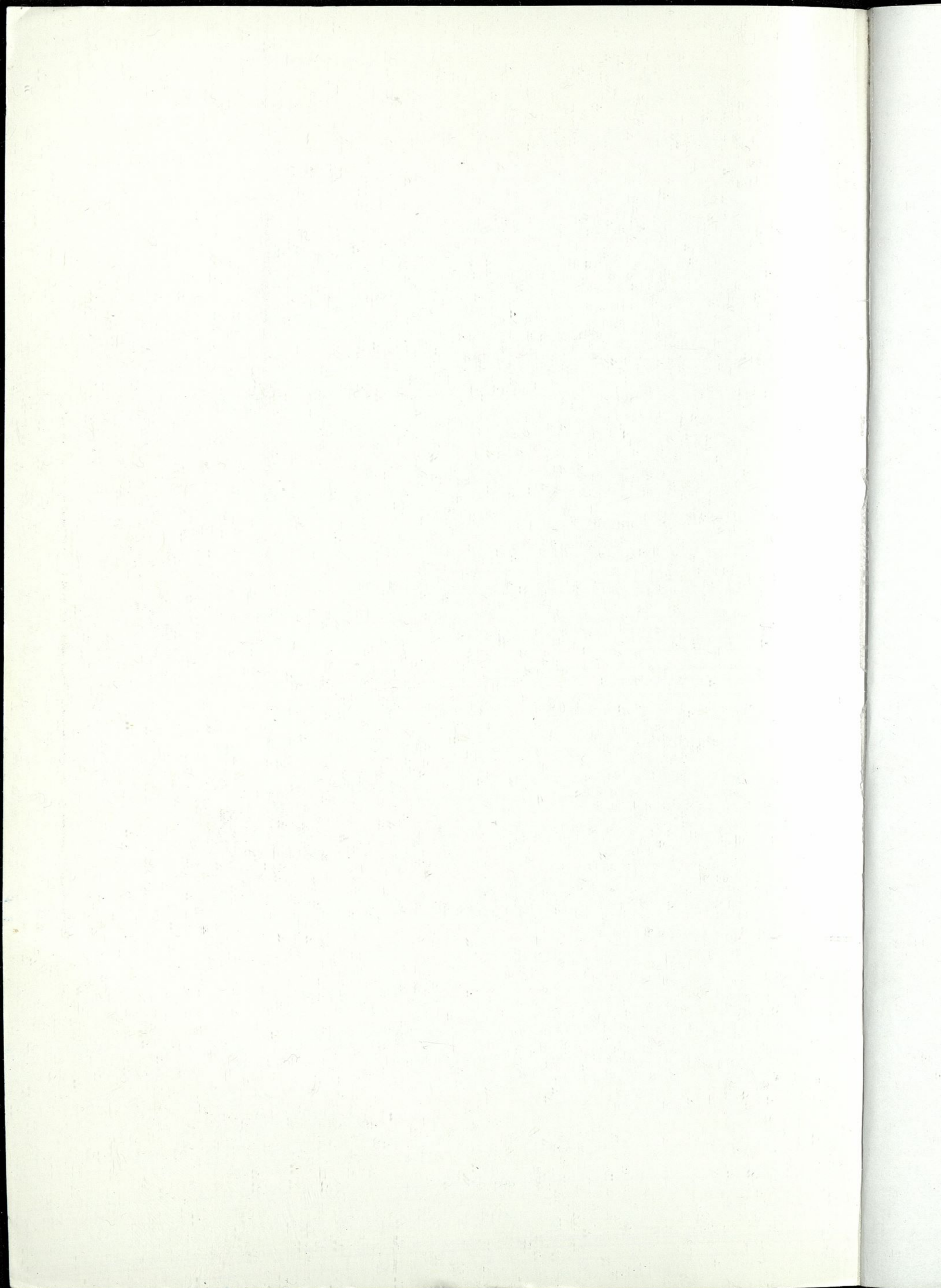

KALJENJE

ŠT. 7

Bilten Skupnosti CSD Slovenije

KALJENJE

št. 7

Bilten Skupnosti CSD Slovenije

Ljubljana, avgust 2006

Bilten Skupnosti CSD Slovenije

KALJENJE

avgust 2006

letnik V, št 7

ISSN: 1580-027X

Izdajateljica:

Skupnost CSD Slovenije

Samova 9

1000 Ljubljana

Tel.: 01/43 66 858

Faks: 01/43 26 631

E-pošta: skupnostcsd.korvadarja@siol.net

Http: www.gov.si/csd

Gradivo zbrala in uredila:

Darja Kuzmanič Korva

Jezikovno pregledala:

Mila Jerman

Slika na naslovnici:

Marjan Korva

Grafična priprava in tisk:

Forma 1, d.o.o.

Samova 9, Ljubljana

Naklada:

150 izvodov

Bilten KALJENJE izhaja občasno

S SEKRETARKINE MIZE KAZALO

S sekretarkine mize5

Diana Jerman:

Koordinacija pluralne mreže - vloga in naloge centra za socialno delo6

Skupina avtoric:

Regijska koordinacija za obravnavo nasilja19

Tanja Cink:

**Koordinator za izvajanje nadomestne kazni in drugih ukrepov
v splošno korist41**

Brigita Žugman & all.:

Metodološke smernice za izdelavo ocene ogroženosti otroka56

Simona Svetin Jakopič:

Vzgojni ukrep - nadzorstvo organa socialnega varstva84

Natalija Šintler:

**Odvisnost od odnosov v različnih teorijah in praksah opisovanja
sveta medosebnih odnosov100**

Natalija Šintler:

Pomen zaupanja v konja pri procesu izvajanja hipoterapije116

S SEKRETARKINE MIZE

Spoštovane kolegice in kolegi,

minili sta že več kot dve leti, ko smo na Skupnosti zadnjič snovali Kaljenje. Kar dolgo obdobje smo potrebovali potem ko smo zaokrožili evalvacijo storitev in se lotili novih zadev, ki vam jih želimo danes predstaviti.

Že vrsto let, se na različnih strokovnih srečanjih pogovarjamo o tem kaj kdo dela, raziskuje, razvija, tako v javnih kot v zasebnih organizacijah. Naši posvete vedno zaključimo s sklepi, da bi v duhu dobrega sodelovanja nujno potrebovali medsebojno koordinacijo, kjer bi zagotovili pretok informacij in gradili vzajemno spoznavanje dobrih rešitev. Zato, in zaradi Nacionalnega programa socialnega varstva do leta 2005, smo se na Skupnosti CSD, skupaj s Fakulteto za socialno delo v Ljubljani, zdaj že davnega leta 2003 odločili in pričeli načrtno razvijati funkcijo koordinacije - najprej na lokalnem nivoju, kasneje regijskih koordinacij in nazadnje še koordinacijo posameznih vsebinsko zaokroženih področij dela.

V tokratni številki naše revije smo, tako s ponosom kot tudi z veseljem, prisluhnili razmišljanjem in izkušnjam koordinatorok, delavk centrov za socialno delo na področju:

- pluralne mreže, ki delujejo na lokalni ravni, kjer se pravzaprav vse začne pa tudi konča;
- regijskih koordinatorok za obravnavo nasilja in
- regijskih koordinatorok za izvajanje nadomestne kazni zapora in drugih ukrepov v splošno korist.

Vse koordinatorke so pionirke na svojem področju. Nekatero že tri leta orjejo ledino, pri čemer pa na sistemski in organizacijski ravni, država kot ustanovitelj CSD žal ne sledi in ne omogoča potrebnega razvoja. Upam, da nam in koordinatorkam ne bo pošla sapa.

Druga pomembna tema tokratne številke je prispevek skupine strokovnih delavk, ki so pripravile članek z naslovom "Metodološke smernice za izdelavo ocene ogroženosti otroka". Ambicija delovne skupine, ki je gradivo pripravljala, je bila mnogo širša. Tako, kot je navedeno v naslovu, naj bi pripravile strokovne podlage, ki jih bi povzela in predpisala država, kot smernice za delo. To zaenkrat ni uspelo, zato smo se odločili, da njihovo dosedanje delo in razmišljanja objavimo kot članek.

Poleg navedenega, objavljamo tudi tri samostojne prispevke, ki smo jih prejeli od strokovnih delavk:

- Simona Svetin Jakopič predstavlja povzetek ugotovitev magistrske naloge, v kateri je raziskovala izvajanje vzgojnega ukrepa "Nadzorstvo organa socialnega varstva", ki se v Sloveniji, na centrih za socialno delo izvaja že štirideset let, pa o njem ne zasledimo skoraj nobene slovenske strokovne literature;
- Natalija Šintler pa se predstavlja z dvema člankoma in sicer v prvem "Odklonski odnosi in težave pri razlikovanju različnih teorijah in praksah opisovanja sveta medosebnih odnosov", kjer primerja med seboj različne metode dela po opisu, definiciji in poimenovanju stisk in težav, ki jih rešuje socialno delo skupaj z uporabniki, saj se zavedamo, da je medsebojno sporazumevanje temelj rešitve. V drugem članku "Pomen zaupanja v konja pri procesu izvajanja hipoterapije" avtorica predstavlja terapevtsko izkušnjo sodelovanja človeka in živali.

mag. Darja Kuzmanič Korva

Diana Jerman,
univ.dipl.soc.del.

KOORDINACIJA PLURALNE MREŽE VLOGE IN NALOGE CENTRA ZA SOCIALNO DELO

UVOD

Nacionalni program socialnega varstva do 2005 je centrom za socialno delo naložil poleg izvajanja nalog po zakonih in javnih pooblastil ter storitev še tretje področje delovanja - koordinacijo v lokalni mreži programov socialnega varstva. V oktobru 2003 se je sestala delovna skupina koordinatoric, Skupnosti CSD in Fakultete za socialno delo z namenom raziskovati vzpostaviti in načrtovati novo vlogo CSD, usposabljanje koordinatorice in koordinatorje ter definirati vsebine delovnega področja.

V procesu vzpostavljanja delovnega področja koordinacije pluralne mreže so se odpirale različne teme, od dilem pri začetnem oblikovanju novih nalog CSD, skupnostnega socialnega dela kot socialno delavskega konteksta, ki ponovno prihaja do izraza, do vloge koordinacije pri izvajanju javnih pooblastil, drugih nalog po zakonu in storitev. Izpostavil se je problem razlikovanja med nalogami lokalne in regijske koordinacije, obenem pa smo odprli problematiko odnosa med centri oz. vladnimi organizacijami in nevladnimi prostovoljnimi organizacijami, društvi ter drugimi skupinami izvajalcev.

NALOGE IZ NPSV

Osnovni koncepti in naloge koordinacije pluralne mreže programov socialnega varstva izhajajo iz Nacionalnega programa socialnega varstva Republike Slovenije do leta 2005 (v nadaljnjem besedilu NPSV) ter Načrta za izvajanje usmeritev in nalog iz NPSV.

NPSV med drugimi nalogami določa centrom za socialno delo tudi vloge:

- ♦ koordinatorja služb in organizacij,
- ♦ spodbujevalca razvoja novih oblik dela in
- ♦ povezovalca obstoječih resursov v določeni lokalni skupnosti.

Cilji delovanja in povezovanja ter skupne naloge iz NPSV vseh centrov temeljijo na načelih:

- ♦ izboljšanje kakovosti življenja,
- ♦ zagotavljanje aktivnih oblik socialnega varstva,
- ♦ razvoj strokovnih socialnih mrež pomoči,
- ♦ vzpostavitev in razvoj pluralnosti,
- ♦ obvladovanje novih pristopov za obvladovanje socialnih stisk.

Nacionalni program socialnega varstva posebno skrb namenja naslednjim skupinam prebivalstva:

- ♦ materialno ogroženim osebam, ki si brez lastne krivde ne morejo zagotoviti sredstev za preživetje;
- ♦ otrokom in mladoletnikom, ki imajo težave v odraščanju in so prikrajšani za normalno družinsko življenje,
- ♦ mladostnikom, ki po dokončanem šolanju ne najdejo ustrezne zaposlitve,
- ♦ zakoncem in partnerjem s težavami pri medsebojnih odnosih ali pri vzgoji otrok,
- ♦ starejšim osebam, ki ne morejo skrbeti same zase,
- ♦ invalidom, ki se zaradi prikrajšanosti ali motenj v telesnem in duševnem razvoju ne morejo usposobiti za samostojno življenje in delo ali ne morejo razviti vseh preostalih sposobnosti,
- ♦ osebam, ki imajo težave zaradi zasvojenosti,
- ♦ ženskam in otrokom, ki so ogroženi zaradi nasilja, zaradi revščine ali brezdomstva,
- ♦ drugim socialno izključenim skupinam.

Koordinacija pluralne mreže je nadaljevala z zastavljenimi cilji NPSV ter začela z vzpostavitvijo metodologije in načinom evidentiranja potreb na različnih nivojih.

REGISTRACIJA POTREB

Temeljna načela pluralnosti zaradi načela enake dostopnosti, možnosti izbire ter vpliva uporabnikov/ic zato nujno sledijo trem nivojem:

- ♦ **v odnosu do posameznika** -zaznavanje potreb, usmerjanje v programe storitev, mreža ponudnikov
- ♦ **znotraj skupnosti** (zbiranje, posredovanje informacij, povezovanje, etc.)
- ♦ **znotraj centra** (umestitev znotraj organizacijske mreže centra)

UMESTITEV KOORDINACIJE

Na nivoju posameznika

Individualna koordinacija temelji na načelih dostopnosti programov in storitev, spoštovanju uporabniške perspektive, na načelih sinergije in izbire ter pluralnosti pristopov. Obenem moramo uporabnikom in uporabnicam ponuditi sistematičnost, učinkovitost, inovativnost in odzivnost.

Delo koordinatorice/ja obsega na nivoju posameznika različna področja, ki se med seboj dopolnjujejo in prepletajo, saj se srečujemo z vzpostavitvijo načinov zaznavanja izraženih potreb, kjer je potrebno identificirati vire na vseh ravneh (osebna, neformalna, pol-formalna, formalna, korporativna). Poznati in evidentirati moramo mrežo obstoječih programov zaradi možnosti usmerjanja v različne programe socialnovarstvenih storitev. To zajema raziskovanje mreže ponudnikov, organizacij, društev in drugih programov, seznanjanje z vsebino in ponudbo posameznih služb in nevladnih organizacij ter vzpostavitve pregleda nad registrom potreb vsakega posameznega uporabnika oz. uporabnice.

Vloge lokalne koordinatorice/ja tako prehajajo od poslušalka/ca, do raziskovalke/ca obenem je tudi informator/ka in organizator/ka ter vzpodbujevalka/ec novih programov.

Ob zbiranju in evidentiranju posegamo tudi na področja analitike in različne metodologije raziskovanja potreb, hkrati pa delujemo kot iniciatorji in povezovalke/ci novih in že obstoječih programov.

Metode dela na nivoju posameznika obsegajo vse, od terenskega dela, pogovorov oz. osebnih stikov z uporabniki in uporabnicami do informiranja in svetovanja. Pogosto pri sodelovanju z akterji v skupnosti delamo po metodi skupinskega dela. Kot metodologijo ocenjevanja in evidentiranja potreb ter iskanje odgovorov se je kot najprimernejša pokazala etnografska metoda "Hitra ocena in odgovor", raziskovalna metoda, ki sta jo razvila Stimson, Fitch in Rhodes za Združene narode in WHO (Rapid Assessment and Response, 1998) in predstavlja primeren instrumentarij za socialno raziskovanje, saj omogoča dober in hiter vpogled v okolje, v razširjenost pojava oz. problematike ter vpogled v dejansko stanje na terenu, na demografskem in tudi na kulturnem nivoju.

Metoda omogoča kombiniranje kvalitativnega in akcijskega raziskovanja. Tak raziskovalni pristop nam omogoča, da dobimo hitro oceno stanja na nekem področju, ki je lahko predvsem geografsko področje, lahko pa je tudi osredotočeno

na neko področje institucionalnega delovanja. Tako si na hiter način z informacijami, ki so nam na voljo, ustvarimo čimbolj zaokroženo in celovito sliko nekega pojava, z namenom poizvedbe, skice terena oz. ocene stanja.

Največji problem se seveda pojavi ob evidentiranju neodgovorjenih potreb ter iskanju odgovorov, še posebej kjer gre za problematike, ki niso rešljive na lokalnem nivoju in je potrebno intenzivno vključevati lokalno skupnost, regijo in morda tudi državo, ki včasih prisluhne, včasih pa ne.

Prav akcijsko raziskovanje, problemske konference in usmerjenost v lokalno akcijo lahko pomembno spreminja stanje pojavov v skupnosti in spodbudi razvoj novih programov.¹

Na nivoju skupnosti

Registracija neevidentiranih potreb poteka na nivoju skupnosti preko drugih akterjev v lokalni skupnosti (NVO, civilna družba), kjer tudi zbirajo informacije o programih, o neodgovorjenih potrebah ljudi, ki so vključeni v njihove programe.

Obenem pa je pomembna naloga centra, da posreduje informacije, tako o delovanju, vlogi in nalogah centra in programih, ki se na centrih izvajajo, kot tudi med nevladnimi organizacijami, drugimi javnimi službami in tudi zasebniki.

Z namenom povezovati akterje v lokalnih skupnostih so ponekod ustanovili lokalne koordinacijske skupine, kjer evalvirajo obstoječe programe, načrtujejo ocenjevanje potreb ter vzpostavljajo pogoje za razvijanje in spodbujanje novih programov. Rezultati takih lokalnih skupin lahko pomembno pripomorejo k načrtovanju občinskih akcijskih načrtov, vizij razvoja socialnega varstva na lokalnih ravneh ter omogočajo razvoj programov NVO in zasebnikov.

Priprava pobude, kot odziv na neodgovorjene potrebe, potrebuje projektno nalogo, načrtovanje, strokovno podporo in nenazadnje finančno kontinuiteto, kjer vstopajo lokalne in državne oblasti z razpisi, koncesijami itd.

¹ Primer iz prakse CSD Koper:

Večkrat se je pojavila neodgovorjena potreba, telefonski klici iz različnih drugih služb, zdravstva, šolstva pa tudi samih uporabnic o vprašanih motnje hranjenja. CSD Koper je potrebo registriral ter se povezal z Žensko svetovalnico iz Ljubljane. V lokalni skupnosti smo našli sogovornika v Študentski organizaciji Univerze na Primorskem in smo tako v novembru 2005 v okviru Mednarodnih dni proti nasilju nad ženskami na Znanstveno raziskovalnem središču pripravili okroglo mizo "Nasilje nad telesom"... Že med pripravami in organizacijo se je pojavila akterka iz lokalne skupnosti, ki je bila pripravljena prevzeti organizacijo in podporo za vzpostavitev samopomočne skupine za motnje hranjenja. CSD Koper je ponudil možne prostore za sestajanje skupine ter povezave z Žensko svetovalnico v Ljubljani. Sedaj se skupina že nekaj mesecev redno srečuje.

Metode dela na nivoju skupnosti presegajo kontekst socialnega dela in se dotikajo managementa, komunikologije, pa tudi projektnega načrtovanja in stikov z mediji. V dobi računalnikov in interneta je vzpostavitev informacijske baze skoraj nujnost za učinkovito posredovanje informacij, obveščanje in seznanjanje ljudi. Prav tako potrebujemo pisne zloženke, tematska srečanja oz. delovne posvete, sodelovanje z mediji in predstavitev programov javnosti. Organizacija raznih prireditev, vzpostavljanje dialoga med npr. društvi in občinami, pogajanja s plačniki, vodenje in organiziranje sestankov oz. posvetov in podobni načini skupnostnih akcij, so metode vstopa v lokalno okolje.

Metodologija hitre ocene potreb in odgovorov z akcijskim raziskovanjem in problemskimi konferencami postavljajo temelje lokalnim skupnostnim akcijam, ki poleg osveščanja javnosti lahko vodijo tudi v razvoj konkretnih projektov in programov.

Opozarjanje na potrebe marginalnih skupin ljudi v posameznem lokalnem okolju samo po sebi še ne odpira tudi rešitev. Pomembno je, da poleg problematike poznamo tudi načine oz. potrebe, ki bi ponudile možnost reševanja konkretnih težav.²

Vloga centra za socialno delo kot koordinatorja v odnosu do skupnosti mora začeti s prepoznavnostjo, ponujati kontinuiteto, iskati in vzpostavljati možnosti za sodelovanje vseh dejanskih in potencialnih akterjev in hkrati tudi nuditi podporo, tako strokovno pomoč pri načrtovanju in razvijanju projektov, kot v obliki posredovanja informacij, opozarjanje na razpise itd...

Tako je center svetovalec, informator, lahko spodbujevalec in podpornik posameznih programov in projektov, obenem deluje kot evalvator in supervizor vsebine, ponudbe in strokovnosti, ter zagovornik potreb marginalnih skupin ljudi, ki nimajo dovolj družbene moči, da bi bili slišani.

V odnosu do sodelavk/cev znotraj CSD

Koordinacijska vloga centra se umešča kot nova naloga tudi znotraj centrov za socialno delo preko izvajalk/cev javnih pooblastil, nalog po zakonu ter skupaj s sodelavkami in sodelavci znotraj centra.

² Na primer - trendi in starostna struktura Slovenije napovedujejo naraščanje deleža starega prebivalstva. Še posebej je to značilno za tri občine Slovenske Istre. Kaj potrebujejo starostniki in kaj bodo potrebovali, v kolikšnem obsegu, kako poskrbeti za skupino ljudi s specifičnimi potrebami, kakšna je skupina in kakšne so njihove potrebe... Na vsa ta vprašanja lahko odgovorimo samo s konkretnim. Nekateri bodo potrebovali malo pomoči, drugi bodo potrebovali nekoga, da jim bo nakupoval, spet tretji nego na domu...

Nova naloga centrov pomeni tudi možnost sodelovanja in podpora sodelavcem in sodelavkam ter pomoč pri doseganju standardov storitev javnih pooblastil in nalog po zakonu. Naloge, ki smo si jih zastavili, so na začetku obsegale tudi umestitev (sistemizacija delovnega mesta) znotraj centra in vzpostavitev sodelovanja s sodelavci in sodelavkami.

S predstavitvijo, pa tudi oceno potreb znotraj centra, smo lahko naredili analizo stanja na posameznih področjih izvajanja nalog in ponudili pomoč pri širitvi izbire.

Vloga koordinatorja/ice znotraj posameznega centra je pomenila tudi dajanje moči, pomoč sodelavcem, vzpodbujanje pluralizacije ter suport pri razvijanju novih možnosti.

Temeljna načela so izboljšanje standarda izvedbe javnih pooblastil in nalog po zakonu ter storitev, omogočiti uporabnikom in uporabnicam izbor ter jim približati dostopnost storitev. Na posebno zahtevnih področjih, kjer smo na centrih za socialno delo že zaznavali pomanjkanje dopolnilnih programov, lahko koordinacija pluralnih programov ponudi še druge možnosti izbire, kontinuiranost in intenzivnost delovanja, kar razbremenjuje sodelavke in sodelavce.

Metodologija znotraj centra obsega informiranje sodelavcev, vspodbujanje in pomoč pri načrtovanju dopolnilnih programov, raziskovanje, pomoč pri povezovanju z že obstoječimi organizacijami izven centra in beleženje potreb, ki jih strokovni delavci in delavke zaznavajo pri svojem delu.

*

Koordinacijska vloga centra za socialno delo v praksi obsega posamezne segmente zgoraj opisanega, saj se teritorialno centri med seboj zelo razlikujejo, prav tako je drugačna vpetost v lokalno skupnost. V Sloveniji imamo centre za socialno delo, kjer je tudi samo po pet, šest zaposlenih, do centrov, kjer je zaposlenih preko petdeset. Krajevna pristojnost nekaterih centrov se pokriva z upravno enoto ter delujejo v obsegu ene občine, medtem ko ponekod pokrivajo od tri do šest občin in več upravnih enot.

Število nevladnih organizacij, društev in programov se prav tako od regije do regije, od centra do centra, zelo razlikujejo. Na področju Ljubljane, Maribora, deloma tudi Kopra (in v večjih mestih) so že tako številčne, da je že samo evidentiranje vseh obstoječih dolgotrajen projekt, ker nimamo enotnega registra vseh socialno varstvenih programov.

Drugod pa nevladnih organizacij ali drugih izvajalcev sploh ni in se kaže velika potreba po razvoju nevladnega sektorja, ker uporabnikov oz. uporabnic ni kam napotiti. Večina programov je skoncentrirana v večjih mestih, ki pa so za nekatere kraje zelo težko dostopni.

Vse faze koordinacije pa se med seboj pokrivajo in prelivajo, saj brez ocene potreb in evidentiranja na vseh nivojih ne moremo načrtovati niti navezati stikov z lokalnim akterji in spodbujati možnosti za razvoj novih programov.

METODOLOGIJA HITRE OCENE

Metodologija hitre ocene in odgovorov zajema pet področij, ki so ključne za ocenev nekega pojava v skupnosti ter načrtovanja in iskanja možnih odgovorov.

1. Ocena pojava temelji na pridobivanju ključnih podatkov o problematiki oz. ciljni skupini, zajame razširjenost, trende in dinamiko ter ocenjuje poznavanje in zaznavanje problematike, družbena stališča, značilnosti skupin in konkretno zemljepisno umestitev (v skupnosti, v urbanem okolju, pogostost v določenem naselju oz. delu naselja itd...)³

Z analizo obstoječih statističnih in kvalitativnih podatkov ter pridobivanjem podatkov iz javnih služb, zavodov in drugih ustanov pa tudi od samih uporabniko/ic in društev ter iz obstoječega informacijskega sistema (zdravstveni, policijski, socialni, šolski...) pridobimo že obstoječe informacije o razširjenosti določenega problema.

2. Ocena socialnih razmer zajema poleg zbiranja informacij o zdravstvenem stanju ciljne populacije in o zdravstvenih posledicah, povezanih s pojavom predvsem socialni položaj ciljne skupine, kvaliteto življenja, vpliv in moč, ki jo skupina (populacija) ima, povezanost med socialnim položajem posameznika in življenjskimi pogoji.

Ugotavljamo, kje in kako posamezniki iščejo vire za samopomoč in kakšne so prakse preživetja. Dotaknemo se splošnih področij vsakdanjega življenja

³ Primer raziskovanja ocene potreb brezdomcev v Kopru:

Poleg osnovnih podatkov o številu, statusu, starosti, zdravstvenem stanju itd... nam je pomembna tudi informacija, kje v Kopru se brezdomci zadržujejo, kje imajo možnost spanja, kje lahko dobijo hrano, če jo dobijo..., zato da odgovor na njihove potrebe načrtujemo na teritoriju, ki jim je dostopen.

posameznika/ce, kot so zaposlitev, šole, socialna mreža, stanovanjska politika.

Ne smemo zanemariti niti socialnih posledic, povezanih z raziskovanim pojavom (problemi) kot so npr. marginalizacija, družbeni stereotipi o določeni družbeni skupini itd...

3. Z oceno tveganj, povezanih s pojavom, ugotavljamo vrste in ravni tveganj, povezanih z določenim pojavom, oceno razširjenosti in naravo tveganj ter tveganih ravnanj pri posameznikih, zakaj pride do tveganega ravnanja in dejavnike, ki povečujejo, zmanjšujejo ali preprečujejo tveganja.

Glavne teme raziskovanja tveganja so povezana s socialnimi posledicami in škodo ter tudi tveganja, ki vodijo v zdravstveno škodo.

Obenem imamo tudi posebne vrste tveganj, ki so povezana z načinom življenja ciljne skupine ali z značilnostjo pojava (npr. nevarnosti v primerih nasilja v družini...).

Smiselno v populaciji preverjamo obstoječa znanja o zaznavanju in prepoznavanju tveganj ter o zmanjševanju tveganj. Prav tako pa je pomemben vpliv okolja, politike in zakonodaje na tveganja, saj npr. ženska, žrtev nasilja, ob ev. prijavi na policiji pri ponovni vrnitvi domov ob neprimerni zakonodaji lahko tvega še več.

Pregledamo seveda obstoječe informacije in podatke, podatke lahko dobimo od služb (organizacij, društev, ki se ukvarjajo s pojavom ali skupino), hkrati pa nam ključni informanti/informatorke, osebe, ki živijo znotraj raziskovane problematike, lahko podajo konkretne uporabne informacije

Rezultati ocene osvetlijo situacijo in nakažejo situacije in momente, v katere naj bo usmerjen razvoj intervencij, s katerimi naj se tveganja zmanjšajo.

4. Ocena zdravstvenih razmer z namenom zbiranja informacij o zdravstvenem stanju ciljne populacije in o zdravstvenih posledicah, povezanih s pojavom, nam lahko pokaže povezave med pojavom in zdravstvenim stanjem posameznika ali skupine pa tudi zdravstvene posledice, povezane s pojavom.

Zdravstveni problemi, ki so posledica življenjskih pogojev in življenjskega sloga, pomembno vplivajo na stanje posameznikov/ic.

5. In nenazadnje ocena služb pomeni ugotavljanje ustreznosti obstoječih služb in pokritost potreb ciljne skupine ter ponudi možnost ocenjevanja in načrtovanja potrebe po novih službah in dopolnilnih programih..

Evidentiramo obstoječe službe, ki so namenjene določeni skupini uporabnikov, analiziramo odgovore obstoječih služb na potrebe posameznikov in ugotovljamo, katere intervencije, službe, oblike dela je potrebno še razviti.

Na podlagi vseh petih področij postavimo temelje za izdelavo prioritet in akcijskih načrtov, ki zajemajo primarno in sekundarno preventivo, načrt konkretnih intervencij za reševanje posamezne problematike, hkrati pa akcijski načrti lahko spreminjajo oz. izboljšujejo splošno kvaliteto življenja v lokalnem okolju.

Skupaj z akterji v lokalni skupnosti, pa tudi z lokalnimi oblastmi, načrtujemo socialno blaginjo, vizijo razvoja in promocijo zdravja, na način, ki ustreza aktualnim potrebam uporabnikov/nic.

Obenem posežemo tudi na področja zmanjševanja škode in pregledamo trenutne intervencije in politike ter lahko ponudimo možnosti razvoja novih ali izboljšanje obstoječih služb.

KATALOG NALOG

Predstavitev konkretnih nalog in dejavnosti centra za socialno delo kot koordinatorja v lokalni mreži socialno varstvenih programov lahko nazorno predstavimo na podlagi kataloga nalog, ki jih izvajajo centri za socialno delo in so smiselno nadaljevanje koncepta registracije potreb in umeščanja vloge koordinatorja v skupnost.

Uvajanje sprememb v organizacijo dela znotraj centrov za socialno delo uporabniku ali uporabnici zagotavlja boljšo in hitrejšo dostopnost do informacij in storitev. Posebno skrb namenjamo sodelovanju med sodelavci, sodelavkami ter zunanjimi izvajalci in organizacijami v skupnosti.

Registracija potreb uporabnikov in uporabnic ter izdelava skupnih ocen o potrebah in prioritetah v skupnosti ter načrtovanje skupnostnih akcij vodi z načinom registriranja in evidentiranja ne-odgovorjenih potreb k vzpodbujanju razvoja novih programov oz. izboljšanju obstoječih. Informiranje, podpora in pomoč pri nastajanju programov, ki so se v praksi pokazali kot potrebni, povečujejo ponudbo celostne pomoči uporabnikom in uporabnicam naših storitev ter možnost izbire.

Koordinacija na ravni storitev zajema prepoznavanje ponudbe programov v lokalni skupnosti in usmerjanje uporabnikov in uporabnic. Zbiranje in evidentiranje podatkov o programih in storitvah, ki jih na lokalni, regijski in nacionalni ravni ponujajo akterji iz javnih služb, nevladnih ter zasebnih organizacij pomeni vzpostavitev in vzdrževanje podatkovnih baz.

Centri za socialno delo potrebe uporabnikov prepoznavajo različno, ponekod predvsem preko storitev prve socialne pomoči. CSD Krško pa navaja tri nivoje ugotavljanja potreb in koordinacije. Prvi nivo je že potekal na PSP, saj so že doslej delali redne mesečne analize potreb, ki pa jih ostali na Centru niso koristili; drug nivo je sodelovanje ob problemu konkretnega uporabnika v obliki timskega dela in tretji nivo so že uveljavljena mesečna ali dvomesečna srečanja z drugimi službami v okolju, kot npr. z zavodom za zaposlovanje in s policijo.

CSD Nova Gorica je imel že obstoječi pregled različnih ponudnikov socialnih storitev v okolju, ki so ga na centru že naredili, ker si brez njega niso mogli predstavljati rednega dela.

Večina centrov za socialno delo že ima veliko podatkov o mreži programov socialnega varstva, vendar jih ne zbirajo sistematično in jih ne urejajo, zato niso izkoriščeni. Skupina koordinatorjev in koordinatoric je tako že konec leta 2003 ugotovila, da s projektom koordinacije pluralne mreže začnemo proces sistematičnega zbiranja in urejanja informacij o mreži storitev.

Vizija razvoja je, da bi postopoma razvili celovit sistem elektronskega obveščanja o storitvah na lokalni ravni, v okviru regije in celotne Slovenije, ki bi ga lahko financirala država ali Skupnost CSD.

Koordinacija na ravni razvijanja skupnosti uvaja vlogo centra za socialno delo kot stičišče različnih izvajalcev, saj tokrat na nivoju skupnosti prepozna, identificira in evidentira vse potrebe, programe, skupine in prioritete v posamezni lokalni skupnosti na področju socialnega varstva.

Tu se je odprlo polje vprašanja sodelovanja in odnosa med centri za socialno delo, nevladnimi organizacijami, zasebniki, drugimi izvajalci in službami ter posebej z lokalno skupnostjo (občinami...).

Pomembno razlikovanje je vidno v izkušnjah in načinih dela med velikimi centri za socialno delo, ki delujejo v večjih mestih, in med manjšimi centri za socialno delo v manj urbaniziranem okolju, kjer mreža nevladnih organizacij (še) ni dovolj razvita in je položaj tudi sicer bolj pregleden.

V manjših okoljih in manjših centrih za socialno delo imajo praviloma že obstoječe izkušnje dobrega sodelovanja, pri tem pa so bili tudi sami pobudniki ali začetniki nekaterih programov, ki jih zdaj izvajajo nevladne organizacije.

Poseben problem je pluralnost pri delu z najtežjimi problemi. Dejstvo je, da država sofinancira delo nevladnih organizacij z javnimi sredstvi (razpisi, koncesijami itd...), vendar so ti programi le redko namenjeni uporabnikom oz. uporabnicam z

najtežjimi problemi. Ti so praviloma prepuščeni centrom za socialno delo, programi nevladnih organizacij pa vključujejo "lažjo" populacijo na določenem področju. Seveda obstajajo tudi tu izjeme. Eno od ključnih še odprtih vprašanj ostaja, kako dopolniti mrežo programov nevladnih organizacij in drugih izvajalcev s programi za uporabnike, ki so v najtežji situaciji in ostajajo izključna domena centrov.

Po drugi strani pa so nevladne organizacije na posameznih področjih razvijale in ponujale nove pristope, vključno s strokovnimi pristopi, znanjem in specifičnimi pristopi (na primer na področju duševnega zdravja, nasilja nad ženskami, nenasilne komunikacije...) pa na javnih zavodih dolgo niso našle sogovornika in partnerja pri uvajanju novosti.

Zadnji pomemben prispevek k razvijanju skupnosti posega na področja medijev in sodelovanja v skupnosti. Ozaveščanje javnosti, predstavitve problematike ter izdelava skupne ocene o potrebah v določeni lokalni skupnosti, so temelji, na podlagi katere lahko postavimo prioritete in kjer je nujno potrebno sodelovanje centra, drugih javnih zavodov, zdravstva, šolstva, nevladnih organizacij...

Povezovanje sistemov na lokalnem nivoju kot naslednja naloga v katalogu odpira prostor za vzpostavitev stikov z ostalimi izvajalci, spoznavanje dela in programov, za izmenjavo idej in izkušenj, ter izdelavo akcijskih načrtov, vizij, usmeritev...

Prav pri povezovanju smo znova trčili ob problem prioritete, ki je sicer prisoten tudi znotraj centrov za socialno delo, pa tudi znotraj posameznih lokalnih skupnosti. Na splošno v Sloveniji nimamo orodij in mehanizmov za določanje prioritete za kratkoročna obdobja.

Ugotovimo torej najprej, katere so naše prioritete znotraj centra, kje vidimo oz. registriramo neodgovorjene potrebe in nato vprašajmo še nevladne organizacije, društva in lokalno skupnost, kaj so njihove prioritete. Kako ugotoviti prioritete uporabnikov, zlasti tam, kjer niso organizirani, nimajo možnosti artikulirati svojih potreb in prioritete. Inicijativa za uporabniške organizacije je pri nas navadno prišla s strani svojcev ali strokovnjakov, ne toliko samih uporabnikov in uporabnic.⁴

⁴ Večina naših uporabnikov in uporabnic spada med tako imenovane skupine z manjšo družbeno močjo. Zaradi stereotipov, marginalizacije, podobe centra v javnosti, sramu zaradi materialne ogroženosti ali oviranosti itd... ljudje poiščejo pomoč v zadnjem trenutku, nekateri nikoli. Negativna konotacija npr. duševne bolezni v družbi za posameznika/co pomeni, da se ne izpostavlja, pravzaprav ne priznava, da je bolan/a, in se skriva. Center za socialno delo bi moral biti nekako lokalni zagovornik človekovih pravic oz. zagovornik vseh skupin z manjšo družbeno močjo.

Novo področje, ki nam odpira možnost sodelovanja in dodatne podpore, so regijske koordinacije za področje nasilja v družini in tudi koordinacije za izvajanje nadomestnih kazni, kjer lahko intenzivno sodelujemo. Iskanje skupnih točk med delovnimi področji, izpostavljanje različnih skupnih dilem, ki zadevajo ta delovna mesta s sodelovanjem med nami, pojasnjuje vloge in druge naloge problemskih področij, ki prehajajo z lokalne na regionalno raven in obratno.

Sodelovanje med regijskimi in lokalnim koordinacijami je zelo pomembno, saj v regijskih koordinacijah lahko prepoznamo partnerje/ice za delo.

Sodelovanje pri načrtovanju in razvijanju novih programov pomeni dajanje pobud za razvoj novih programov, saj na podlagi zbranih in evidentiranih potreb različnih akterjev vidimo in lahko ocenimo potrebe. Pri tem lahko sodelujemo pri oblikovanju razpisov, podpiramo in usposabljammo izvajalce novih programov.

Smiselno je začeti in nadaljevati tam, kjer so že neki zametki. V mnogih okoljih je že veliko sodelovanja. Centri za socialno delo ponekod razvijajo in izvajajo dopolnilne programe, ki jih nato v sodelovanju z nevladnimi organizacijami vzpostavijo kot samostojne.

Organizacija strokovne podpore akterjem iz nevladnega in zasebnega sektorja pomeni še korak naprej. Sodelovanje pri načrtovanju programov, pomoč s strokovnimi in organizacijskimi znanji, nudenje mentorstva in neke oblike supervizije lahko pomembno pripomore k izboljšanju kvalitete programov.

Skrb za uveljavljanje etike ter strokovnih norm in vrednot zagotavlja kvalitetnejše storitve in programe.

Izmenjava izkušenj ter obveščanje uporabnikov in uporabnic o njihovih pravicah in dolžnostih omogoča večji vpogled v vsebine programov in posledično možnost izbire.

Zaenkrat vstopamo samo po potrebi in pri posameznih primerih, nismo pa še vzpostavili kontinuirane strokovne podpore. Upošteva se specifičnost posameznih okolij CSD in lokalne skupnosti oz. (ne)razvitost nevladnega sektorja se lahko dogaja, da npr.: "koordinatorica v Kranju" intenzivno nameni razvoju in spodbujanju novih programov ogromno energije, v drugem okolju druga koordinatorica pa potrebuje večino časa za evidentiranje vseh obstoječih programov.

*

Vse faze koordinacije se navezujejo druga na drugo in potekajo vzporedno. Če ne evidentiramo vseh obstoječih programov, ne moremo evidentirati ne-odgovorjenih

potreb. Koordinatorice in koordinatorji spremljajo, registrirajo in evidentirajo neodgovorjene potrebe, pripravljajo ocene stanja ter pogoje za vzpostavitev posredovanja informacij strokovnim delavkam in delavcem z namenom usmerjanja uporabnikov/ic ter odpiranja možnosti izbire.

Del nalog lokalnega koordinatorja se pokriva z nalogami regijske koordinacije, saj odgovori na določene potrebe uporabnikov in uporabnic presegajo samo lokalni nivo. Del nalog pa se veže prav na lokalno skupnost, ker gre za manjše bolj ciljno in teritorialno usmerjene dejavnosti. Na območju obalno kraške regije so npr. prioritete naloge potrebe na področju nasilja v družini, saj primanjkuje programov za pomoč ogroženim ženskam in otrokom na področju treh občin Slovenske Istre. Predvsem je problem v kapacitetah kriznih namestitev oz. zatočišč. Pereča je tudi problematika brezdomstva oz. zavetišča za brezdomce, ki pa je rešljiva samo na lokalni ravni, kjer se brezdomci zadržujejo. Večina lokalnih prioritet je bila vključena v Akcijski načrt regijske koordinativne skupine.

Koordinacija pluralne mreže v skupnosti je kontinuiran daljši proces, ki vzpostavlja poti rednih načinov obveščanja in informiranja znotraj CSD pa tudi navzven.

LITERATURA IN VIRI:

- ◆ *Vito Flaker: Oris metod socialnega dela, Uvod v katalog nalog centrov za socialno delo, FSD Ljubljana, Skupnost CSD Slovenije, Ljubljana 2003*
- ◆ *Vera Grebenc: Metodologija raziskovanja v skupnosti, študijsko gradivo - za interno uporabo, Ljubljana november 2003*
- ◆ *"The rapid assessment and response - guide on injecting drug use" (IDU-RAR), May 1998, World Health Organization*
- ◆ *Gradivo in besedila iz seminarja "Temeljne metode in nujne spretnosti" (Uvodni seminar I in II), Zreče, marec 2003*
- ◆ *Gradivo in besedila iz usposabljanja Debeli rtič: 13., 14. november 2003 in 27., 28. november 2003*
- ◆ *Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo, Skupnost CSD, marec 2005*
- ◆ *Nacionalni program socialnega varstva Republike Slovenija do leta 2005*
- ◆ *Načrt za izvajanje usmeritev in nalog iz NPSV*

Skupina avtoric

REGIJSKA KOORDINACIJA ZA OBRAVNAVO NASILJA

Prispevek, zaradi boljše preglednosti, sledi vsebinskim sklopom, ki jih navaja opis del in nalog regijskih koordinatoric za obravnavo nasilja:

1. organizacija in vzdrževanje mreže
2. naloge usposabljanja
3. razvojne naloge območnega značaja.

V svoji vsebini besedilo zajema prikaz izvedenih nalog v okviru regijske koordinacije, nekatere dileme, ki so povezane z oblikovanjem tega delovnega mesta ter dileme in vprašanja, ki jih identificiramo v praksi centrov za socialno delo v zvezi z obravnavo primerov nasilja in zlorab.

Koordinatorice smo se začele zaposlovati različno, prve so bile zaposlene že v letu 2004, zadnja pa pred približno tremi meseci, posledično so opazne tudi razlike v realizaciji nalog in prepoznavnosti vloge. V času svojega delovanja smo se koordinatorice soočale z različnimi dilemami, povezanimi z našim delom, vlogo in pristojnostmi. Večina omenjenih dilem je povezana z dejstvom, da gre za novo delovno mesto, ki še ni prepoznavno in uveljavljeno, predvsem v praksi. V enem delu je mogoče iskati razloge za pomisleke v naslednjem:

- tako v času oblikovanja tega delovnega mesta kot tudi v času zaposlovanja regijskih koordinatoric sta si stala nasproti dva različna koncepta oziroma ideji glede vloge in nalog, ki naj bi jih imela regijska koordinatorica/r za nasilje. Na eni strani je šlo za koncept, sledeč temu naj bi bil regijski koordinator tisti, ki bi v praksi zagotavljal pomoč konkretni osebi z izkušnjo nasilja, na način, da bi organiziral in koordiniral delo različnih strokovnjakov in služb, z namenom zagotoviti hitro in učinkovito pomoč oškodovanki/cu. Sledeč drugi ideji, ki je značilna za sedanjo prakso, pa je vloga koordinatoric opredeljena predvsem kot strokovna podpora strokovnim delavkam/cem centrov za socialno delo pri obravnavi zahtevnejših primerov nasilja in zlorab in ustvarjanju pogojev za čim bolj učinkovito in kakovostno obravnavo primerov v praksi. Konkretno delo z oškodovanimi osebami pa predstavlja le eno od možnih nalog in sicer le v določenih primerih, po predhodnem dogovoru s strokovnimi delavci centrov oziroma dogovorov v okviru teamov.

- Prisotnost opisanih razlik v pojmovanju vloge je imela za posledico tudi razlike v pričakovanih strokovnih delavcev centrov do regijskih koordinatoric za področje nasilja.
- Pomisleki glede vloge in zaposlitve regijskih koordinatoric so deloma povezani tudi z različnimi nerešenimi vprašanji, ki zadevajo delo na področju obravnav nasilja in zlorab, ne nazadnje tudi s kadrovskimi stiskami in prezasedenostjo strokovnih delavcev na nekaterih centrih.
- Nezadovoljstvo, povezano z neizpolnjenimi pričakovanji glede koordinatoric, je povezano z dejstvom, da dejavnost, ki je oblikovana kot organizacijska/ koordinativna /sistemska podpora, ne more dati hitrih in neposredno vidnih rezultatov v praksi, saj je za pomisleke potreben določen čas. Eden od razlogov je tudi v tem, da se delo koordinatoric pomembno razlikuje od neposrednega dela s strankami, ki je značilno za prakso na centrih za socialno delo. Glede na ustaljen koncept dela v centrih za socialno delo torej predstavlja novost.
- Ne nazadnje pa je vloga koordinatoric specifična tudi po tem, da je naše delo v pomembnem delu odvisno od dela v praksi in povezanosti z njo, saj koordinatorice svojih nalog ne moremo opraviti, če nimamo nenehnih povratnih in drugih informacij iz neposredne prakse centrov za socialno delo in deloma prakse drugih organizacij na tem področju.

Kljub navedenemu pa koordinatorice ugotavljamo, da se je prepoznavnost naše vloge dvignila, s tem pa so se zmanjšale tudi dileme glede naše vloge in nalog.

V nadaljevanju sledi prikaz do sedaj izvedenih nalog in navedbe identificiranih težav ter predlogov rešitev, ki so bili oblikovani na podlagi pregleda stanja. Večji del besedila črpa iz skupnega prikaza stanja glede obravnave nasilja in zlorab v centrih za socialno delo, ki smo ga pripravile koordinatorice v začetku tekočega leta za Skupnost centrov za socialno delo in zapažanj, ki smo jih na koncu preteklega leta posredovale Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve. Obe besedili sta poleg prikaza stanja vključevali tudi predloge glede evidentiranja pojavov nasilja in zlorab, ureditve teamskega dela in drugo, povezano z našim področjem dela.

NALOGE STROKOVNE PODPORE

OBLIKE TEAMSKEGA DELA, KOT JIH LAHKO IDENTIFICIRAMO V PRAKSI CSD

Obravnava v praksi sledi smernicam *Delajmo skupaj*¹, res pa je, da so aplikacije smernic v praksi različne. Primeri nasilja in zlorab se v praksi praviloma obravnavajo teamsko. Tako imajo vsi centri interne strokovne teame in v določenih primerih sklicujejo medinstitucionalne time, v katerih poleg strokovnih delavcev centrov sodelujejo tudi strokovni delavci drugih, relevantnih ustanov. V praksi so opazne razlike glede organizacije in poimenovanj teamov.

- Tako v organizaciji dela večjih centrov poznajo različne oblike internih strokovnih teamov, kot sta na primer, team za družino, team za odrasle in različne druge oblike timov za obravnavo primerov nasilja in zlorab. Nekateri centri imajo, glede na periodičnost sestajanja in imenovno članstvo, stalne krizne time. Kot omenjeno, poleg internih timov pozna praksa centrov za socialno delo tudi medinstitucionalne time, v katerih sodelujejo predstavniki različnih, za konkreten primer relevantnih, ustanov. Poleg teh so v praksi opazni tudi zametki medinstitucionalnih timov, namenjenih obravnavi splošnejših, za področje pomembnih tem, ter oblikovanju politike (pri čemer mislimo politiko v najširšem smislu, vključno z načrtovanjem preventivnih in drugih dejavnosti) na področju nasilja. Za tovrstne teame se v praksi običajno uporablja poimenovanje "regijski team za nasilje". V perspektivi so regijski timi za nasilje, glede na vlogo in način organiziranosti, zastavljeni podobno lokalnim akcijskim skupinam, ki jih poznamo predvsem s področja drog.

Poleg omenjenega besedila Smernic, prakse centrov, v nekaterih primerih določajo tudi interni postopkovniki strokovnih ravnanj, ki so se praviloma oblikovali po vzoru smernic *Delajmo skupaj* in Katalogu del in nalog. Zaradi jasnejšega prikaza, pogledjmo možne delitve teamov in nekatere pomisleke, povezane s teamskim delom, predvsem t.i. medinstitucionalnim teamskim delom.

Možna delitev teamov glede na članstvo in vlogo

Preden pogledamo, kaj glede teamske obravnave predvideva Katalog nalog, si pogledjmo še eno možno delitev teamov, ki jo navajamo kot delovno opredelitev zaradi kasnejšega lažjega razumevanja dilem, ki so bile izpostavljene v zvezi s teamsko obravnavo primerov ogroženih otrok. Predlagana razdelitev smiselno

¹ *Delajmo skupaj, smernice za obravnavano ogroženih otrok. Ljubljana, 2000.*

združuje prej omenjene teame in jih deli glede na vlogo ter je zato morda preglednejša:

- interni strokovni teami CSD (team za družino, odrasle in druge oblike notranjih teamov, ki so lahko namenjeni zgolj (po)svetovanju in podpori nosilcu ali izdelavi ocene ogroženosti in usmerjanju ter spremljanju postopka),
- operativni medinstitucionalni teami (to so teami, ki so smiselno podobni razširjenim medinstitucionalnim kriznim teamom, kot jih predvidevajo smernice in so namenjeni izdelavi ocene ogroženosti ter usmerjanju postopka) ter
- posvetovalni medinstitucionalni teami (ki so namenjeni informiranju in posvetovanju).

OBLIKE TEAMSKEGA DELA, KI JIH PREDVIDEVA KATALOG DEL IN NALOG

Katalog teamsko delo predvideva v dveh fazah postopka, in sicer:

1. delo v strokovnem teamu je predvideno v prvi fazi postopka, tj. pri proučitvi prijave. Kar je moč razumeti na način, da katalog na tem mestu govori o internem strokovnem teamu centra za socialno delo. Dejstvo pa je, da to ni jasno opredeljeno, saj je v katalogu uporabljena besedna zveza le dveh besed "strokovni team". Da pa bi katalog na tem mestu lahko predvideval tudi medinstitucionalni team (ki bi bil glede na članstvo, ne pa nujno tudi na vlogo, podoben kriznemu teamu ali razširjenemu medinstitucionalnemu kriznemu teamu kot to predvidevajo smernice Delajmo skupaj), je moč domnevati, ker v isti fazi postopka med možnimi opravili navaja "evidentiranje služb in drugih udeleženi v problemu".
2. Drugo mesto, kjer katalog predvideva teamsko obravnavo, pa je v drugi fazi, to je fazi ugotovitvenega postopka in sicer v tistih primerih, ko gre za intervencijo, saj sodelovanje s starši ali skrbniki ni bilo možno. Na tem mestu katalog navaja "sodelovanje z institucijami, ki so povezane z otrokom..." Kot nujna opravila določa "dogovor o deležu posamezne institucije in strokovnjaka pri načrtu za otroka; vzpostavljanje koordinacije med vsemi udeleženi v problemu; dogovor o sodelovanju". In slednje je moč brati na dva načina in sicer:
 - da katalog predvideva sodelovanje v razširjenem medinstitucionalnem kriznem teamu (razširjenemu medinstitucionalnem kriznem teamu, kot ga predvidevajo smernice) oziroma, da
 - katalog predvideva zgolj posvetovalni team, ki vključuje tudi delitev nalog med posamezne službe. Same nagibamo k drugi razlagi, saj katalog na tem mestu med nujnimi opravili ne omenja izdelave ocene ogroženosti in direk-

tno ne predvideva možnosti usmerjanja in spremljanja postopka. Res pa je, da govori o deležu institucij ali strokovnjaka pri načrtu. Glede na to, da zadeva ni jasno opredeljena, sta na tem mestu načeloma možni obe interpretaciji.

DILEME, POVEZANE Z DELOM MEDINSTITUCIONALNIH TEAMOV

Drugo možno interpretacijo navedb Kataloga pa gre opustiti. Razlog za to bo razviden iz predstavljenih dilem, ki sledijo v nadaljevanju besedila. Zaradi lažje pojasnitve bomo pri prikazu uporabili zgoraj predlagano delitev temov na: interne strokovne teame, medinstitucionalne operativne teame in medinstitucionalne posvetovalne teame. Ostala poimenovanje in oblike teamov bomo na tem mestu izpustili, saj za prikaz niso relevantna.

Skratka, dileme v zvezi s teamskim delom se pojavljajo le pri t.i. medinstitucionalnih operativnih teamih. Tako interni strokovni teami kot medinstitucionalni posvetovalni teami (kot tudi teami, usmerjeni predvsem v oblikovanje politik na področju nasilja oziroma obravnavo splošnejših, za področje relevantnih vprašanj/tem), niso v ničemer sporni. Če uporabimo jezik in predlagane oblike teamskega sodelovanja Smernic, so sporni razširjeni medinstitucionalni krizni teami, medtem ko ostaja osnovni krizni team nevprašljiv in priporočan način medinstitucionalnega sodelovanja pri obravnavi primerov nasilja in zlorab.

Bistven problem, povezan z medinstitucionalnimi operativnim teamom (ali razširjenimi medinstitucionalnimi kriznimi teami, kolikor uporabimo terminologijo smernic Delajmo skupaj), je v tem, da so člani teama sočasno v treh vlogah, in sicer v vlogi:

- prič,
- tistih, ki ocenjujejo ogroženost/odločajo in
- usmerjevalcev postopka.

Pri taki obliki dela pa lahko prihaja do "okužbe" oziroma do vplivanja na člane ter posledično do izkrivljanja dejstev, kar je problematično, saj na tej podlagi sloni postopek. V čem je problem? Posameznik, v želji po oblikovanju konsistentne/smiselne pripovedi, svoje navedbe oz. določeno izjavo lahko prilagodi slišane-mu. Pri tem prvenstveno nikakor ne gre za zavestno, namerno potvarjanje, temveč so na delu prej drugi, nezavedni mehanizmi. S tem se povezuje tudi problem reinterpretacije dejstev/izjav, do česar pride v primeru, ko se udeleženci seznanijo z nekim novim, prej njim nepoznanim, dejstvom/sumom. Primer navedb: gre za sum spolne zlorabe, oče je bil v zaporu, mati je imela težave v duševnem zdravju, je uporabnica prepovedanih drog, oče je na prestajanju kazni v zaporu. Na podlagi

tovrstnih navedb lahko nekatere navedbe, opažanja v zvezi z otrokom, ki sama po sebi ne dokazujejo ničesar oz. ne pomenijo nič določenega, pridobijo pomen, se povežejo v konsistentno pripoved. V jeziku psihoanalize: gre za to, da ob uvedbi novega označevalca (npr. sum spolne zlorabe) pride do prešitja in retroaktivne racionalizacije rečenega. S tem pa lahko, kot rečeno, neki naključni, nepovezani dogodki, opažanja o vsakdanjem življenju določene osebe, postanejo del konsistentne zgodbe.

Drugi problem, povezan s teamskim delom, je problem, ki ga lahko za naš namen poimenujemo kot problem empatije. Iz prakse je znanih veliko primerov, ko udeleženci v pogovorih na teamih navajajo različne, tudi zelo obremenjujoče stvari v zvezi z družino/otrokom, o katerih pa kasneje ne želijo pričati na sodišču, niti jih podati v ovadbi oziroma jih, zaradi različnih razlogov², ne želijo podati v pisni obliki. Res je, da so take informacije pomembne, vendar so zaradi navedenega neuporabne za nosilce postopkov. Izraz problem empatije smo uporabile zato, ker so običajno ravno delavci CSD tisti, ki "lahko razumejo" predstavnike drugih ustanov v tem, da, zaradi morebitnih težav, ne želijo pričati oziroma svojih opažanj podati v pisni obliki. Problem je v tem, da v svojem postopku, za katerega tudi odgovarjajo, ostajajo sami s težo slišanih izjav/sumov itd. Prav zaradi slednjega je tako bolje, da razpolagamo le s podatki, ki jih v postopkih lahko uporabimo, pa četudi bomo pri tem izgubili del sicer lahko relevantnih podatkov.

Z navedenim se kot ključni problem kaže to, da pričevanja na razširjenih medinstitucionalnih teamskih sestankih niso verodostojna, oziroma, da bodo zaradi načina pridobitve ocenjena kot taka s strani pristojnih organov (sodišča).

PREDLOG GLEDE MEDINSTITUCIONALNEGA TEAMSKEGA SODELOVANJA

Glede na to, da so se tako teamsko delo kot tudi medinstitucionalno in multiprofesionalno sodelovanje, izkazali za ustrezne oblike dela v obravnavi primerov nasilja in zlorab, saj prispevajo k racionalizaciji dela in, z vključevanjem različnih vidikov, k ustrežnejšemu pogledu v stanje stvari, velja tovrstne oblike dela ohraniti. Ob tem pa je potrebno opustiti operativne medinstitucionalne teame, ki vključujejo pričanje, ocenjevanje, odločanje in usmerjanje postopka s strani istih oseb. Z namenom ohraniti prednosti teamskega dela, in da se izognemo težavam, ki se

² Do tega prihaja zaradi strahu, v izogib težavam, morebitnim konfrontacijam s starši ali zgolj zato, ker nimajo trdnih dokazov, saj so zadevo izvedeli posredno in posledično niso prepričani v resničnost informacij, s katerimi razpolagajo ipd..

lahko³ pojavljajo pri teamskem delu, priporočamo medinstitucionalne teame, katerih namen je posvetovalen.

Posvetovalni teami ohranjajo pogloblitve prednosti operativnih medinstitucionalnih teamov.

Njihov namen tako ostaja:

- posvetovanje glede pomena posameznih informacij,
- seznanjanje z vlogo, pristojnostmi in možnostmi posameznih ustanov ter
- razdelitev nalog (glede spremljanja primera, nadaljnega zbiranja informacij, izvajanja delov načrta zaščite idr.).

PREDLOGI ZA UREDITEV TIMSKEGA DELA V REGIJI

Kot najpogosteje omenjeno pomankljivost so strokovni delavci navedli odsotnost zavezujočih protokolov medinstitucionalnega sodelovanja, ki naj bi prispevali k še tesnejšemu sodelovanju, predvsem z zdravstvom in sodstvom. Dejstvo je namreč, da je dobro teamsko sodelovanje pogosto prepuščeno medsebojnemu poznavanju udeležencev teama, osebnim afinitetam do tega načina dela in iznajdljivosti posameznih strokovnih delavcev. Slednje lahko postane problem, ko se na delovnih mestih ljudje zamenjajo. Druga pomankljivost pa je seveda odsotnost pravnih podlag za medinstitucionalno teamsko delo.

Glede na to, da je večprofesionalno in medinstitucionalno timsko delo pri preprečevanju in obravnavi nasilja pomembno, na kar kaže tudi visoka stopnja strokovnega konsenza, ga je potrebno vzpodbujati, utrjevati in razvijati. To vključuje predvsem:

- opredelitev vlog v okviru pristojnosti strokovnih služb,
- opredelitev strokovnih izhodišč pri obravnavi nasilja,
- oblikovanje protokolov za strokovno ravnanje in sodelovanje,
- večanje senzibilnosti in znanja v smeri prepoznavanja nasilja, ukrepanja in ponudbe pomoči.

Za ureditev teamskega dela je potrebno jasno opredeliti namene in naloge različnih timov ter poenotiti njihovo poimenovanje. V vseh centrih za socialno delo, kjer kadrovska zasedba to dopušča, bi bilo smiselno oblikovati notranje večprofesionalne strokovne time, ki bi obravnavali primere nasilja.

³ Poudarek je sicer na besedi lahko, saj ni nujno, da do izkrivljanja dejstev pride, kljub temu pa obstaja (potencialna) možnost, kar je zadosten razlog za opustitev take prakse, dejstvo je namreč, da so posledice, do katerih lahko pride, prevelike v primerjavi z nekaterimi morebitnimi prednostmi tovrstne prakse.

Potrebno bi bilo formalno imenovati člane in vodjo tima ter sprejeti interne smernice za delovanje, pri čemer je potrebno doreči tudi način dela in roke za izvedbo postopka v interventnih situacijah. To je sicer že praksa v nekaterih centrih.

Ob tem bi bilo smiselno doreči tudi sodelovanje na način osnovnih kriznih teamov, kot jih predvidevajo Smernice, in ponovno vspodbuditi to vrsto sodelovanja oziroma ga vzpostaviti v centrih, kjer take oblike dela ne izvajajo (zaradi preobremenjenosti, premalo različnih kadrov za obseg izvajanih nalog idr.).

Za strokovne službe, ki se vključujejo v obravnavo nasilja, je potrebno organizirati ustrezno izobraževanje, ki mora biti načrtno in sistematično. Vsi, ki se pri svojem delu srečujejo s primeri nasilja, bi morali imeti osnovna znanja o fenomenologiji in obstoječih načinih obravnave. Sledeč do sedaj zbranim informacijam, so vrzeli (predvsem kar zadeva šole in vrtce) pri seznanjenosti s pravnimi podlagami glede obveščanja centrov za socialno delo (in policije v primerih suma KD) o primerih nasilja in zlorab ter na področju prepoznavanja pokazateljev oškodovanosti zaradi nasilja ali zlorabe.

SEZNANJENOST CENTROV Z VLOGO IN NALOGAMI REGIJSKE KOORDINATORICE, POSEBEJ Z MOŽNOSTJO NUDENJA STROKOVNE PODPORE

Strokovni delavci centrov so bili z nalogami in vlogo koordinatorice seznanjeni v okviru obiskov posameznih centrov za socialno delo ter v okviru tematskih delovnih srečanj. Zastavljen program dela pa smo nekatere koordinatorice predstavile tudi v okviru koordinacij direktorjev. V tej točki so bile opazne razlike med posameznimi regijami, saj nekatere koordinatorice kljub dani pobudi, na koordinacije direktorjev niso bile povabljene.

Pričakovanja direktorjev centrov so bila po regijah podobna. Kot pglavitno nalogo koordinatoric so namreč izpostavili strokovno podporo pri obravnavi primerov. Vlogo koordinatoric so videli predvsem v sodelovanju koordinatoric v obravnavah konkretnih primerov. Ob tem so posebej izpostavili problem prezasedenosti strokovnih delavcev in bili mnenja, da naloge v okviru regijske koordinacije ne smejo dodatno obremenjevati strokovnih delavcev. Obenem so izpostavili tudi problem delovnih srečanj, saj bi ta, kolikor bi bila prepogosta, lahko povzročala zastoj oziroma težave pri realizaciji rednega dela. Posebej je bil ta problem izpostavljen pri manjših centrih, kjer odsotnost strokovnega delavca le s težavo lahko premostijo.

SODELOVANJE KOORDINATORICE V TEAMSKIH OBRAVNAVAH

Sodelovanje koordinatoric v obravnavah konkretnih primerov je bilo različno. Praviloma smo vse koordinatorice vključene v obravnavo primerov v matičnih centrih, pomembne razlike pa so glede sodelovanja v drugih centrih. V delo teh smo bile koordinatorice redkeje vključene, nekateri centri potreb po vključitvi koordinatorice niso izrazili.

V zaključku te točke velja navesti, da je delo koordinatoric po preteku dobrega leta postalo prepoznavnejše, tako se na nas pogosteje obračajo strokovni delavci centrov. Poleg teh se v okviru različnih strokovnih srečanj pa tudi ob konkretnih primerih z nami posvetujejo druge ustanove.

Poleg strokovnih delavcev CSD nas za strokovno podporo in drugače na posvete idr. vabijo šole, vrtci, policija, tožilstvo in nevladne organizacije.

VPRAŠANJA IN DILEME V ZVEZI Z OBRAVNAVO OGROŽENIH OTROK

V zvezi z obravnavo t.i. ogroženih otrok ostaja v praksi kar nekaj dilem. Poleg omenjene dileme, povezane z razširjenimi medinstitucionalnimi teami, gre navesti še dileme glede mesta izdelave ocene ogroženosti, meril za oceno ogroženosti, tolmačenja 119. člena Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih in druge. Ureditev področja obravnave ogroženih otrok smo si koordinatorice zastavile kot prioritarno nalogo za leto 2006. V tem okviru načrtujemo delovna srečanja in izobraževanja, katerih namen bo:

- opredelitev vprašanj, dilem, težav in razlik v interpretacijah, ki zadevajo obravnavo ogroženih otrok v praksi centrov,
- priprava predlogov/smernic za obravnavo ogroženih otrok, ki bodo zagotovili usklajenost postopkov z obstoječo zakonodajo.

UKREP PREPOVEDI PRIBLIŽEVANJA

V mesecu septembru 2004 je stopil v veljavo Pravilnik o prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi, ki omogoča izrek ukrepa prepovedi približevanja tudi v primerih, ko gre za prekršek, ne le v primerih težjih kaznivih dejanj. Prvi tovrsten ukrep so izrekli policisti Policijske postaje Koper, in sicer že septembra 2004. V letu 2005 je bilo izrečenih 154 tovrstnih ukrepov, razpršeno po vsej državi

in različno po posameznih regijah. Največ ukrepov je bilo v letu 2005 izrečenih na področju celjske regije (40), sledijo podravska (18), koroška (17), goriška (17), ljubljanska (17)...., najmanj ukrepov pa je bilo izrečenih v obljublanski - II regiji (2).

Sprejem informacije o izreku ukrepa

Informacije o izreku ukrepa s strani policije je v dveh tretjinah sprejela interventna služba.

Glede na to, da gre za nov ukrep, se v praksi pojavljajo določena vprašanja, povezana z njegovim izvajanjem. Tako so se pri obravnavi primerov strokovni delavci srečali z vprašanji kot so:

- kako je s pravico otrok do stikov v času trajanja ukrepa izreka, v primerih, da prepoved zadeva samo približevanje partnerici,
- kako zagotoviti ustrezno obravnavo za povzročitelje nasilja, saj v večini regij ni specializiranih programov in v povezavi s tem
- kako kriti stroške obravnave v specializiranih programih, kot je Društvo za nenasilno komunikacijo, kolikor oseba sama ne more kriti prevoznih stroškov,
- kako kriti stroške bivanja storilcem kolikor ti nimajo socialne mreže in sredstev.

Aktualno vprašanje v zvezi z delom interventne službe in prepovedjo približevanja je tudi vprašanje, kako organizirati obisk na terenu v primerih, ki jih ocenjujemo kot nevarne. V nekaterih regijah so sicer bili sprejeti dogovori v smislu policijske asistence, potrebno pa bo stvari doreči na ravni pristojnih ministrstev. Poleg omenjenih vprašanj, ki so relevantna predvsem za delo centra, se zastavlja tudi vprašanje možnosti pridobitve podatka o odvzeti poslovni sposobnosti konkretne osebe, ki ga potrebuje policija v primeru izreka prepovedi, saj mora, sledeč pravilniku, v takih primerih obvestiti center za socialno delo.

Ob uveljavitvi ukrepa prepovedi približevanja po Zakonu o policiji se nujno zastavlja tudi vprašanje glede obravnave tistih kaznivih dejanj, za katera ni moč izreči pripora in posledično tudi ne prepovedi približevanja (po ZKP). Slednje pa pomeni, da je žrtvam prekrškov zagotovljena ustrežnejša zaščita kot žrtvam določenih kaznivih dejanj, oziroma da je zakonodajalec v primeru prekrškov predvidel rigoroznejše ukrepanje kot v nekaterih primerih kaznivih dejanj.⁴

Kot omenjeno smo se v aktualni praksi, povezani z ukrepom, srečali z relativno majhnim številom težav in vprašanj. Ob tem se je praksa dobrega sodelovanja s policijo in sprotnega reševanja identificiranih dilem/težav ter skupnih delovnih srečanj in izobraževanj izkazala za ustrezno. Ker pa gre za relativno nov ukrep, je pričakovati, da se bodo določena vprašanja in dileme v praksi še pojavljala. Zato

kaže sodelovanje s policijo razvijati tudi v prihodnje. Obenem pa se ob določenih vprašanjih kaže tudi potreba po vključitvi preiskovalnih sodnikov.

Ocena učinkovitosti ukrepa prepovedi približevanja

Kljub slednjemu se ukrep, posebej kolikor ga primerjamo s stanjem pred uveljavitvijo pravilnika, ko zakonsko taka možnost ni bila predvidena, kaže kot ustrezen, in sicer z več vidikov:

- ker ga je moč takoj uporabiti, kar pomeni, da v situaciji nasilja ustavi povzročitelja pri njegovem vedenju in zagotovi takojšnjo varnost oškodovanim osebam;
- ima pomembno sporočilno vrednost in sicer, da nasilno vedenje ni dopustno in sprejemljivo;
- omogoča strokovnim službam vstop v družino in nalaga službam takojšnje ukrepanje in obravnavo;
- omogoča tudi možnost strokovne pomoči za povzročitelje nasilja, kar ima lahko za posledico opustitev nasilnega vedenja. Sledenje pa praviloma zagotavlja resnično varnost oškodovani osebi;
- z vidika paradigmatskega premika v obravnavi nasilja v družini, saj umika storilca in ne oškodovane osebe, kot je bilo to značilno za dosedanjo prakso;
- eden od pozitivnih učinkov ukrepa je sodelovanje in povezovanje vključenih služb (posebej policije, centrov in preiskovalnih sodnikov), kar lahko pripomore tudi k dobremu sodelovanju in racionalnejšem delu na drugih področjih.

Seznanjenost in vključevanje koordinatorice v primerih izreka prepovedi približevanja

V večini primerov so bile koordinatorice seznanjene s potekom dela v primerih izreka prepovedi približevanja, je pa kar še nekaj praks centrov za socialno delo, kjer ta komunikacija ni vpeljana. Na centrih, kjer so regijske koordinatorice zaposlene, so nekatere delale konkretno z žrtvami, v manjšem številu tudi s storilci in sicer

⁴ Leta 1999 je novela Zakona o kazenskem postopku uvedla alternative priporu, med katerimi je tudi prepoved približevanja določenemu kraju ali osebi (195.a člen ZKP). Ker gre za alternativo priporu jo je seveda mogoč izreči samo v primeru storitve tistih kaznivih dejanj (v nadaljevanju KD), za katera je mogoče izreči pripor. Nasilje v družini pa pogosto predstavlja lažja KD, pri katerih ni mogoče izreči pripora in posledično tudi ne prepovedi približevanja. Leta 2003 je novela Zakona o policiji uvedla možnost odrediti prepoved približevanja v primeru nasilja v družini, ki predstavlja prekršek. Potemtakem se v Sloveniji prepoved približevanja lahko izreče: a. -če gre za prekršek kot najlažjo obliko kaznivega ravnanja ali b. -če gre za težje kaznivo dejanje. Tako prepovedi približevanja ni moč izreči v primeru nasilja, ki že izpolnjuje zakonske znake kaznivega dejanja (je torej hujše od prekrška), vendar ne gre za priporno kaznivo dejanje. Slednje je s kazensko pravnega vidika pristopa k obravnavi nasilja v družini neprimerna situacija.

nekatero samostojno, druge pa tudi na način nudenja strokovne podpore strokovnemu delavcu. Le v manjšem številu regij (obljubljska I in II, ljubljanska in gorenjska), koordinatorice niso bile vključene v konkretno delo z uporabniki ob izreku ukrepa.

Težave pri obveščanju koordinatorice in spremljanju primerov izreka prepovedi približevanja

Težave pri obveščanju koordinatoric in spremljanju primerov, ko je bil izrečen ukrep prepovedi približevanja, so povezane predvsem z načinom razdelitve regij, v katerih delujemo regijske koordinatorice. Do težav prihaja v primerih, kjer (ena) interventna služba opravlja delo za več regij. V teh primerih smo se koordinatorice znašle predvsem pred dilemo, povezano z evidentiranjem ukrepov prepovedi približevanja. V primerih, ko je obvestilo o ukrepu sprejela interventna služba, se nam je zastavilo vprašanje, katera od koordinatoric bo evidentirala konkreten primer. Tako bi na primer ena koordinatorica evidentirala ukrepe, izrečene v poslovnem času centra, druga - tista, ki pokriva center, pri katerem je organizirana interventna služba, pa tiste primere, kjer je informacijo o ukrepu sprejela interventna služba. Ta dilema nakazuje potrebo po novi organizaciji služb in dela v smislu racionalnejše delitve terena glede na mrežo koordinatoric, interventnih služb, policijskih uprav idr.

Interventna služba

Na ravni države poznamo dve vrsti organiziranosti interventne službe: v okviru KCM, kar je prevladujoč način organiziranosti in v okviru centrov za socialno delo. Glede na opis del in nalog smo koordinatorice odgovorne za delo interventne službe v tistem delu njenih nalog, ki zadeva ukrep prepovedi približevanja. Iz do sedaj zbranih podatkov izhaja, da se je z novo nalogo, ki jo interventni službi nalaga Pravilnik o prepovedi približevanja, obseg dela interventnih služb povečal, saj so centri večino obvestil o izrečenih ukrepih prejeli ravno v času delovanja interventne službe. Iz podatkov evalvacij po posameznih regijah izhaja, da je bilo interventno delo opravljeno v skladu s Pravilnikom o prepovedi približevanja predvsem tam, kjer to naloge interventne službe opravlja center. Praksa interventnih služb, organiziranih v okviru KCM, pa je v večini primerov taka, da strokovni delavci posredovano informacijo o ukrepu zapišejo in posredujejo krajevno pristojnemu centru in koordinatorici, posledično je neposrednega interventnega terenskega dela pomembno manj. Kljub navedenemu pa je, na podlagi dosedanje prakse, delo interventnih služb, v primeru izreka ukrepa, mogoče oceniti pozitivno.

Druge znane težave interventne

Nejasnosti, povezane z nalogami in pristojnostmi interventne službe, smo koordinatorice zaznale v vseh regijah. Prva od težav, ki jo gre omeniti v zvezi z interventno službo, je povezana z dejstvom, da interventna služba izvaja svoje naloge na podlagi pogodbe iz leta 1994. V času od sklenitve pogodbe pa do danes so se naloge in pristojnosti te službe pomembno spremenile.

Na podlagi Pravilnika o prepovedi približevanja pa so centri pridobili nove naloge, ki v pogodbi niso opredeljene. Posledično tako interventna služba nima ustreznih podlag za njihovo izvajanje.

Poleg navedenega se v zvezi z delovanjem interventne službe kažejo tudi problemi, ki so povezani z dejstvi:

1. da mreža interventnih služb ni organizirana enakomerno glede na dostopnost in oddaljenost;
2. da mreža, ki bi pokrivala potrebe po kriznih namestitvah, ni izdelana;
3. da v mreži ni rešitev za nameščanje oseb z odvzeto poslovno sposobnostjo in mladoletnih kršiteljev, ki jim je izrečen ukrep prepovedi približevanja;
4. da časovni obseg v pogodbi določenih ur ni skladen s časom, opredeljenim v pravilniku ;
5. in dejstva, povezana s pravnimi pogoji za izvajanje javnih pooblastil na območju, ki ga interventne službe pokrivajo, s kritji stroškov povečanega obsega ur pripravljenosti, kritjem stroškov izvedbe interventnega nameščanja ter drugo. Dejstvo je namreč, da so težave, povezane z delovanjem interventne službe, znane že dalj časa.

Pomembne ugotovitve so še naslednje:

- da bi bilo naloge interventne službe smiselno vsebinsko razširiti tudi na intervencije v primerih storitve kaznivih dejanj nasilja v družini (postopek naj bi bil smiselno podoben tudi v primerih izreka prepovedi približevanja po Zakonu o kazenskem postopku);
- v zvezi z interventno službo ostaja odprto tudi, sicer predvsem tehnično, a za prakso relevantno vprašanje, ki zadeva, prevoze uporabnikov s strani strokovnih delavcev, na primer prevoz mladostnika v ljubljanski KCM ipd.

2. ORGANIZACIJA IN VZDRŽEVANJE MREŽE PLURALNIH IZVAJALCEV S PODROČJA NASILJA

Velika večina koordinatoric (11) je organizirala po dva regijska posveta, v katerih je sodelovala tudi policija. V šestih regijah so sodelovali tudi tožilci, v nekaterih pa tudi preiskovalni sodniki.

Pomemben podatek iz dela regijskih koordinatoric je, da se je v vseh regijah pričelo vzpostavljati stalno in redno sodelovanje med policijo in centri za socialno delo. Regijske koordinatorice ocenjujemo, da se sodelovanje s policijo razvija dobro in učinkovito, vendar pa moramo sodelovanje sistematično in stalno še naprej krepiti.

2. 1. Sodelovanje s sodišči in tožilstvom

V polovici regij so bili v posvete vključeni tudi predstavniki pravosodja (tožilci in/ali sodniki). Sodelovanje v konkretnih primerih je ponekod steklo že zelo dobro (tako meni pet koordinatoric), več težav pa je pri zagotavljanju prisotnosti s strani sodišča oz. tožilstva na timskih sestankih in delovnih srečanjih, kljub temu, da je ta potreba obojestransko izražena.

Med težavami smo koordinatorice zaznale težave, povezane z menjavo tožilcev in težave pri obveščanju v postopkih podaljšanja ukrepa prepovedi približevanja.

2. 2. Sodelovanje s šolami in vrtci

Zaznavamo utečeno sodelovanje med šolami in centri za socialno delo ter redno lokalno povezovanje bodisi preko primerov ali sodelovanja z aktivni svetovalnih delavk in delavcev.

V devetih regijah so že bili organizirani lokalni oz. regionalni posveti o obravnavi nasilja, kjer so sodelovali šolski delavci, v eni regiji pa vodijo nekaj šol in center za socialno delo skupni projekt. Večinoma je bila vsebina delovnih srečanj seznanitev z vlogo regijske koordinatorice ter z etiko in aktualno zakonodajo s področja obravnave nasilja, krepitev senzibilnosti za dojetanje in razumevanje nasilja pri odkrivanju primerov ter dogovori, kako ravnati v primerih suma nasilja in ob izrečenih ukrepih prepovedi približevanja osebi ali kraju.

Pristopi šolskih strokovnih delavcev so različni. V dokaj velikem številu primerov nasilja nad otrokom je zaznati negotovost v ravnanju z otrokom in njegovo družino, vprašanja - kdaj, kam, komu prijaviti sum dejanja nad otrokom ipd.. Veliko je tudi izraženega nezadovoljstva nad dolgotrajnimi postopki in občutkom neučinkovitosti institucij.

Tiste regijske koordinatorice, ki že tesneje sodelujejo s šolami in vrtci, ocenjujejo, da se izboljšuje sodelovanje z njimi, predvsem s šolami, nekoliko slabše pa je z vrtci. Kot ključni temi, ki ju delavci vrtcev in šol navajajo kot manjkajoči, sta:

- poznavanje pravnih podlag za posredovanje podatkov in

prepoznavanje oškodovanosti pri otrocih (znaki nasilja in zlorab). V tej zvezi velja tudi izpostaviti, da bo v prihodnje potrebno več dela, predvsem raziskovalnega, usmeriti v prepoznavanje znakov nasilja in zlorab pri otrocih v starosti od nič do treh let.

2. 3. Sodelovanje z zdravstvom

V osmih regijah so bili organizirani lokalni oz. regionalni posveti, na katere so bili povabljeni tudi zdravstveni delavci. Pripravljenost za sodelovanje je zelo različna. Večja prisotnost oz. zainteresiranost s strani zdravstva je bilo v primerih, kjer je bil posvet konkretno usmerjen v sodelovanje z zdravstvenimi delavci. Skoraj brez prisotnosti zdravstvenih delavcev pa so bili posveti, ki so obravnavali širši spekter obravnave nasilja, kamor so bili povabljeni tudi predstavniki drugih institucij npr. vzgoje in izobraževanja, policije, sodišč, nevladnih organizacij ipd.

Zdravstveni delavci se pri sodelovanju v posameznih konkretnih primerih še vedno sklicujejo na zavezanost varovanja osebnih podatkov, četudi praksa kaže, da se stanje izboljšuje. V posameznih primerih sodelovanja v timskih obravnavah je bilo izpostavljajo vprašanje evidentiranja storitev, saj v zdravstvu ni predvideno sodelovanje v timih.

2. 4. Sodelovanje z drugimi izvajalci programov na področju socialnega varstva
Delovanje regijskih koordinatoric je usmerjeno tudi v povezovanje z nevladnimi organizacijami, saj te s svojo dejavnostjo pomembno večajo možnosti za obravnavo primerov nasilja in zlorab.

3. NALOGE USPOSABLJANJA

Strokovno usposabljanje, ki je naloga iz sistematizacije delovnega mesta, smo v večini regij izpolnjevale v okviru ustanavljanja in dela aktivov strokovnih delavcev in delavk centrov za socialno delo, ki delajo na področju nasilja v družini. Aktivni so bili formirani v desetih regijah, v dveh regijah pa so še v ustanavljanju.

Z vidika usposabljanja, identifikacije dilem in odprtih vprašanj ter iskanja odgovorov, povezanih s konkretnim praktičnim delom, oblikovanja predlogov prioritarnih nalog in zbiranja aktualnih podatkov o obravnavah kot tudi povezovanj med strokovnimi delavci centrov, so bili pomembni tudi skupni posveti in izobraževanja.

3.1. Seznanjanje javnosti

V okviru te naloge smo koordinatorice pripravile osnutke informacijskih materialov. Glede na to, da predvsem v zvezi z ukrepom prepovedi do sedaj še ni bilo izdelano informacijsko gradivo, smo z namenom seznanjanja strokovnih delavcev in delavk

pa tudi oškodovanih oseb in povzročiteljev nasilja centrom posredovale fotokopirane izvode predloga informacijskega materiala, ki v svoji vsebini zajema vse pomembne informacije v zvezi z ukrepom. Z namenom priprave in tiska informacijskih zloženek za različne ciljne skupine koordinatorice sodelujemo s Skupnostjo centrov za socialno delo. Vsebinsko bodo zloženke oblikovane na način, da bodo poleg osnovnih informacij, ki bodo enotne za vse regije, vključevale tudi informacije, ki so relevantne le za posamezne regije. Tako se bodo zloženke razlikovale v delu, ki zadeva mrežo storitev oziroma programov, ki delujejo v posameznih regijah.

V okviru nalog, povezanih s seznanjanjem javnosti, predstavlja pomembno nalogo tudi sodelovanje z mediji, saj ti določajo teme, o katerih javnost razmišlja in opredeljujejo način, na katerega javnost o določeni stvari/temi razmišlja.

Poleg omenjenega, predstavljajo pomembno priložnost za informiranje javnosti tudi različne okrogle mize in druga srečanja. Sprotno seznanjanje z aktualnim dogajanjem pa običajno poteka tudi preko elektronske pošte.

4. RAZVOJNE NALOGE OBMOČNEGA ZNAČAJA

4. 1. Evidentiranje pojava

Ključna ugotovitev analize stanja, ki je nastala na pobudo Strokovnega sveta za problematiko nasilja nad ženskami pri Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve leta 2003 je bila, da organizacije, ki prihajajo v stik s problematiko nasilja, nimajo sistematično zbranih in primerljivih podatkov. Zaradi slednjega smo v začetku leta 2005 koordinatorice v okviru skupnih srečanj izbrale metodologijo za izdelavo ocene stanja ter pripravile, na nacionalni ravni poenoten evidenčni list za evidentiranje primerov nasilja in zlorab, ki jih obravnavajo centri za socialno delo. V zvezi z evidentiranjem smo koordinatorice zabeležile določene težave, ki jih je, glede na vsebino, moč razdeliti v tri skupine:

1. težave, ki izhajajo iz zakonskih podlag za zbiranje in posredovanje podatkov,
2. težave, ki nastajajo pri izpolnjevanju evidenčnih listov in pri obliki oziroma vsebini evidenčnih listov in pri posameznih vprašanjih ter
3. težave povezane z verodostojnostjo zbranih podatkov.

add. 1) težave povezane z zakonskimi podlagami

Nekateri centri so izpolnjevanje evidenčnih listov zavrnil, oziroma so jih izpolnjevali pomanjkljivo, iz sledečih razlogov:

- menili so, da so podatki, ki se nanašajo na oškodovano osebo, povzročitelja/ico, posredno oškodovane osebe in prijavitelja, posebej varovani osebni

podatki po Zakonu o varstvu osebnih podatkov in jih zato ni dovoljeno posredovati osebam, ki za zbiranje tovrstnih podatkov nimajo pravne podlage. Dejstvo je namreč, da 113. člen Zakona o socialnem varstvu, ki določa način zbiranja in posredovanja podatkov, na opredeljuje in imenuje posebej regijskih koordinatoric kot tistih, ki lahko zbirajo osebne podatke. Nekateri strokovni delavci so kot sporen ocenili tudi način posredovanja podatkov, ki ne vključuje predhodne pridobitve soglasja s strani oškodovane osebe, povzročitelja/ice in prijavitelja. Zaradi slednjega so nekateri centri posredovali evidenčne liste brez navedb osebnih imen.

Predlogi rešitev:

Ena od možnih rešitev bi bila v dopolnitvi 113. člena Zakona o socialnem varstvu. Glede na to, da Vlada RS pripravlja novo besedilo predloga Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o socialnem varstvu, smo koordinatorice predlagale, da se v tem okviru dopolni 113. čl. Zakona o socialnem varstvu in sicer na način, da bo omogočeno zbiranje podatkov v zvezi z obravnavo nasilja in posredovanje le teh regijskim koordinatoricam za področje nasilja.

Med drugimi predlogi, ki bi omogočili odpravo težav, povezanih s pravnimi podlagami, smo predlagale tudi pridobitev pravnega mnenja o zbiranju podatkov na način, ki vključuje ime in priimek udeleženi in prijavitelja ter mnenje o posredovanju letih koordinatoricam ter izdajo navodil centrom s strani Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Glede na to, da pregled stanja, ki vključuje tudi številčni prikaz primerov, predstavlja pomembno izhodišče načrtovanju dela na tem področju, koordinatorice menimo, da je potrebno zadeve, ki onemogočajo ažurno zbiranje podatkov, urediti v čim krajšem času.

Add. 2) težave, ki nastajajo pri izpolnjevanju evidenčnih listov in vsebini evidenčnih listov ter posameznih vprašanjih

Pri pregledu zbranih, izpolnjenih evidenčnih listov, ugotavljamo da posredovanje podatkov praviloma poteka skladno z dogovori, da pa je kvaliteta pridobljenih podatkov različna. Tako so zbrani podatki nepopolni in s tem za prikaz neuporabni. Glede na pridobljene odgovore in navedbe strokovnih delavcev je po enoletnem obdobju potrebno opraviti analizo zbranih podatkov ter pregled evidenčnih listov. Po hitri oceni namreč ugotavljamo, da posamezna vprašanja v evidenčnem listu niso dobro razumljiva, da je leta predolg in vključuje podatke, ki strokovnim delavcem centrov za socialno delo niso vedno dostopni, zato bo najverjetneje potrebna poenostavitev in skrajšanje evidenčnega lista.

Predlogi rešitev:

Eden od predlogov, s katerim bi zagotovili tekoče in ažurno evidentiranje podatkov je, da se med kategorije, zajete v socialni bazi podatkov (SBP), vključi tudi nasilje v družini in sicer na način, da bi bili vsebinsko zajeti vidiki, ki jih vključuje evidenčni list. Razširitev SBP bi omogočila hitro in ažurno evidentiranje, saj je evidentiranje v SBP že utečeno.

Za čas pred dopolnitvijo SBP oziroma v primeru, da taka rešitev ne bo mogoča, pa koordinatorice predlagamo, da se zbiranje podatkov nadaljuje s pomočjo evidenčnih listov.

Glede na to, da smo prvo obdobje zbiranja podatkov že ob pripravi evidenčnega lista predvideli kot pilotsko, bomo koordinatorice:

- v vprašalnikih in v pogovorih s strokovnimi delavci identificirale tista vprašanja, ki so nerazumljiva, oz. jih je moč razumeti na več načinov ter tista, ki so najpogosteje nepopolno izpolnjena oz. ostajajo neodgovorjena,
- zbrale predloge sprememb evidenčnega vprašalnika,
- pripravile opomnik tem, področij, vprašanj, ki jih ocenjujemo kot najbolj relevantne/a in
- pripravile predlog novega evidenčnega lista.

V fazi pregleda predloga sprememb evidenčnega lista bomo glede na oceno potrebe k sodelovanju povabile tudi predstavnike Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, Skupnosti centrov za socialno delo, Inštituta za socialno varstvo ter predstavnike Fakultete za socialno delo.

add. 3) težave povezane z verodostojnostjo zbranih podatkov

Kot omenjeno so zbrani podatki mestoma nepopolni. Posledično v analizi ne bo moč prikazati vseh vidikov, ki smo jih z evidentiranjem želeli zajeti. Ne glede na to pa so do sedaj zbrani vprašalniki in ugotovitve, povezane z evidentiranjem, dobra podlaga za načrtovanje evidenc.

Eden od problemov, ki smo jih koordinatorice zaznale pri evidentiranju, je povezan z definiranjem nasilnega vedenja. Definicija nasilja kot socialnega fenomena je namreč fluidna, spremenljiva, tako kot so spreminjajoča se socialna razmerja in interpretacije teh razmerij. Posledično je opredelitev nekega dogodka kot nasilnega odvisna od številnih socialnih okoliščin in situacij. Z drugimi besedami, to pomeni tudi, da je opredelitev nekega konkretnega dogodka/vedenja kot nasilnega oziroma zlorablajočega stvar osebnega dožemanja in ocene strokovnega delavca. Z namenom, da bi se deloma omejil vpliv subjektivne ocene, smo koordinatorice praviloma dajale enotno navodilo, po kateremu se na evidenčne liste beleži primere, v katerih iskanci pomoči določene dogodke oziroma vedenja sami definirajo kot nasilna ali zlorablajoča. Pri slednjem pa ni pomembno ali je nasilje oziroma

zloraba razlog iskanja pomoči ali pa je bilo nasilje/zloraba identificirano kot problem v okviru drugih obravnav.

Eden od pomembnih načinov zagotavljanja verodostojnosti podatkov je primerjava podatkov iz različnih virov. Z namenom oblikovanja čim bolj realnega prikaza stanja na področju nasilja, bomo z evidenčnimi listi dobljene podatke kombinirali, preverjali, ocenjevali, z evidencami drugih služb in podatki, pridobljenimi v okviru tematskih pogovorov oziroma srečanj.

Predlogi rešitev:

Kot kratkoročne in relativno hitro uresničljive rešitve je moč videti v posredovanju jasnih navodil glede beleženja podatkov, ki bi deloma omejila vpliv subjektivnosti. Obenem se kot rešitev, ki bi povečala verodostojnost podatkov, kaže zbiranje podatkov na tematskih srečanjih in iz evidenc drugih služb⁵, kar bi omogočilo dopolnitev ter dodatno osvetlitev podatkov centrov in bi prispevalo k realnejšem pregledu stanja na področju nasilja v družini. Kot dolgoročno rešitev pa koordinatorice vidimo v oblikovanju enotnega informacijskega centra za področje nasilja, kar bi omogočilo poenoteno evidentiranje podatkov v različnih relevantnih službah na tem področju. Glede na to, da je za oblikovanje takega centra predhodno potreben dogovor, konsenz na ravni pristojnih ministrstev, se pri tem vidimo le v vlogi pobudnic, predlagateljic. V zvezi z oceno stanja gre posebej omeniti tudi manjko v raziskovanju potreb uporabnic/kov, kar narekuje potrebo po (ciljnem) raziskovanju v tej smeri⁵.

V zgornjem besedilu omenjene težave, povezane z beleženjem in posredovanjem podatkov, so povezane z dejstvom, da predstavlja uvedeno evidentiranje nov način evidentiranja podatkov v primeru nasilja in zlorab za centre za socialno delo. Gre torej za težave, ki so običajne ob uvajanju novih nalog oziroma spreminjanju utečenih postopkov dela. Zaradi slednjega je tako moč predvidevati, da bodo nekatere od težav po določenem času minile. Druge pa bo moč odpraviti z ustreznim ukrepanjem.

⁵ Eden od predlogov je tudi vzpostavitev sodelovanja z nevladnimi organizacijami. Smiselno bi bilo namreč, da bi tudi te organizacije zbirale podatke na način, ki bi zagotovil primerljivost s podatki, ki jih zbiramo v centrih, seveda le v delu, ki zadeva fenomenologijo nasilja.

⁶ Sistematičnega raziskovanja potreb oseb, oškodovanih zaradi nasilja, posebej še v času pred vključitvijo v obravnavo oziroma programe pomoči, je zelo malo. Edina nam znana tovrstna raziskava, ki vključuje tudi neposredno raziskovanje potreb oseb, ki preživljajo oziroma so preživele nasilje, je raziskava Oblikovanje sistema indikatorjev za ugotavljanje potreb ljudi po vrsti in količini posameznih storitev in razvoja novih obli

4.2. Možnosti interventnih namestitev

Glede možnosti za kratkotrajne interventne oziroma krizne namestitve, smo v vseh regijah identificirali kot poseben problem interventno nameščanje naslednjih skupin:

- otrok v starosti pod sedem let,
- starostnikov,
- oseb pod skrbništvom, ki so žrtve nasilja ali zlorab,
- oseb pod skrbništvom, ki jim je izrečen ukrep prepovedi približevanja,
- mladoletnikov, ki jim je izrečen ukrep prepovedi približevanja in se nasilno vedejo ali so pod vplivom psihoaktivnih snovi.

Posebni problemi lahko nastopijo v primerih nameščanja slednjih dveh omenjenih skupin, saj v mreži do sedaj ni bilo oblikovanih rešitev.

Skupno poročilo regijskih koordinatoric kaže na to:

- da večjih težav z interventnim nameščanjem v obdobju dela regijskih koordinatoric za področje nasilja ni bilo. Iz skupnega poročila namreč izhaja, da ni bilo potreb po tovrstnem nameščanju.
- da je reševanje interventnih primerov v veliki meri odvisno od iznajdljivosti in improvizacije strokovnih delavcev in delavk,
- da je večina centrov sklenila (neformalne) dogovore glede interventnega nameščanja z različnimi ustanovami ali organizacijami oziroma, za primere nameščanja otrok, z rejniškimi družinami, področje pa bi bilo potrebno sistemsko urediti,
- da imajo centri za socialno delo težave s kritjem stroškov namestitev v primerih, ko je ta storitev plačljiva,
- da se politika bolnišnic glede sprejemov zaostruje in je nameščanje na podlagi zgolj socialne indikacije izjemno težko izvedljivo.

Glede nameščanja v varne hiše ali materinske domove je bilo ugotovljeno:

- da je nameščanje možno le v delovnem času teh organizacij,
- da sprejem poteka po določenem postopku, ki onemogoča interventno nameščanje,
- da predstavlja poseben problem nameščanje mater s sinovi v starosti nad 15. let, saj slednjih varne hiše fantov v tej starosti ne sprejemajo, v takih primerih je tako možno le ločeno nameščanje, pri čemer mladoletnika namestijo v krizni center za otroke in mladostnike,
- da se je stanje nekoliko izboljšalo z odprtjem Kriznega centra Ženske svetovalnice Ljubljana, ki omogoča 24 uro nameščanje. Pri slednjem so se seveda pokazale razlike glede na oddaljenost posameznih CSD od prestolnice.

Predlogi za ureditev stanja glede interventnih namestitev

Predlogi koordinatoric, navedeni v skupnem poročilu, sledijo predlogom, podanim na delovnem srečanju, organiziranem v okviru Skupnosti CSD, dne 23.9.2004, saj so ti še vedno aktualni. Predloge, navedene v zapisniku srečanja na Skupnosti CSD, ki jih navajamo v nadaljevanju, koordinatorice v svojem poročilu nekoliko razširjamo in jim kot ustrezno, a dolgoročno rešitev, dodajamo ustanovitev kriznih interventnih centrov za pomoč osebam, ki so oškodovane zaradi nasilja ali zlorab.

Tako poročilo kot zapisnik med rešitvami navajajo:

- zagotovitev pogojev, v katerih bi, v ta namen posebej usposobljene, rejniške družine lahko zagotavljale možnost za interventne namestitve. Slednje vključuje zagotovitev financiranja, pripravo in izvedbo ustreznih usposabljanj ter zagotovitev strokovnega spremljanja in podpore;
- sistemsko ureditev interventnega nameščanja drugih skupin, opredeljenih zgoraj (zagotovitev možnosti za sklenitev formalnih dogovorov in sredstev za kritje stroškov namestitev);
- identifikacijo rešitev za nameščanje mladoletnih oseb in oseb pod skrbništvom, ki jim je izrečen ukrep prepovedi približevanja, ki jih obstoječa mreža v dani situaciji ne pozna.

5. NALOGE V LETU 2006

Sledeč ugotovitvam, navedenim v poročilu, v letošnjem letu vidimo kot prioritete predvsem sledeče naloge:

- pripravo poročila o ugotovitvah pregleda stanja, vključno z analizo prejetih evidenčnih listov in na tej podlagi dopolnitev evidenčnih listov in oblikovanje predlogov za dopolnitev Socialne baze podatkov;
- pripravo predloga regijskih akcijskih načrtov,
- zagotovitev izvedbe izobraževanj, ki so bila identificirana kot smiselna, prioriteto bodo izvedena tista izobraževanja, ki smo jih kot potrebna identificirali v centrih za socialno delo. Pri tem bomo koordinatorice sodelovale s Skupnostjo centrov za socialno delo,
- oblikovanje in posredovanje predlogov za preoblikovanje in dopolnitev pooblastil interventne službe na Skupnost centrov za socialno delo in Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve,
- priprava predlogov enotnih smernic za obravnavo ogroženih otrok (pregled obstoječe verzije in njeno uskladitev s pravnimi podlagami),
- priprava predlogov za izdajo informacijskih zloženkov za oškodovane osebe in povzročitelje nasilja,
- priprava predlogov protokolov sodelovanja med centri za socialno delo in koordinatoricami za obravnavo nasilja,

- testiranje normativov na področju izvajanja nalog koordinatoric za obravnavo nasilja,
- sodelovanje pri pripravi zakonodaje na tem področju,
- načrtovanje vzpostavitve regijskih teamov za obravnavo nasilja.

Pripravile:

mag. Dragica Fojan, koordinatorica za področje primorske regije

Majda Pušnar, koordinatorica za področje goriške regije

Sonja Žugič, koordinatorica za področje posavske regije

Dubravka Hrovatič, koordinatorica za področje dolenske regije in Bele Krajine

mag. Aleksandra Ogrin, koordinatorica za področje gorenjske regije

mag. Viktorija Bevc, koordinatorica za področje ljubljanske regije

Jana Plavec, koordinatorica za področje pomurske regije

Francka Premzel, koordinatorica za področje podravske regije

Olga Bezenšek Lalič, koordinatorica za področje celjske regije

Alenka Savnik, koordinatorica za področje obljublanske 1 regije

Helena Vidic Bizjak, koordinatorica za področje obljublanske 2 regije

mag. Anica Klemenc Žvikart, koordinatorica za področje koroške regije

Pripravila: mag. Tanja Cink

KOORDINATOR ZA IZVAJANJE NADOMESTNE KAZNI IN DRUGIH UKREPOV V SPLOŠNO KORIST

UVOD

Že ob koncu leta 2003 je varuh človekovih pravic v enem od rednih letnih poročil opozoril, da je država zavezana sprejeti vse razumne ukrepe za odpravo ali vsaj zmanjšanje prezasedenosti zavodov za prestajanje kazni zapora.

Poleg novogradenj zavodov se je kot možnost reševanja problematike prezasedenosti kazalo tudi doslednejše izvajanje alternativnih institutov kazenskega prava, o čemer so začele teči debate tudi v poslanskih krogih oziroma na odboru državnega zbora za notranjo politiko, ki se je podrobneje seznanil s poročilom o delu državnih tožilcev in državnega pravobranilstva.

S spremembo kaznovalne politike v smeri doslednejšega izvajanja alternativne kazni zapora so poleg reševanja prostorske stiske v obstoječih zavodih za prestajanje kazni privarčevali tudi veliko proračunskega oziroma davkoplačevalskega denarja.

Sistem alternativnih kazni ni bil izdelan, zato so se sodišča praviloma odločala za zaporno ali pogojno kazen, kar potrjujejo tudi statistični izračuni. Tako je bilo v letu 2001 od skupno 165 obsojenih na kazen do treh mesecev zapora le štirim obsojencem izrečena nadomestna kazen zapora, v prvih osmih mesecih leta 2003 pa le dvema.

Analiza navedenih primerov je še pokazala, da je bila nadomestna kazen v korist humanitarnih organizacij in lokalnih skupnosti izrečena le tistim obsojencem, ki so si takšno obliko kazni uredili sami.

Slovenija je v obdobju od 1996 do 2001 zabeležila največji porast povprečnega števila zaprtih oseb med vsemi državami članicami Sveta Evrope. Kljub zmanjševanju števila zaprtih oseb pa je bilo leta 2003 v zavodih v povprečju še vedno za pet odstotkov več zaprtih oseb, kot so dovoljevale prostorske zmogljivosti glede na predpisane standarde.

Člani odbora naj bi po obravnavi omenjene problematike sprejeli tudi več sklepov in jih naslovili na pravosodno ministrstvo, vrhovno sodišče, vrhovno državno tožilstvo in upravo za izvrševanje kazenskih sankcij z namenom zagotoviti doslednejše izvajanje institutov alternativnega izvrševanja kazni, institutov poravnavanja in odloga kazenskega pregona, prestajanja kazni ob prostih dneh oziroma koncu tedna, predčasnega in pogojnega odpusta. (1)

Alternativno kaznovanje je kot novost v našo državo prinesla novela Kazenskega zakonika (Bele, 2001: 570). Cilj alternativnega kaznovanja pa je usmerjeno pozitivno delovanje storilca v korist skupnosti.

Na podlagi tega sklepamo, da je usmerjen pristop k reševanju omenjene problematike pogojeval ustanavljanje vloge koordinatorja za izvajanje nadomestne kazni in drugih ukrepov v splošno korist oziroma korist humanitarnih organizacij in lokalnih skupnosti.

Bele (2001: 570) v komentarju določb alternativnega kaznovanja opozarja na tri pomisleke:

1. kako z alternativnim kaznovanjem doseči enakost pred zakonom,
2. kako gleda na alternativno kaznovanje s historičnega vidika "družbeno koristnih del", kar se kaže v tem, kako preprečiti zlorabljanje takšnih "nesankcij" za večjo represijo nad ljudmi, kot se kaže v kazenskih sankcijah,
3. zadnji problem pa vidi v materialno - organizacijskih značilnostih ukrepa, ki se lahko zdijo kot simbolično odkupovanje z materialno nebistvenim pozitivnim dejanjem za storjeno "nepravo". Po mnenju avtorja je za doseganje cilja takšnega kaznovanja potrebna poglobljena seznanitev z osebnostjo storilca, kar koordinator za izvajanje nadomestne kazni v svoji vlogi lahko opravi.

Kljub vsem pomislekom alternativno kaznovanje iz Kazenskega zakonika ni bilo izključeno. Zakon je dovoljeval uporabo alternativnega kaznovanja namesto izrečene kazni zapora, vendar šele v eksekutivni fazi udejanjanja kazenskega prava in je bilo zastavljeno kot eksperimentalna ureditev, ki je dovoljevala možnost novih usmeritev v kaznovalnem sistemu, če bi se to izkazalo kot stvarna potreba in možnost.

Danes so vprašanja in dileme iz preteklosti privedle do ureditve kaznovalne politike tudi na področju nadomestne kazni, ključni element izvajanja je regionalni koordinator, ki je strokovni delavec regijskega centra za socialno delo in pomemben povezovalni člen vseh sodelujočih akterjev.

Dolgo časa je bila smrtna ali telesna kazen edina oblika kazni in ta je bila zelo kruta. Humanizacija kaznovanja pa je prinesla prostostne kazni oziroma sankcije, ki so v korist obsojencu in skupnosti. Razlogov za to je več. Torej ni vzrok samo v potratnosti zaporne kazni za davkoplačevalski denar, temveč so raziskave pokaza-

le, da so ukrepi v totalnih oziroma zaprtih ustanovah neučinkoviti. Izjema pri tem je le alternativni zapor, ki se je izkazal za zelo uspešnega.

Klasični zapori povečujejo različne negativne procese, kot sta kriminalizacija in stigmatizacija. Poleg tega je prostostna oblika kazni bolj humana in ne načinja toliko človeškega dostojanstva obsojenca (Feguš, 2006:16). Problematično je namreč stereotipiziranje in neupravičeno posploševanje, kjer gre za svojevrstno ekstrapolacijo negativne ocene dejanja na negativno oceno delujoče osebe in sankcija je uperjena zgolj zoper delujočega, ne pa na prestopnik (po Kanduč, 1999: 174-175).

Petrovec (2000) navaja, da mora obsojenemu delo v korist skupnosti ustvarjati zaupanje vase in občutek lastne vrednosti (po Morris, 1990: 155-156), zagotoviti mu mora vsestransko pozitivne izkušnje, s čimer se preprečuje tudi povratništvo.

Alternativna sankcija - delo v korist skupnosti - se v večjem delu Evrope, z izjemo skandinavskih dežel, ni dobro uveljavila. To sankcijo je prva uspešno pričela uvajati Danska, ki je že leta 1988 uporabila za približno 1200 obsojenih oseb "komunalno sankcijo". Sankcijo so uporabljali predvsem za kazniva dejanja rop, za zločine v zvezi z nasiljem in drogo (Feguš, 2006: 17).

Po navedbah velikega slovenskega misleca o vprašanjih kriminologije Kanduča (1999: 60) je kaznovanje v klasični optiki predstavljeno kot nujna in družbeno koristna dejavnost, ki je dobra celo za kaznovanega. Odgovor na to je povsem preprost, saj naj bi kaznovanje dajalo kaznovalcu moč in oblast nad kaznovanim. Človek je namreč bitje, ki rad kaznuje. Na mikavnost kaznovanja je opozoril že Nietzsche. Kaznovanje je povezano z našim ugodjem, po drugi strani pa kazen odstrani nevšečen dražljaj in izniči neugodje. Zato nas ne sme presenetiti dejstvo, da še vedno ogromno ljudi podpira smrtno kazen. Poleg tega so z večjo naklonjenostjo sprejete empirične raziskave, ki dokazujejo, da kaznovanje zastrašuje. Klasična kriminologija je privlačna, ker je enostavna in ponuja dokaj preproste politične rešitve družbenih problemov. Dovolj učinkovito se nam običajno zdi zato zgolj zastrašujoče sankcioniranje kršitev.

ZAKONSKA PODLAGA

Podlaga za izvajanje nadomestne kazni in drugih ukrepov v splošno korist (v nadaljevanju: nadomestna kazen) je predvidena v štirih glavnih zakonih:

Zakon o kazenskem postopku (ZKP),

Kazenski zakonik (KZ),

Zakon o prekrških (ZP) in

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS).

Poleg zakonov podrobneje urejata ta institut še:

Pravilnik o poravnavanju v kazenskih zadevah in

Pravilnik o izvrševanju kazni zapora.

Procesno pravna selekcijska mehanizma in elementa diskrecijske pravice tožilca sta poravnava in odložitev kazenskega pregona, kjer se vsaj delno uresničuje oportunitetno načelo. Osnovni pogoj za uporabo takšnih instrumentov je ugotovitev tožilca, da je storilec izpolnil vse zakonske znake kaznivega dejanja in da so podani tudi vsi drugi temeljni elementi kaznivega dejanja (voljnost ravnanja, protipravnost in krivda). Mnenja o tej pravici tožilca so med teoretiki zelo deljena, saj so na ta način osumljenemu kratene pravice do poštenega sojenja po 6. členu Evropske konvencije o človekovih pravicah. Tožilec se v teh primerih odloča zgolj na podlagi domneve in neutemeljenega suma, osumljeni pa ne more sodišču izkazati svoje nedolžnosti, saj se o njegovi zadevi ne odloča meritorno. Kljub temu je prevladala teža argumentov tistih zagovornikov, ki poudarjajo pomen prakticizma, ki se navezuje predvsem na razbremenitev sodišč in teža izsledkov kriminoloških raziskav, ki zanikajo generalnoproventivni učinek kazni (Filipčič, 2004: 147).

Omenjena mehanizma sta instrumenta reševanja problema zlasti bagatelne kriminalitete, ki preplavlja pravosodje, z njim pa se soočajo povsod po svetu v vse večjem obsegu.

Poravnava

Poravnavanje je bilo v slovensko kazensko zakonodajo uvedeno že v devetdesetih letih, vendar je bilo predvideno zgolj za predkazenski postopek. Z novelo ZKP leta 2001 pa je zakonodajalec poravnavanje razširil tudi na kasnejšo fazo, ko je kazenski postopek že uveden. S tem je upošteval pripombe teorije in prakse, ki se z omejitvijo na predkazenski postopek nista strinjali (Filipčič, 2004).

V 161.a členu ZKP je določeno, da sme tožilec ovadbo ali obtožni predlog za kaznivo dejanje, za katero je predpisana denarna kazen ali zapor do treh let in za nekatera druga, v zakonu določena kazniva dejanja, odstopiti v postopek poravnavanja. Pri tem upošteva vrsto in naravo dejanja, okoliščine, v katerih je bilo storjeno, osebnost storilca, njegovo predkaznovanost za istovrstna ali druga kazniva dejanja, kot tudi stopnjo njegove kazenske odgovornosti.

Zaradi posebnih okoliščin je dopustno poravnavanje tudi za kazniva dejanja hude telesne poškodbe po prvem odstavku 134. člena, posebno hude telesne poškodbe po četrtem odstavku 135. člena, velike tatvine po 1. točki prvega odstavka 212. člena, zatajitve po četrtem odstavku 215. člena in poškodovanja tuje stvari po drugem odstavku 224. člena KZ; če je ovadba podana zoper mladoletnika, pa tudi za druga kazniva dejanja, za katera je v KZ predpisana kazen zapora do petih let. Poravnavanje vodi poravnalec, ki je zadevo dolžan prevzeti v postopek. Poravnavanje se sme izvajati le s pristankom osumljenca in oškodovanca. Poravnalec je pri svojem delu neodvisen in prizadevati si mora, da je vsebina sporazuma v sorazmerju s težo in posledicami dejanj.

Če se vsebina sporazuma nanaša na opravljanje splošno koristnega dela, izvajanje sporazuma pripravijo in vodijo centri za socialno delo ob sodelovanju poravnalca, ki je vodil poravnavanje, in državnega tožilca.

Ko prejme obvestilo o izpolnitvi sporazuma, državni tožilec ovadbo zavrže. Poravnalec je državnega tožilca dolžan obvestiti tudi o neuspelem poravnavanju ter o razlogih za to. Rok za izpolnitev sporazuma ne sme biti daljši od treh mesecev.

Odložitev kazenskega pregona

V ZKP iz leta 1995 je bila kot meja za uporabo pogojne odložitve pregona določena zaporna kazen do enega leta. Novela ZKP iz leta 1998 pa je prinesla dve pomembni spremembi tega instituta: zaporna kazen je bila dvignjena na tri leta in uvedla je soglasje oškodovanca.

V 162. členu ZKP je določeno, da sme državni tožilec s soglasjem oškodovanca odložiti kazenski pregon za kaznivo dejanje, za katero je predpisana denarna kazen ali zapor do treh let in za kazniva dejanja iz drugega odstavka navedenega člena, če je osumljenec pripravljen ravnati po navodilih državnega tožilca in izpolniti določene naloge, s katerimi se zmanjšajo ali odpravijo škodljive posledice kaznivega dejanja. Te naloge so lahko: odprava ali poravnava škode, plačilo določenega prispevka v korist javne ustanove ali v dobrodelne namene ali v sklad za povračilo škode žrtvam kaznivih dejanj, opravljanje kakšnega splošno koristnega dela in poravnava preživninske obveznosti.

Filipčičeva (2004: 149-151 po Fišer, 2000) opozarja, da je večina nalog kvantitativno nedoločenih in zato z vidika načela zakonitosti vprašljiva. Poleg tega sklad za povračilo škode žrtvam kaznivih dejanj še ni institucionaliziran in s tem ni določena maksimalna višina zneska, ki naj bi ga osumljeni plačal. Tudi glede razmerja med višino določenega zneska in povzročeno škodo ni nobenih navodil. Analiza vzorca tožilskih spisov je avtorici pokazala, da tožilci praviloma naložijo osumljenecu plačilo v korist javne ustanove. S tem pa obstaja nevarnost, da se bo ta obveznost spremenila v "parakazen", saj je očitno, da se tožilci odločajo le za tiste naloge, ki so podobne denarni kazni.

Kot zanimivost naj poudarimo še to, da je avtorica takrat opozorila na nedorečenost v delu, ki se nanaša na splošno koristno delo, in sicer v smislu neopredeljenega obsega splošno koristnega dela ter odsotnosti konkretnih navodil, ki bi ta institut podrobneje urejala ter strokovnjaka, ki bi izvajanje in nadziranje splošno koristnega dela opravljal. Sedaj to vlogo opravlja koordinator za nadomestno kazen zapora in drugih ukrepov v splošno korist.

Zaradi posebnih okoliščin je dopustno odložiti kazenski pregon tudi za kazniva

dejanja omogočanja uživanja mamil po prvem odstavku 197. člena, velike tatvine po 1. točki prvega odstavka 212. člena, zatajitve po četrtem odstavku 215. člena, izsiljevanja po prvem in drugem odstavku 218. člena, poslovne goljufije po prvem odstavku 234.a člena, poškodovanja tuje stvari po drugem odstavku 244. člena, poneverbe po prvem odstavku 245. člena in izdaje nekritega čeka in zlorabe bančne ali kreditne kartice po prvem in drugem odstavku 253. člena KZ; če je ovadba podana zoper mladoletnika pa tudi za druga kazniva dejanja, za katera je v KZ predpisana kazen zapora do petih let.

Če državni tožilec določi nalogo odprave škode iz 1. točke ali nalogo iz 3. točke prvega odstavka tega člena, izvajanje dela pripravijo in vodijo centri za socialno delo ob sodelovanju državnega tožilca.

Če osumljenec v roku, ki ne sme biti daljši od šest mesecev, za nalogo iz 4. točke pa ne daljši od enega leta, izpolni nalogo, se ovadba zavrže.

Nadomestna kazen zapora

107. člen KZ določa, da je kazen zapora do treh mesecev mogoče izvršiti tudi tako, da obsojeni namesto kazni zapora opravi v obdobju najdalj šest mesecev delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti v obsegu najmanj osemdeset ali največ dvesto štirideset ur. To delo se razporedi tako, da ne moti obsojenčevih obveznosti iz delovnega razmerja. O obliki takšne izvršitve odloča sodišče, ki je izreklo kazen na prvi stopnji, upoštevajoč pri tem objektivne in subjektivne okoliščine storilca in njegovo privolitev v tak način izvršitve kazni zapora. Če obsojeni ne izpolnjuje nalog, ki izvirajo iz opravljanja dela v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti, lahko sodišče odredi, da se izrečena kazen zapora izvrši.

Nadomestitev globe, izrečene za prekršek z opravo nalog v splošno korist ali v korist lokalne skupnosti

ZP v 19. členu določa, da se storilca, ki deloma ali v celoti ne plača globe v določenem roku, prisili k plačilu tako, da se določi uklonilni zapor. O uklonilnem zaporu odloči sodišče s sklepom po uradni dolžnosti ali na predlog prekrškovnega organa. O svoji odločitvi in o izvršitvi uklonilnega zapora sodišče obvesti prekrškovni organ, ki je podal predlog za uklonilni zapor.

Storilec lahko do začetka izvrševanja uklonilnega zapora sodišču predlaga, da se plačilo globe nadomesti z opravo določene naloge v splošno korist ali v korist samoupravne lokalne skupnosti. Sodišče pri odločanju o predlogu upošteva vse okoliščine zadeve ter premoženjsko stanje in možnosti storilca za plačilo globe. Če sodišče predlogu ugodi, s sklepom odloži izvršitev uklonilnega zapora do izteka roka za opravo naloge. Če storilec opravi določene naloge, se uklonilni zapor ne

izvrši in globa ne izterja. Sodišče v sklepu o določitvi uklonilnega zapora storilca pouči o pravici iz tega odstavka in ga obvesti o možnih nalogah na podlagi seznama, ki ga vodi v sodelovanju s pristojnimi organi.

Obseg in vsebina nalog iz prejšnjega odstavka se določita v sorazmerju z izrečeno globo, v trajanju od treh do največ 30 delovnih dni. Rok za izvršitev nalog ne more biti krajši od enega in ne daljši od treh mesecev.

DELO V KORIST HUMANITARNIH ORGANIZACIJ IN LOKALNIH SKUPNOSTI

Zgodovina dela v korist skupnosti in izkušnje umeščanja sankcije v kaznovalni sistem v nekaterih državah

Zgodovina dela v korist humanitarnih organizacij in lokalnih skupnosti kot oblika alternativnega kaznovanja sega v leto 1966, v Kalifornijo, kjer se je takšna kazen prvič uporabila za ženske, ki so zagrešile prometna kazniva dejanja. Argumenta, ki sta botrovala takšni odločitvi sodišča, sta bila, da mnoge obsojenke zaradi svojega premoženjskega stanja ne bi zmogle plačati denarne kazni, zapor pa bi jih preveč prizadel tako psihično kot zaradi družine in skrbi zanjo. Ker se je sodiščem izkušnja s tovrstno obliko kaznovanja pokazala uspešna, se je izrekanje te sankcije v nekaj letih razširilo v številne ameriške države. V sedemdesetih letih se je sankcija uveljavila tudi v Kanadi, Avstraliji, Novi Zelandiji ter v Evropi, kjer je bila za tovrstno kaznovanje najbolj dovzetna Anglija, kjer je Criminal Justice Act iz leta 1972 pooblastil sodišča, da lahko naložijo od štirideset do dvesto štirideset ur neplačanega dela v korist skupnosti kot obliko kazni za dejanja, za katera se lahko izreče zapor. V osemdesetih letih so takšno obliko kazni uporabljale že številne evropske države, med njimi Danska, Nemčija, Francija, Nizozemska, Norveška in Portugalska (Petrovec, 2000: 85-86 v Bavcon, po Hudson, 1992).

Sodniki so imeli zaradi pomanjkanja natančnejših navodil zelo različne kriterije za povsem podobna kazniva dejanja (po Carter, 1987: 5). Zato so drugi predlagali izdelavo natančnejših navodil za odmero kazni, v katerih je potrebno opredeliti tudi namen kaznovanja (po Junger Tas, 1994 a): 48). Slednje je potrdila tudi primerjalna študija, opravljena med Kanado in Anglijo, ki je pokazala, da izrekajo delo v korist skupnosti v Angliji tudi za hujša kazniva dejanja, česar v Kanadi ni bilo. Poleg tega se je v Angliji pokazalo, da so na nekaterih sodiščih izrekli delo v korist skupnosti kar štirikrat pogosteje kot drugje (Petrovec, 2000: 87, v Bavcon).

Razlike med državami so se pojavljale tudi v zvezi s potekom izvajanja dela, saj so ponekod ob prvih težavah delo prekinili, drugod so bili bolj fleksibilni. Vendar se je

pokazalo, da je permisivnejši pristop uspešnejši (Ibid., po Junger Tas, 1994 b): 62-63).

Carter (1987) je mnenja, da zahteva program sankcije dela v korist skupnosti administrativno strukturo (Ibid.: 88).

V Ameriki se tovrstna sankcija izreka praviloma kot nadomestilo za krajše zaporne kazni, medtem ko se v Angliji izreka največkrat moški populaciji med sedemnajstim in petindvajsetim letom, ki so že bili kdaj kaznovani (Ibid., po Mrvić, 1993: 26).

V Ameriki se izreka ta sankcija večinoma "belim ovratnikom", mladoletnikom in v primeru blažjih kršitev in praviloma ne gre za samostojno kazen (Junger Tas, 1994 a): 25 v Ibid.). Tudi v Kanadi ni samostojna kazen, temveč praviloma poseben pogoj pri pogojni obsodbi. Izreka se samo nenasilnim delinkventom. Na Finskem je bila ta možnost eksperimentalno vpeljana leta 1991, ko so tri četrtine takih kazni izrekli vinjenim voznikom, ki predstavljajo 30% zaporske populacije (Junger Tas, 1994 a): 25 v Ibid.).

Na Nizozemskem je bila prvič izrečena sankcija leta 1971, in sicer trem nasilnežem, ki so oskrbovali paciente bolnišnice. O primernosti oziroma dopustnosti izreka je bila sprožena burna polemika. Leta 1980 je zato Ministrstvo za pravosodje odločilo, da se začne eksperimentalno obdobje dveh let za izrekanje takih sankcij. Različne ustanove pa so v okrožjih, ki so bila v eksperimentu zajeta, prosili za pripravo vsaj enega takšnega delovnega mesta. Kljub nekaterim odklonilnim odzivom je bil rezultat optimističen, saj je bilo v skladu z dogovori opravljenega 90% vsega dela (Ibid.: 4-8 v Ibid.).

Dileme in izkušnje v času do ureditve instituta s koordinatorjem za nadomestno kazen zapora in drugih ukrepov v splošno korist - Slovenija

Do instituta opravljanja dela v korist humanitarnih organizacij in lokalnih skupnosti se je tako teoretično kot v praksi pojavljalo veliko dilem. Zagovorniki so poudarjali njegove prednosti, antagonosti so mu nasprotovali.

Prednosti, ki so jih navajali, so poudarjale zmanjšanje nasilnosti pravosodnega sistema, zmanjševanje stroškov (po Hudson, 1992: 8-9), resocializacijsko funkcijo, zmanjševanje stigamizacije obsojenih (po Mrvić, 1993: 25-26) in povečevanje zmogljivosti sodišč (Morris, 1990: 155-156).

Med pomanjkljivostmi pa so se omenjali zlasti stroški, ki bi nastali ob uresničevanju novega koncepta, pomanjkanje specialne prevencije, ki je zanesljivejše dosežena z zaporno kaznijo in pretirano širjenje mreže socialnega nadzora. Dvomili so tudi v zmanjševanje povratništva (Ibid.: 156) (Petrovec, 2000: 86-87 v Bavcon).

V Sloveniji je bila tik pred letom 2000 na tem področju opravljena pilotna raziskava, katere izsledki so pokazali, da o izrekanju sankcije v korist skupnosti ni nihče vodil posebne evidence o številu izrečenih ukrepov. Teh podatkov ni bilo niti v uradnih statističnih pregledih. O ukrepu so morali zato povprašati neposredno sodnike, ki so povedali, da v zvezi z delom v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti sploh ni bilo organiziranih posvetovanj. Uspelo jim je najti le dva primera spremembe zaporne kazni po 107. členu KZ, v obeh primerih pa je šlo za nekoliko neobičajno pot, saj postopka ni sprožilo sodišče, temveč sta ukrep v obeh primerih predlagala obsojenca sama (Ibid.: 89-90).

V povzetku vsebinskih in formalnih vprašanj, ki jih avtor v prispevku našteva, se je večji del njegovih navedb uresničil z regionalnim koordinatorjem. Za sodišča je predlagal seznam izvajalskih organizacij, katerih narava dela bi ustrezala smislu sankcije. Pester izbor pa mora po njegovem mnenju zadovoljevati različne oblike usposobljenosti in interesov obsojenih oseb.

Opredeliti je potrebno dolžnost spremljanja obsojenčevega dela in osebe, zadolžene za nadzor.

Izrek in njegovo izvrševanje je potrebno spremljati, sicer se ne moremo prepričati o uspešnosti alternativne sankcije. Avtor je za opravljanje te naloge predlagal sicer Upravo za izvrševanje kazenskih sankcij, ni pa spregledal centra za socialno delo, ki ga določa ZIKS in bi bil takrat po njegovem mnenju tudi primeren.

Ureditev instituta opravljanja dela v korist humanitarnih organizacij in lokalnih skupnosti v Sloveniji ter postopek izvajanja dela v splošno korist

V Sloveniji je bila za izrekanje alternativne sankcije v splošno korist leta 2005 ustanovljena vloga regionalnega koordinatorja za nadomestno kazen zapora in drugih ukrepov v splošno korist. Nalogo so prevzeli centri za socialno delo. Vloga se je aktualizirala najprej v šestih regijah (ljubljska, celjska, štajerska, primorska, gorenjska, dolenska regija in Bela Krajina), v letu 2006 pa se je priključilo še preostalih šest regij (dve obljubljski, pomurska, posavska, koroška in goriška), s čimer je bila zajeta celotna Slovenija.

Na podlagi prej navedenih zakonskih določb je Ministrstvo za pravosodje oblikovalo protokol sodelovanja med vsemi akterji. Vendar se navodila nanašajo le na ravnanje v primeru, ko delo v splošno korist s sklepom določi sodišče, torej takrat, ko se splošno koristno delo izvršuje po določbah Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij. V primerih, ko delo v splošno korist odredi tožilec oziroma poravnalec po določbah Zakona o kazenskem postopku, pa se koordinator ravna zgolj v skladu z veljavno zakonodajo. V tem segmentu bo moralo zato pristojno ministrstvo pripra-

viti še smernice sodelovanja, ki bodo zavezujoče tudi za tožilce in poravnalce. Storilci prekrškov in tudi obsojenci opravljajo delo v splošno korist na območju stalnega bivališča. Sodišče v sklepu, s katerim nadomesti plačilo globe oziroma v sodni odločitvi o nadomestitvi kazni zapora, določi poleg obsega in vsebine nalog tudi organizacijo ali lokalno skupnost, v kateri je storilec oziroma obsojenec dolžan opraviti določeno delo. Sodišče pripravi predlog konkretne naloge in pri pristojnem centru preveri, ali je to nalogo mogoče izvesti ter pozove center, da predlaga organizacijo. Predlog pripravi center za socialno delo na podlagi razgovora s kandidatom, njegovih osebnih lastnosti in sposobnosti, na podlagi seznama organizacij in konkretnega dogovora z organizacijo.

Po pravnomočnosti sklepa o nadomestitvi globe z izvršitvijo koristne naloge oziroma sodne odločitve o nadomestni izvršitvi kazni zapora sodišče pošlje sklep pristojnemu zavodu za prestajanje kazni zapora. Zavod za prestajanje kazni zapora je v sodelovanju s pristojnim centrom dolžan pripraviti vse potrebno, da storilec prekrška oziroma obsojenec začne delati na določenem delovnem mestu v korist humanitarne organizacije ali lokalne skupnosti. Koordinator skliče koordinacijski sestanek, na katerem sodelujejo poleg predstavnikov centra in storilca prekrška oziroma obsojenca tudi predstavniki izvajalske organizacije, v kateri bo storilec prekrška oziroma obsojenec opravljal naloge ter predstavniki pristojnega zavoda za prestajanje kazni zapora. Koordinator vodi ustrezen zapisnik, v katerem se določijo pravice in obveznosti vseh udeležencev, urnik dela, vrsto in način nadzora nad opravljanjem dela, povračilo morebitnih stroškov, ki nastanejo med opravljanjem dela in druge podrobnosti.

Uprava RS za izvrševanje kazenskih sankcij uredi in financira zdravstveno zavarovanje za poškodbo pri delu in poklicno bolezen, zavarovanje za invalidnost, telesno okvaro ali smrt, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni ter druge stroške, ki pripadajo delavcem po splošnih predpisih o delovnih razmerjih (prevoz na delo ter malica). Po prejemu koordinacijskega zapisnika zavod za prestajanje kazni zapora v roku 15 dni sklene z organizacijo, ki bo storilcu prekrška oziroma obsojencu omogočila opravljanje dela, pogodbo o povračilu stroškov in morebitnih drugih medsebojnih pravicah in obveznostih. Na podlagi obračuna, ki ga po opravljenem delu pripravi izvajalska organizacija, zavod slednji povrne stroške.

Kot je bilo že navedeno, je postopek še nedorečen v primerih odloga kazenskega pregona in poravnave, kjer ni subsidiarnih aktov, ki bi natančneje določali plačnika nastalih stroškov in se ukrepa izrekata redkeje od ostalih dveh. V teh primerih se skuša uporabnika zato motivirati, da sklene nezgodno zavarovanje sam.

Državni tožilec se v teh primerih obrne na koordinatorja pred izdajo sklepa. S tem ima koordinator možnost poglobljenega pogovora z uporabnikom, v katerem lahko

razbere njegova pričakovanja, želje in interese in se z njim dogovori, v kateri izvajalski organizaciji bi delo opravljal. O ugotovitvah obvesti državnega tožilca, ki izda sklep o odložitvi kazenskega pregona, v katerem so določene naloge, ki jih bo osumljenec opravljal, izvajalska organizacija ter obdobje oziroma obseg splošno koristnega dela, ki ga mora osumljenec opraviti. Koordinator pripravi nato skupaj z osumljencem in izvajalsko organizacijo individualni načrt izvedbe naloge, katerega posreduje tožilstvu. Koordinator spremlja opravljanje dela in pripravi zaključno poročilo, ki ga ravno tako posreduje tožilcu.

S strani poravnalca je postopek enak.

Izvajalske organizacije

Institut dela v korist humanitarnih organizacij in lokalnih skupnosti se že v terminološkem pogledu navezuje zgolj na tiste organizacije, ki so neprofitne oziroma na tiste, ki ustvarjen dobiček uporabijo izključno za nadaljnje izvajanje svoje dejavnosti. Sem uvrščamo zavode, društva in lokalne skupnosti.

Izvajalske organizacije so pravzaprav najpomembnejši element izvajanja nadomestne kazni, zato prvenstveno posvečamo veliko pozornosti vzpostavljanju dobrega sodelovanja in širjenju mreže. Ponujamo jim veliko podpore in pomoči, ki je še posebej pomembna na začetku in pri tistih, ki izkušenj še nimajo.

Prednost tovrstnega dela je za izvajalske organizacije, ki se za to odločijo, v tem, da na ta način pridobijo brezplačno in kvalitetno delovno silo. Nenazadnje se uporabnika napoti v tisto izvajalsko organizacijo, v kateri lahko izkoristi svoje sposobnosti in afinitete. Poleg tega so uporabniki lahko tudi zelo izobražena delovna sila, ki ne zmorejo plačati denarne kazni ob storjenem prekršku in so primerni za opravljanje tudi zahtevnejših del in nalog.

Na splošno je sodelovanje z izvajalskimi organizacijami spodbudno, nekatere med njimi se tudi same obračajo na nas, ker imajo delovna mesta prosta, le delovne sile jim primanjkuje. Dosedanje izkušnje so tudi pokazale, da spremljajo opravljanje dela aktivno, in do tistega, ki delo opravlja, zelo korektno. Uporabniki so v povsem enakovrednem položaju z redno zaposlenimi.

Z veseljem ugotavljamo, da se utegne mreža izvajalskih organizacij širiti brez večjih težav, saj nam dosedanje izkušnje kažejo na velik interes in pripravljenost za sodelovanje.

SKLEPNE MISLI

Dosedanje izkušnje nam kažejo, da je vloga regionalnega koordinatorja za aktualizacijo institutov alternativnega kaznovanja pomemben dejavnik humanizacije kaznovanja. Zato si prizadevamo, da bi vsebino našega dela v praksi čim prej poenotili in uskladili na nacionalni ravni. V zvezi s tem bo potrebno rešiti še nekatera nerešena vprašanja, ki so sistemske narave. Odprte ostajajo namreč dileme v zvezi s plačilom stroškov (nezgodno zavarovanje za poškodbo pri delu in invalidnost, potni stroški, malica, zdravniški pregled in varstvo pri delu) v primerih poravnave in kazenskega pregona; potrebno je urediti področji poravnave in opustitve kazenskega pregona; vsi (sodniki, tožilci in poravnalci) bi moral sodelovati s koordinatorjem že pred izdajo sklepa, saj postane ta lahko sicer neizvršljiv.

Kljub še nerešenim vprašanjem oziroma sistemskim oviram izvajanja nadomestne kazni zapora in drugih ukrepov v splošno korist se koordinatorji svojega dela lotevamo pogumno in z veliko mero ustvarjalnosti, ki je pri tem nujno potrebna.

Zagotoviti je pač potrebno usklajenost med cilji, strategijami in ideali alternativnih sankcij ter organizacijskim izvajanjem institutov alternativnega kaznovanja.

Učinek alternativnih oblik kaznovanja je v primerjavi s tradicionalnimi oblikami boljši. Alternativni načini obsojenca ne etiketirajo in degradirajo tako, kot bi ga denimo tradicionalna zaporna kazen. Vpet ostane v socialno mrežo in družbena kontrola se širi v zasebno sfero. Družina je v tem pogledu naravni način prevencije in korekcijski pripomoček, kjer je vse več prostora za strokovno psihosocialno pomoč (Feguš, 2006: 17).

Bošnjak (2006: 14) opozarja na pomen alternativnih oblik kaznovanja tudi v primeru obravnave nasilja v družini. Avtor namreč meni, da so ustaljene metode kazenskega prava pri obravnavi družinskega nasilja primerne le v omejenem obsegu. Problem vidi v negotovosti postopka, za žrtev je po njegovem mnenju pot do obsodbe predolga, saj je travmatična in z neizogibno sekundarno viktimizacijo pred službami, ki v postopku sodelujejo. V svojem prispevku poskuša opozoriti na to, da žrtev in storilec potrebujeta več kot zgolj fizično ločitev, katero zagotavlja denimo zapor. Med predlogi za novo ureditev navaja zato tudi opravljanje dela v splošno koristne namene.

Alternativne oblike kaznovanja nam zakonodaja formalno ponuja. Potrebno jih je le aktualizirati, udejanjiti, da v praksi zaživijo. Ker je kaznovalni sistem neposredno odvisen od javnosti, še posebej v primerih hujših kaznivih dejanj, bo verjetno potrebno precej časa, da bo takšne oblike kaznovanja sprejela kot dobre tudi javnost. To pa se bo zgodilo toliko prej, kolikor dosledno se bo upošteval kazenski pravni red pri obravnavi hujših kaznivih dejanj. Alternativne oblike kaznovanja ne pomenijo odprave zapora, temveč le novo obliko obravnave storilcev. Petrovec

(2005: 8) pravi, da oblika odziva na dejansko ali namišljeno trpljenje žrtve ni stvar osebnega ali nacionalnega značaja, temveč naše moralne zrelosti ali stopnje moralnega razvoja.

Zatorej bodimo toliko zreli in lotimo se obravnave tovrstne problematike na zrel in human način, v katerem nam žrtev (fizična ali pravna) ne bo služila kot opravičilo, da se znašamo samo nad tistim, ki je za njeno trpljenje ali škodo odgovoren.

LITERATURA IN VIRI

- Bavcon, Ljubo (2000): *Uveljavljanje novih institutov kazenskega materialnega in procesnega prava*. Ljubljana: uradni list Republike Slovenije.
- Bele, Ivan (2001): *Kazenski zakonik: s komentarjem: splošni del*. Ljubljana: GV Založba.
- Bošnjak, Marko (2005): *Nove zamisli za kazensko - pravno obravnavanje nasilja*. *Pravna praksa*, 24/703-704, 31-32: 14-15.
- Feguš, Primož (2006): *Alternativne kazni zapora*. *Pravna praksa*, 25/723, 1: 16-17.
- Kanduč, Zoran (1999): *Kriminologija: (Stran)poti vede o (stran)poteh*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Korošec, Damjan... (et al.) (2004): *Majhen pomen dejanja kot institut materialnega kazenskega prava*. Ljubljana: Uradni list republike Slovenije.
- Petrovec, Dragan (2005): *Kult žrtve*. Ljubljana: GV Založba.
- Pravilnik o poravnavanju v kazenskih zadevah*. (Ur.l. RS, št. 114/2004).
- Pravilnik o izvrševanju kazni zapora*. (Ur.l. RS, št. 102/2000).
- Zakon o kazenskem postopku* (Ur. l. RS, št. 96/04 - UPB - ZKP).
- Kazenski zakonik* (Ur. l. RS, št. 95/04 - UPB - KZ).
- Zakon o prekrških* (Ur. l. RS, št. 55/05 - UPB - ZP).
- Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij* (Ur.l. RS, št. 22/2000, 59/2002, 113/2005).

OPOMBE

- (1) *Mladina* (2003): *Alternativne zaporne kazni*. <http://mladina.si/dnevnik/37381/>

PRILOGA - KOORDINATORJI V SLOVENIJI

Celjska regija obsega CSD Celje, CSD Laško, CSD Mozirje, CSD Slovenske Konjice, CSD Šentjur pri Celju, CSD Šmarje pri Jelšah, CSD Velenje ter CSD Žalec

Koordinatorica: **Mateja Brinovec - Lesjak**, univ. dipl. socialna delavka

CSD Celje, Gregorčičeva 6 / II, 3000 Celje

Telefon: 03 42 56 311

E - pošta: mateja.brinovec-lesjak@gov.si

Dolenjska regija in Bela Krajina obsegata CSD Novo Mesto, CSD Metlika, CSD Črnomelj, CSD Trebnje

Koordinatorica: **Helena Gregorčič**, univ. dipl. pedagoginja

CSD Novo Mesto, Resslerova 7 b, 8000 Novo mesto

Telefon: 07 39 32 652

e - pošta: helena.gregorcic1@gov.si

Goriška regija obsega CSD Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica in Tolmin.

Koordinatorica: **mag. Tanja Cink**, univ. dipl. socialna delavka

CSD Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1, 5000 Nova Gorica

Telefon: 05 330 29 08.

e - pošta: tanja.cink@gov.si

Koroška regija obsega CSD Slovenj Gradec, CSD Ravne na Koroškem, CSD Dravograd in CSD Radlje ob Dravi

Koordinator: **Janez Sterle**, univ. dipl. soc. delavec

CSD Slovenj Gradec, Ozka ulica 1, 2380 Slovenj Gradec

Telefon: 02 88 50 100(tajništvo) 02/88 50 117(direktna številka)

e - pošta: csdsg.koor.alt@gov.si

Ljubljanska regija obsega CSD Ljubljana Bežigrad, CSD Ljubljana Center; CSD Ljubljana Moste Polje, CSD Ljubljana Šiška ter CSD Ljubljana Vič Rudnik

Koordinatorica: **Gordana Čizman**, dipl. socialna delavka

CSD Ljubljana Moste Polje, Ob Ljubljanici 36a, 1000 Ljubljana

Telefon: 01 58 73 414

e - pošta: gordana.cizman@gov.si

Obljubljanska 1 regija obsega CSD Domažale, CSD Kamnik, CSD Hrastnik, CSD Trbovlje, CSD Zagorje ter CSD Litija

Koordinatorica: **Ana Zakšek**, socialna delavka

CSD Domžale, Ljubljanska 70, 1230 Domžale

Telefon: 01 72 46 390 (direktna številka), 01 72 46 3 70 (tajništvo)

e - pošta: ana.zaksek@gov.si oz. gpsdc.domza@gov.si

Obljubljska 2 regija obsega CSD Logatec, CSD Vrhnika, CSD Cerknica, CSD Ribnica, CSD Kočevje, CSD Grosuplje

Koordinatorica: Ana Pevec Hočevar, dipl. socialna delavka
CSD Kočevje, Ljubljanska c. 25, 1330 Kočevje
Telefon: 01 893 83 88, 031 434 644
E - pošta: ana.pevec-hocevar@gov.si

Gorenjska regija obsega CSD Kranj, CSD Radovljica, CSD Jesenice, CSD Tržič, CSD Škofja Loka

Koordinatorica: Tjaša Žakelj, univ. dipl. sociologinja
CSD Škofja Loka, Kapucinski trg 2, 4220 Škofja Loka
Telefon: 04 51 70 100 (tajništvo), 04 51 70 106 (direktna številka)
e - pošta: tjasa.zakelj@gov.si

Pomurska regija obsega CSD Lendava, CSD Ljutomer, CSD Gornja Radgona in CSD Murska Sobota.

Koordinator: Marjan Bernjak, univ. dipl. socialni delavec
CSD Murska Sobota, Slovenska 44, 9000 Murska Sobota
Telefon: 02 53 51 149
e - pošta: marjan.bernjak@gov.si

Posavska regija obsega CSD Krško, CSD Brežice in CSD Sevnica

Koordinatorica: Aljoša Vurnek, univ. dipl. pravnica
CSD Krško, Cesta krških žrtev 11, 8270 Krško
Telefon: 07 49 22 325
e-pošta: aljosa.vurnek@gov.si

Primorska regija obsega CSD Piran, CSD Koper, CSD Izola, CSD Postojna, CSD Sežana, CSD Ilirska Bistrica

Koordinatorica: Karin Pez, dipl. soc. delavka
CSD Koper, Cankarjeva 6, 6000 Koper
Telefon: 05 63 34 575
e - pošta: karin.pez@gov.si

Štajerska regija obsega CSD Maribor, CSD Slovenska Bistrica, CSD Ormož, CSD Ruše, CSD Pesnica, CSD Ptuj, CSD Lenart

Koordinatorica: Nada Detiček, soc. delavka
CSD Maribor, Dvorakova 5, 2000 Maribor
tel.: 02 25 06 647
e - pošta: nada.deticek@gov.si

Skupina avtoric

Uredila Brigita Žugman

METODOLOŠKE SMERNICE ZA IZDELAVO OCENE OGROŽENOSTI OTROKA

Osnovni pojmi: ocenjevanje ogroženosti otroka, sistematično zbiranje podatkov, timsko delo, ovrednotenje oškodovanosti v razvoju otroka, razvojne potrebe otroka.

UVODNA POJASNILA

Spomladi leta 2003 je pri Skupnosti CSD Slovenije nastala ad hoc delovna skupina strokovnih delavk, zaposlenih na centrih za socialno delo v Sloveniji. Zaposlene so bile na različnih delovnih področjih, ki so povezana z obravnavo ogroženih otrok. Zastopane so bile strokovne delavke različnih profilov: pravnica, socialne delavke, socialna pedagoginja, psihologinje.

Namen skupine je bil izdelati enotne strokovne kriterije za ocenjevanje ogroženosti otrok, ki bi jih strokovni delavci pri tovrstnem delu lahko direktno uporabljali. Ob samem delu skupine so članice ugotovile, da je izdelava enoznačnih in enotnih kriterijev za oceno ogroženosti otrok daljnoročen strokovni proces, v katerega se bodo poleg strokovnjakov iz prakse centrov za socialno delo morali vključiti tudi drugi strokovnjaki. Tako se je delo skupine po dveh letih zaključilo z izdelavo pomembnega dela strokovne podlage, ki jo v prihodnje lahko uporabljamo kot orientacijo - smernice pri ocenjevanju ogroženosti otrok.

Kontekst ocenjevanja ogroženosti otroka, iz katerega so izhajale članice skupine, je dejstvo, da stopnja zadovoljenosti otrokovih razvojnih potreb v posameznem razvojnem obdobju kot temeljni celostni kriterij določa stopnjo ogroženosti posameznega otroka v posameznem razvojnem obdobju, v dani družini in danem okolju. Tem nižja kot je stopnja zadovoljenosti razvojnih potreb, tem večja razvojna oškodovanost je pri posledično otroku nastala (oz. nastaja) in tem višja je posledično ogroženost otroka.

Skupina je izdelala praktičen pripomoček, ki ga je poimenovala **Sistematični opomnik za zbiranje pomembnih podatkov za ocenjevanje ogroženosti otroka**

ali na kratko kar **Shema podatkov za oceno ogroženosti otroka**. Znotraj omenjenega "projekta" je ločena skupina strokovnih delavk - psihologinj, članic Sekcije psihologov v socialnem varstvu (pri Društvu psihologov Slovenije) izdelala pregledno shemo **Razvojnih potreb otroka**, ki je tudi sestavni del tega članka.

Pomembno je opozoriti na dejstvo, da delo za izdelavo enotnih kriterijev za oceno ogroženosti otroka še zdaleč ni zaključeno ter da čaka svoje nadaljevanje.

Hkrati je pomembno opozoriti na to, da se podatki, zbrani po zgoraj omenjeni Shemi podatkov za oceno ogroženosti otroka in ovrednoteni po shemi Razvojnih potreb otroka, lahko prikažejo v obliki protokolov, ki so jih kot metodološki pripomoček izdelale regijske koordinatorke za nasilje v sodelovanju s socialno inšpekcijo in so bili centrom za socialno delo s strani Skupnosti že posredovani.

Članice skupine so pri delu uporabile več metod zlasti pa študij literature, metodo analize vsebine po kriteriju nabora rizičnih in varovalnih dejavnikov iz vidika razvojnih potreb otroka (za pregled dokumentov, ki so jih pod imenom Kriteriji za oceno ogroženosti, Skupnosti posredovali nekateri CSDji (navedeni pod literaturo) ali članice delovne skupine - zaposlene na teh CSDjih).

UVOD

UMESTITEV OCENE OGROŽENOSTI OTROKA V POSTOPEK ZAŠČITE OTROKA

Ocena ogroženosti je bistveni del postopkov ugotavljanja, obravnave in preprečevanja ogroženosti otroka. Na osnovi ocene ogroženosti načrtujemo ustrezno pomoč otroku in družini oziroma odločamo o ukrepih za zaščito otrokovih koristi.

V praksi to pomeni, da se ocena ogroženosti vključuje v sistem dela na področju zaščite otrok in njihovih koristi (primerjaj z ugotovitvenim postopkom- katalog). V tem kontekstu jo uporabljamo kot diagnostični element.

To ne pomeni, da moramo v vsakem primeru zbrati in analizirati vse možne podatke o otroku in družini in šele potem ocenjevati in ukrepati. V posameznih primerih lahko ugotovimo, da je otrok neposredno ogrožen do te mere, da je potrebno takojšnje ukrepanje za njegovo zaščito, kasneje pa sledijo postopki za natančnejšo oceno ogroženosti, oceno oškodovanosti v razvoju, ki jo je ogroženost otroka povzročila ter ustrezno načrtovanje nadaljnje pomoči.

Ne obstajajo absolutni kriteriji, na osnovi katerih bi ocenili ogroženost otroka. Razen v primerih vidnih poškodb vedno ocenjujemo posredno, zato je potrebno dobro poznati raznolikost in mehanizme delovanja dejavnikov, ki doprinesejo k nastanku ogroženosti otrok in ki torej povzročajo oškodovanost v razvoju. Presoja, kako v posameznem primeru najbolje ukrepati, vedno vsebuje določeno tveganje. Vedno se ravnamo po principu takoj ustaviti nadaljnjo ogroženost otroka (in s tem nastanek nadaljnje oškodovanosti -z ukrepi CSD)), nato (ali hkrati) sledi načrtovanje zmanjševanja že nastale oškodovanosti (z ukrepi CSD in drugimi oblikami psihosocialne pomoči otroku in družini).

KONCEPT SHEME PODATKOV ZA OCENO OGROŽENOSTI OTROKA

Pri oceni ogroženosti otroka je potrebno upoštevati celoten kontekst, v katerem je otrok izpostavljen posameznim stresnim oz. travmatičnim dogodkom. Dobiti moramo vpogled v celotno situacijo otroka in družine.

Pri vsakem otroku, družini in v širšem socialnem okolju obstajajo dejavniki, ki lahko povzročajo ogroženost otroka ali vplivajo na nastanek oškodovanosti pri otroku (rizični dejavniki ali dejavniki tveganja) in dejavniki, ki ščitijo pred nastankom oškodovanosti pri otroku oziroma zmanjšujejo oškodovanost otroka (varovalni dejavniki). Delovanje teh dejavnikov je kompleksno, med seboj se prepletajo in vplivajo drug na drugega - so v medsebojni interakciji. Upoštevati je potrebno različne mehanizme delovanja teh dejavnikov, ki so pogojeni z razvojnim obdobjem otroka. To pomeni, da je pomembnost posameznih rizičnih in varovalnih dejavnikov odvisna od razvojnega obdobja posameznega otroka, oz. da je isti dejavnik v nekem razvojnem obdobju lahko opredeljen kot rizičen, v drugem razvojnem obdobju kot varovalen ali obratno.

Izdelana shema podatkov prestavlja opomnik za sistematično zbiranje osnovnih pomembnih podatkov o otroku, družini in širšem socialnem okolju. Ocena ogroženosti se razlikuje po kompleksnosti in obsegu, odvisno od posameznega obravnavanega primera. To pomeni, da je izdelana shema podatkov v posameznih primerih lahko pomanjkljiva, v drugih pa preobsežna.

Ogroženost otroka po izdelani Shemi podatkov ocenjujemo s treh vidikov:

- Z vidika otrokovih razvojnih potreb, ki so določene z otrokovimi individualnimi značilnostmi in značilnostmi razvojnega obdobja otroka (glej v nadaljevanju članka "Razvojne potrebe otrok"). Bistvene individualne značilnosti otroka so zajete v shemi podatkov za oceno ogroženosti pod točko 2.
- Z vidika zmožnosti (kompetenc) staršev, da se ustrezno odzivajo na razvojne potrebe otroka. Te zmožnosti staršev se odražajo v značilnostih staršev in

družinskega sistema, ki so zajete v shemi za oceno ogroženosti pod točko.

- Z vidika dejavnikov širšega socialnega okolja, ki se odražajo v značilnostih, ki so v shemi za oceno ogroženosti zajete pod točko 4.

Praktična priporočila za izpolnjevanje sheme za izdelavo ocene ogroženosti:

- v shemo vnesemo že znane aktualne podatke, preden zadevo obravnavamo na timu;
- na timu pretehtajmo, katere podatke iz sheme nujno in najprej potrebujemo, izdelamo natančen načrt, kako jih bomo najhitreje in najbolj učinkovito pridobili;
- za bolj natančno opredelitev okoliščin in značilnosti otroka se poslužujemo uradnih služb, ki otroka že obravnavajo - zaprosimo za poročila, mnenja, izvide,..., zaprosimo starše, da nam te izdelke dostavijo, saj jih oni praviloma lahko prejmejo v roke;
- tim, ki izdeluje oceno ogroženosti, si lahko po svoji presoji pridobi tudi druge potrebne podatke, ki sicer v shemi niso zajeti.

IZDELAVA OCENE OGROŽENOSTI

Izdelava ocene ogroženosti otroka ni enkratno dejanje, temveč je kontinuiran proces, v katerem načrtno in sistematično pridobivamo pomembne podatke o otroku, družini in okoliščinah, v katerih živijo, ter te podatke analiziramo in vrednotimo.

To delo nujno zahteva multiprofesionalno in medinstitucionalno timsko delo, saj je le tako mogoče ustrezno oceniti ogroženost otroka, posledično pa tudi ustrezno načrtovati zaščito koristi in konkretno psihosocialno pomoč otroku. To pomeni, da vsakršno delno ali končno oceno ogroženosti vedno izdelata tim, v katerem naj sodelujejo naslednji poklicni profili: socialni delavec, psiholog, pedagog (socialni, specialni), pravnik, če je le mogoče tudi pediater ali zdravnik šolske medicine. CSD vsemi poklicnimi profili pogosto ne razpolaga (sploh ne z zdravnikom), zato je potrebno to reševati medobčinsko ali regijsko, oz. zaprositi strokovnjake v lokalnem okolju, da se vključijo v tim.

Ocena ogroženosti je vsakokrat izdelana individualno za posameznega otroka v posameznem razvojnem obdobju.

SHEMA PODATKOV ZA OCENO OGROŽENOSTI OTROKA

(Sistematični opomnik za zbiranje pomembnih podatkov za ocenjevanje ogroženosti otroka)

1. SPLOŠNI PODATKI O DRUŽINI IN OTROKU

PODATKI O OTROKU:

Ime in priimek

Datum in kraj rojstva (+EMŠO)

Prebivališče otroka

Šola/vrtec, kamor je otrok vključen

Izbrani zdravnik otroka

Kam je otrok še vključen (obravnavan)

Imena strokovnih oseb, ki otroka obravnavajo (npr. šolski svetovalec, klinični psiholog, pedopsihiater, ...)

Telefonska številka doma:

Pri kom otrok živi:

- a) pri starših,
- b) pri enem od staršev (navedite pri kom)
- c) pri rejnikih
- d) je posvojen
- e) drugje

Stanovanjske razmere družine (najem, lastništvo; bivalni pogoji; opremljenost stanovanja;...)

PODATKI O STARŠIH :

Mati:

Ime in priimek

Datum in kraj rojstva (+EMŠO)

Prebivališče

Mobilni telefon

Izobrazba in poklic, ki ga opravlja

Zaposlena

Oče:

Ime in priimek

Datum in kraj rojstva (+EMŠO)

Prebivališče

Mobilni telefon

Izobrazba in poklic, ki ga opravlja

Zaposlen

OTROKOVA ZAUPNA OSEBA

Ime in priimek

Prebivališče

Mobilni telefon

Zaposlen

DRUGE OSEBE V DRUŽINI oz. v skupnem gospodinjstvuMaterin partner (če starša ne živita skupaj)

Ime in priimek

Bivališče (stalno in začasno)

Mobilni telefon

Očetova partnerka (če starša ne živita skupaj)

Ime in priimek

Bivališče (stalno in začasno)

Mobilni telefon

Sorojenci (osnovni podatki: starost, kje živijo, vrtec/šolaDrugi (stari starši, tete,...):

KRATEK OPIS PROBLEMSKE SITUACIJE (podani naj bodo bistveni razlogi za obravnavo)

POTEK DOSEDANJE OBRAVNAVE CSD

KDO JE DAL POBUDO ZA OBRAVNAVO NA TIMU

DATUM TIMSKE OCENE

2. POMEMBNE ZNAČILNOSTI OTROKA

Biološke značilnosti

- predporodne in porodne posebnosti
- fizično zdravje
- telesni razvoj
- temperament
- notranja moč (energija) otroka za preživetje

Kognitivne značilnosti

- intelektualne sposobnosti
- učna uspešnost

- sposobnost pozornosti in koncentracije

Osebnostne in čustvene značilnosti

- čustveno doživljanje (stabilnost, spremenljivost, prevladujoča čustva, anksioznost,...)
- samopodoba
- komu otrok pripisuje odgovornost za lastna ravnanja in ravnanja drugih
- sposobnost prilagajanja
- motivacijske značilnosti, usmerjenost k ciljem

Vedenjske značilnosti

- impulzivnost (sposobnost samokontrole, obvladovanja čustev in ravnanj)
- strategije soočanja in spoprijemanja s težavami
- motorična nemirnost
- učne in delovne navade

3. POMEMBNE PSIHOSOCIALNE ZNAČILNOSTI DRUŽINE

Nega, varstvo, oskrba otroka

- nega
- prehrana
- bivalni pogoji
- varstvo
- skrb za zdravje

Značilnosti odnosa otrok - starša

- čustveni odnos staršev do otroka (sprejemanje, naklonjenost, indiferentnost, odklanjanje, sovražnost,...)
- razvojne vzpodbude (ustrezna komunikacija, možnost igre, intelektualna vzpodbuda,...)
- vzgojni stil (pričakovanja in zahteve staršev do otrok, tip vzgoje, način postavljanja mej, način discipliniranja,...)
- tip navezanosti (varna, ogrožujoča)

Značilnosti staršev

- uvid staršev za obravnavan problem
- pripravljenost staršev za sodelovanje v postopku (pripravljenost za vključitev v svetovanje, terapijo,...)
- zdravstveno stanje (fizično, psihično)
- izstopajoče osebnostne lastnosti
- starša kot identifikacijski model

- sposobnost za soočanje in razreševanje problemov

Značilnosti družinskega sistema

- struktura družine (vloge v družini, dinamika odnosov,...)
- partnerski odnos med staršema (oz. med osebama, s katerima otrok živi)
- prilagojenost družine v okolju (vrednote družinskega sistema)
- sodelovanje med staršema pri vzgoji otrok
- sorojenci/svojci (posebnosti)
- spremembe v družinskem sistemu (separacije, izgube,...)
- komunikacija v družini (nivoji, smeri in kvaliteta sporočil)

4. POMEMBNI DEJAVNIKI ŠIRŠEGA SOCIALNEGA OKOLJA

- socialna podpora mreža otroku in družini (pomembne osebe v bližnjem okolju, sorodstvo, lokalne in državne vladne in nevladne organizacije,...)
- socialno ekonomski status družine
- odnosi z vrstniki, vključenost v vrstniške skupine (neformalne skupine, organizirane dejavnosti - klubi, društva,...)
- življenjsko okolje družine (vaško/mestno okolje, vrednote širšega okolja...)
- šolsko okolje (velikost šole, razredov, možnosti za občolske dejavnosti, ki jih nudi šola, možnosti individualiziranega pristopa,...)
- izobraževalne in zaposlitvene možnosti v okolju

RAZVOJNE POTREBE OTROK

PREDGOVOR

Zaradi kompleksnosti, prepletanja in vzajemnih vplivov posameznih razvojnih področij in potreb je težko enoznačno definirati in opredeliti razvojne potrebe otroka. Pri delu smo poskušale smiselno povezovati teoretične in empirične ugotovitve različnih avtorjev. Opirale smo se predvsem na razvojne teorije, ki nam dajejo vpogled v razvoj psihičnega aparata, kako posameznik zadovoljuje temeljne potrebe, kako so integrirane in organizirane adaptacijske zmožnosti organizma in kako posameznik vzpostavlja ravnotežje v odnosu do okolja in samega sebe. Pojasnjujejo nam vidike pomembnih odnosov ter vprašanje formiranja lastne identitete.

Pričujoči izdelek nam ponuja enega izmed možnih načinov klasifikacije razvojnih potreb otrok in nam omogoča:

- opis potrebe v določenem starostnem obdobju,
- vpogled v pomembne socialne odnose,
- razumevanje razvojnih kriz in vpogled v ugodne ter neugodne izide le-teh.

Omogoča nam strukturirano, transparentno, objektivno in predvsem poenoteno oceno otrokovega razvoja. Služi nam lahko kot podlaga in podkrepitev strokovnih odločitev o stopnji ogroženosti otroka v družini, pri odločanju v zvezi s posvojitvami, pri nameščanju otrok v rejniško družino, pri oblikovanju mnenja o zaupanju otroka enemu od staršev ali v skupno skrbništvo ter pri vprašanju osebnih stikov otroka s staršem, pri svetovanju staršem pri dogovarjanju stikov, pri svetovanju staršem in mladostniku s težavami v odraščanju, itd.

Razvojne potrebe otrok smo opredelile v okviru petih temeljnih področij človekovega razvoja, in sicer kot:

1. FIZIOLOŠKE POTREBE
2. SENZO-MOTORIČNE POTREBE
3. ČUSTVENE POTREBE
4. INTELEKTUALNE POTREBE
5. PSIHOSOCIALNE POTREBE

Opozorile bi na previdnost pri uporabi opisanih razvojnih potreb. Na otrokov razvoj moramo gledati celostno. To pomeni:

- da se razvoj vseh razvojnih linij prekriva in prepleta,
- da se pri ocenjevanju otrokovega razvoja in iz tega izhajajočih potreb ne ozi-ramo le na trenutno in aktualno razvojno in starostno obdobje, ampak je

pomembno vedeti in upoštevati otrokov razvoj v predhodnih razvojnih in starostnih obdobjih,

- poznati in upoštevati moramo zakonitosti otrokovega razvoja kot je alternativnost v otrokovem razvoju, načelo cefalokaudalne smeri razvoja in načelo proksimodistalne smeri razvoja ter zelo pomembno konstantnost razvojnega zaporedja.

RAZVOJNO OBDOBJE PRED ROJSTVOM OTROKA

FIZIOLOŠKE POTREBE

- skrb za dobro psihofizično počutje matere (prehrana, spanje, izogibanje fizičnim in psihičnim stresom, odsotnost dolgotrajnejše čustvene napetosti in tesnobe, odsotnost kajenja in pretiranega uživanja alkohola ter drugih za razvoj plodu škodljivih substanc);
- skrb za zdravstveno spremljanje in oskrbo fetusa .

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

Fetus z reakcijami odvrčanja in približevanja filtrira vdor dražljajev, da bi lažje uravnaval notranjo homeostazo.:

- potreba po povezovanju sensorike in motorike, vzpostavljanju krožnih reakcij, na ta način fetus že pridobiva prve izkušnje npr. zaide s palcem v usta in ga prične sesati, že v 26 .tednu nosečnosti se odzove na zvoke, za fetus je pomemben materin glas,
- potreba po zaznavanju ritma (ob materini hoji, poslušanju ritmičnega bitja njenega srca, dihanja in podobno...).

ČUSTVENE POTREBE

- zaželena nosečnost,
- pozitiven, sprejemajoč in naklonjen odnos matere do še nerojenega otroka,
- pozitivno sprejemanje nosečnosti s strani za mamo pomembne socialne okolice predvsem otrokovega očeta.

INTELEKTUALNE POTREBE

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- potreba po doživljanju ritma (taktilno kinestetična komunikacija npr. ob materini hoji, poslušanju bitja njenega srca, dihanja,..)
- potreba po materini glasovni komunikaciji.

RAZVOJNO OBDOBJE 0-2 MESECA

FIZIOLOŠKE POTREBE

- potreba po ustrezni negi matere ali substituta matere,
- potreba po hranjenju dojenje ali steklenička,
- potreba po spanju,
- potreba po izločanju,
- potreba po primernem prostoru,
- potreba po vzpostavljanju homeostaze (ugodja) z zadovoljevanjem osnovnih potreb,

(kadar je moten odnos z materjo oziroma substitutom matere v smislu zadovoljevanja osnovnih novorojenčkovih potreb je posledica prizadeta biološka stabilnost).

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

- potreba po spontanem ritmičnem gibanju,
- potreba po cenestetičnem zaznavanju - preko ustne votline, ki je zibelka opažanja,
- potreba po zaposlovanju perceptivnih organov: tipa, okusa, vonja, vida in sluha,
- potreba po vzpostavljanju primarnih krožnih reakcij , dojenček ponavlja dejavnosti na lastnem telesu zaradi zadovoljstva, ki mu ga te omogočajo in to omogoča pridobivanje prvih izkušenj.

*Krožna reakcija je organiziran način osmišljanja izkušenj, s katerim skušajo dojenčki ponoviti naključni dogodek, ki so ga povzročili z lastno gibalno dejavnostjo.

ČUSTVENE POTREBE

- potreba po doživljanju ugodja in razvoju bazičnega zaupanja,
- potreba po varnosti, toplini, ljubezni, konsistentnosti, predvidljivost in zanesljivosti s strani matere oziroma osebe, ki neguje otroka,
- potreba po fiziološkem uglaševanju z materjo - dotik, ritem, vonj, duh, govorica oči.
- 2m: kritična točka - izstopi potreba po materini sposobnosti ustreznega čustvenega odziva, po materini sposobnosti ustvariti kontakt z otrokom (problem nastopi npr. kadar je mati čustveno odsotna, depresivna)
- neugoden izid: strah pred izničenjem,
- potreba, da je novorojenček čimmanj sam, da je ob njem vsak dan ista oseba, vzpostavljanje ritma prehranjevanja in spanja.

INTELEKTUALNE POTREBE

- potreba po fizičnih izkušnjah

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- potreba po dotiku (jemanju v naročje, božanju, trepljanju, zibanju na rokah, polaganju v zibelko),
- potreba po igri (opazovanje predmetov kontrastnih barv, gibljivih in zapletenih vidnih vzorcev, opazovanje ovalnih oblik z narisanimi usti in očmi - v oddaljenosti 20 cm od oči).

Komunikacija med novorojenčkom in materjo poteka preko:

- dotika,
- ritma -potreba po ritmičnem zibanju,
- potreba po govorni komunikaciji matere,
- ustne votline novorojenčka: cenestetično (relacijsko) zaznavanje.

RAZVOJNO OBDOBJE 2-6 MESECA

FIZIOLOŠKE POTREBE

- potreba po ustrezni negi matere ali substituta matere,
- potreba po hranjenju - dojenje ali steklenička,
- potreba po spanju,
- potreba po izločanju,
- potreba po primernem prostoru,
- primerna zdravstvena oskrba.

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

- potreba po ponavljanju dejavnosti, s katerimi deluje na okolje zunaj sebe - sekundarne krožne reakcije; potreba po odkrivanju vzroka -posledice,
- potreba po neposrednih čutnih izkušnjah - zaznavanju sveta okoli sebe preko vseh čutil (potreba po vidnih, slušnih, govornih stimulacijah obrnjenih direktno nanj, okušanje, kontaktu z lastnim telesom, manipulaciji z različnimi predmeti),
- potreba po podpori razvoja motorike rok, nog, trupa in okulomotorike (opazovanje igrače, ki jo drži v roki ali je na mizi, prijemanje igrače, daje igrače v usta, poskuša ujeti igračo, ki visi nad njim, trkanje s kockama, ..).

ČUSTVENE POTREBE

- potreba po dobri simbiozi z materjo ali substitutom matere, ki mora biti poln ljubezni in občudovanja - zlivanje v eno, čustvena izmenjava, fiziološko poravnavanje), (neugodno za razvoj je, če je otrok preveč prepuščen sam sebi, če mati ne najde kontakta z njim, če se mati združuje v simbiozo s svojimi infantilnimi namesto materinskimi težnjami, ...),
- potreba po konstantnem objektnem odnosu; potrebuje isto osebo, ki skrbi zanj,
- potreba po navezanosti, varnosti, toplini, ljubezni, konsistentnosti, predvidljivost in zanesljivosti s strani matere oziroma osebe, ki neguje otroka,
- potreba po bazičnem zaupanju - kriza: nenadna prekinitev simbioze lahko utiri doživljanje tesnobe v obliki strahu pred izničenjem,
- potreba po oponašanju: primitivna emocionalna identifikacija.

INTELEKTUALNE POTREBE

- potreba po fizičnih izkušnjah,
- potreba po igri (prevladuje igra z lastnim telesom, zaposlovanje perceptivnih organov, ogledovanje, otipavanje, prijemanje, tolčenje s predmeti..). Igrače naj bodo različnih barv, oblik, oddajajo naj različne zvoke.

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- potreba po nebesedni komunikaciji :dotiku, božanju, guganju, govorici oči, mimiki, nasmehu, oponašanju, kremženju, gestikuliranju,
- potreba po igri,
- potreba po vidni, slušni, govorni stimulaciji obrnjeni naravnost na dojenčka.

RAZVOJNO OBDOBJE 6-12 MESECA

FIZIOLOŠKE POTREBE

- potreba po ustrezni negi matere ali substituta matere,
- potreba po hranjenju,
- potreba po spanju,
- potreba po izločanju,
- potreba po primernem prostoru.

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

- potreba po gibanju
- potreba po neposrednih čutnih izkušnjah- zaznavanju sveta okoli sebe preko vseh čutil (potreba po vidnih, slušnih, govornih stimulacijah obrnjenih direktno nanj, spoznavanju različnih okusov, kontaktu z lastnim telesom, manipulaciji z različnimi predmeti).
- potreba po podpori razvoja motorike rok, nog, trupa in okulomotorike. Šestmesečni dojenček že preide v sedečo pozicijo . Z vidnim poljem pokrije operativno polje svojih rok. Krožne reakcije (hkratno opazovanje tistega, kar počne) močno vzpodbudijo njegovo lastno aktivnost in pospešijo njegov miselni razvoj. Otrok je še vedno oralen, toda veliko bolj aktivno soodloča o tem, kako in kaj bo ponotranjal, ne le z libidnim odpiranjem, ampak tudi z agresivnim zavračanjem (pljuvanjem).Otrokova percepcija je vse boljša, tudi percepcija časa. Otrok napreduje v kontroli impulzov, misel se vrine pred akcijo.
- potreba po usklajevanju sekundarnih krožnih reakcij: njegovo senzomotorična dejavnost ni več omejena na obvladovanje posledic samo enega dejanja, temveč dejanja, ki vodijo do končnega cilja. Npr. potegne k sebi prt, da bi prišel do predmeta na mizi.

ČUSTVENE POTREBE

- potreba po čustveni navezanosti na konstantno osebo, ki zanj skrbi (otrok pri 6.mese- cih začne doživljati mamo kot celoto kot psihično bitje),
- potreba po bazičnem zaupanju,
- potreba po konsistentnosti, predvidljivost in zanesljivosti s strani matere oziroma osebe, ki neguje otroka,
- potreba po razlikovanju (diferenciaciji) predstav o sebi od predstav o objektu. (Otrok prej loči med različnimi osebami ter med njimi in mamo, med mamo in seboj pa je proces diferenciacije daljši zaradi odvisnosti in bojzani pred separacijo).
- potreba po razumevanju osemesečne tesnobe(strah pred izgubo objekta, strah pred

tujci) - separacijske bojazni, ki spremljajo ločenost otroka od matere oziroma substituta matere.. Večja gibljivost žene otroka od matere, s tem ko poizkuša in se preizkuša. Okrepi se separacijski strah. Mati mora biti v tej kritični točki razvoja na razpolago otroku, ga vspodbujati ob oddaljevanju in ga pomiriti, ko se vrača v njeno naročje poln separacijske bojazni.

- potreba po pridobivanju varnosti, topline, ljubezni.

*Vsaka dalj časa trajajoča separacija od primarnega objekta je v prvem letu starosti travmatična.

INTELEKTUALNE POTREBE

- potreba po manipulativni in raziskovalni igri s predmeti,
- potreba po pridobivanju,
- potreba po prakticiranju,
- potreba po akciji,
- potreba po eksperimentiranju,
- potreba po fizičnih izkušnjah, (napredujoč razvoj motorike rok, nog, trupa in okulomotorike mu povečajo možnost manipulacije s svetom in pridobivanje izkušenj iz tega sveta).

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- potreba po razvoju bazičnega zaupanja. Otrok potrebuje še naprej ugodne izkušnje s svetom (zadovoljenost njegovih osnovnih potreb po hrani, negi, čustveni toplini in varnosti), vendar že lažje zdrži zahteve, da počaka s kakšno svojo potrebo ali prenese prepovedi, ker ima izkušnjo, da to ne pomeni, da ga mama nima rada ali da ne bo poskrbela zanj.
- potreba po oponašanju (imitaciji) matere: to otroku omogoča, da ponotranja karakteristike matere.
- potreba po varovanju in pozornost na zagotavljanje varnosti otroku, ker motorično postaja čedalje spretnejši, samostojno sedi, se plazi, se postavlja na noge ob opori, ob pomoči hodi, naredi sam prve korake,
- potreba po neverbalni in glasovni verbalni komunikaciji, usmerjeni direktno v otroka, ki se začne odzivati s prvimi zlogi, besedami,
- potreba po kontaktiranju s tujci iz varnega materinega naročja zaradi separacijske bojazni pri 8. mesecih.

RAZVOJNO OBDOBJE 12 - 24 MESECA (2. LETO)

FIZIOLOŠKE POTREBE

- Potreba po prehranjevanju, spanju, izločanju, ustrezna nega.

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

- Najznačilnejše spremembe so vezane na progasto mišičevje - otrok postaja vse bolj gibljiv. Otrok samostojno shodi (tudi vzvratna in bočna hoja, hoja po stopnicah). V tem

obdobju je pomembno, da se otrok preizkuša v samostojnem hranjenju in pitju iz kozarca, da razvija fino motoriko (zgradi stolp iz 8 kock, drži svinčnik in krožno riše), preizkuša se v samostojnem slačenju in oblačenju. Iz navedenega je osnovna otrokova potreba po prakticiranju, še posebej v situacijah, kjer se motorično preizkuša. Starši morajo otroku omogočiti varno motorično prakticiranje ter mu nuditi okolje, v katerem bo lahko razvil zgoraj naštetu. Pomembna potreba je tudi zvočna komunikacija - otrok ob tem razvija sposobnost vokalizacije in verbalizacije. Skozi razvoj govora se sproža postopno doživljanje zavestnega. Starši morajo otroku ponuditi bogato komunikacijsko okolje, z bogatim besednim zakladom, pogovarjanjem in dejavnosti, ki spodbujajo njegov govor (branje in poslušanje pravljic).

ČUSTVENE POTREBE

- Za uspešno prakticiranje otrok potrebuje primarni objekt, ki mu omogoča oddaljevanje in približevanje. Ob oddaljevanju otrok doživlja separacijsko bojazen (strah pred izgubo objekta), ob približevanju pa mu objekt nudi energijo in pogum za nadaljnje raziskovanje. Otrok s pomočjo objekta zadovoljuje potrebo po varnosti in konstantnosti. Ob tem otrok diferencira med seboj in objektom. Zadovoljevanje potrebe po varnosti pomeni tudi to, da starši adekvatno posežejo v otrokove socialne odnose, če so za otroka ogrožujoči, oziroma, da mu v primernih okoliščinah dopuščajo možnost za reševanje lastne socialne težave. Otrok prične diferencirati prijetna čustva od neprijetnih, razvijati se prične empatija, samozavedanje, zato otrok potrebuje čustveno bogato vzdušje in izkušnje. V tem obdobju starši z besednimi navodili in neverbalno učijo otroka izražanja čustev. Zaradi neugodnih socialnih razmer se že lahko razvije občutek krivde (otrok se zave, da je njegova dejavnost prispevala k distresu drugega in k kršenju standardov drugih ljudi. Npr: če nekoga udari, ga nato poboža). Značilnosti otrokovega čustvenega prilagajanja na socialno okolje se kažejo na treh bipolarnih dimenzijah: veselje-potrnost, zaupljivost - anksioznost, strpnost - jeza.

INTELEKTUALNE POTREBE

- Kognitivni razvoj se kaže v otrokovem eksperimentiranju, odtod izhaja potreba po raznovrstnih izkušnjah in eksperimentiranju (gibanje, komunikacija, igra). Pojavljajo se prve oblike preverjanja realnosti.

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- Pomemben je otrokov odnos s staršema. Potrebna je toplina v odnosih med staršema in otrokom.
- V ospredje stopi otrokova potreba po uveljavljanju. Začne razvijati občutek samostojnosti. Zaradi prakticiranja otroka ne določa več to, kar dobi, temveč kar počne.
- Pomemben je toaleten trening, ob katerem razvija kontrolo nad telesnimi funkcijami in aktivnostjo. Ob tem se razvija osnovna potreba po avtonomiji, samostojnosti, samokontroli in ustreznosti, neugodni izid pa je umik v sram in dvom.
- Starši morajo otroku postavljati ustrezne meje in pravila. Pretirana zaščita ali pootročanje in streženje otroku v aktivnostih, ki naj bi jih v tej razvojni fazi otrok razvil ali že imel vzpostavljene, otroku škoduje in zavira njegov razvoj (- oviranje pri razvoju hoje in samostojnega hranjenja, nespodbujanje otroka pri obvladovanju telesnih

funkcij odvajanja, neustrezno umivanje in oblačenje otroka, stalno jemanje otroka v posteljo, da bi ublažili otrokovo anksioznost ali da bi mu bilo bolj udobno,...).

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- V tem obdobju so za razvojno fazo pomembne funkcijske, konstrukcijske in eksperimentalne igre s predmeti in simbolične igre (kot predhodnica socialne igre). V igri je značilno pridobivanje stvari zase, kar odraža otrokove poskuse vzpostaviti jasne meje med seboj in drugimi. Močan pomen ima tudi mentalno razvitejši igralni partner v igri (starši), ki spodbuja otrokov kognitivni, čustveni in socialni razvoj in ga vodi v njegovo območje bližnjega razvoja. Interakcija z vrstniki teče na treh bipolarnih dimenzijah vedenja: vključevanje-osamljenost, mirnost-agresivnost, prosocialnost-egoizem.
- Interakcija z odraslimi pa se odraža na dimenzijah sodelovanje-nasprotovanje, samostojnost-odvisnost.
- Otrok, ki na vseh naštetih dimenzijah izraža pozitivni pol odzivanja, je splošno bolj socialno prilagojen.
- Razvijati se začne otrokovo zanimanje za vedenjske standarde in vedenjske normative, kar predstavlja zametke etičnega in moralnega razvoja.

RAZVOJNO OBDOBJE 24 - 36 MESECA (3. LETO)

FIZIOLOŠKE POTREBE

Potreba po:

- redni, zdravi prehrani, tekočini, ustrezni negi, skrbi, higieni, toploti, izločanju, spanju, skrbi za zdravje.

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

Potreba po:

- dražljajih (vid, dotik, vonj, okus, sluh), govorni, slušni stimulaciji (raba, poslušanje, preizkušanje jezika, bogatenje besednjaka, odzivanje na otrokov govor), vidni stimulaciji (pridobivanje informacij o lastnosti predmetov, razlikovanje osnovnih barv...), gibanju, motoričnem preizkušanju, manipulaciji.

ČUSTVENE POTREBE

- Otrok potrebuje ljubezen, varnost, toplino, ljubkovanje, objeme, dotik, poljube (telesni stik), navezanost (tudi na druge osebe), pozornost, naklonjenost, čustveno oporo, občutljivost, odzivanje, prepoznavanje, sprejemanje lastnih čustev (empatijo), izogibanje bolečini, frustracijo želje, izkušnje v situacijah ločevanja od pomembne osebe, spodbujanje k prepoznavanju pozitivnih ali negativnih čustev v odnosu do sebe (čustveno samozavedanje, kar je osnova za razvoj k dosežku usmerjenega in moralnega vedenja), spodbujanje k nadzorovanju /uravnavanju/ obvladovanju čustev (kaj otrok lahko naredi, da se bolje počuti), pravila izražanja čustev (kdaj, kje, kako je primerno izražati posamezna čustva), stabilno, predvidljivo okolje (potreba po ritmu in redu v dogajanju, otrok je ranljiv ob kaotičnem -nestalnem in nepredvidljivem vzdušju, za otroka je pomembno urejeno varstvo pri eni osebi).

- Za dobre otrokove čustvene odnose z drugimi osebami (navezanost), so pomembna otrokova opažanja o dobrem partnerskem odnosu in kvalitetni čustveni izmenjavi med staršema ter drugimi člani družine ter skrben in odgovoren odnos do otroka.
- Ob vse večji uporabi besed, stavkov otrok vse bolj predeluje stiske, bolje preverja realnosti, lažje sprejema nujne omejitve na pohodu k vse večji samostojnosti.

INTELEKTUALNE POTREBE

- Z zadovoljenimi potrebami po fizičnih izkušnjah, manipulaciji, eksperimentiranju, prakticiranju, otrok pridobiva izkušnje o svetu in sebi, napreduje v povezovanju izkušenj do sposobnosti predvidevanja, postaja zmožen predelovati probleme vse bolj samo v mislih. Mišljenje je egocentrično (prepričan, da drugi čustvujejo, zaznavajo in razmišljajo enako kot on sam), osredinjeno samo na en vidik problema, druge pomembne vidike zanemara.
- V tem obdobju se otrok uči z opazovanjem modela-posnemanjem, preizkušanjem različnih gibov po naključju, z vodenjem in nadzorom, ko model pokaže, preverja in popravlja izvedbo giba ter razvija prizadevni nadzor - vse bolj se osredotoča na zastavljeni cilj svoje dejavnosti hkrati z inhibicijo odziva na trenutne dražljaje, načrtuje dejavnosti in se fleksibilno odziva na spremembe v okolju.
- Nadaljuje se analna faza (od 1. - 3. leta), otrok doživlja ugodje na področju anusa, začne hote eksperimentirati z zadrževanjem, upira se pretiranemu vmešavanju, po lastni volji uravnava ugodje ob izločanju, prizadeva si ravnati po svoje, otrokove zmožnosti uravnavanja avtoerotičnega doživljanja ugodja in motorike (otrok shodi) so osnova razvijanja občutka samostojnosti. Ko starši opazijo otrokovo zmožnost zadrževanja, ga pričnejo navajati na čistočo (pomembno je, da se starši odzivajo s signali: "Poskušaj, če ti bo uspelo. Če ti uspe, si lahko ponosen nase, tudi mi bomo veseli."). Toaletni trening je prototip zadrževanja, pozunanjanja, poravnavanja v bitki za samostojnost s kontrolo in zahtevami staršev, otrok se srečuje z lastno odgovornostjo, v ospredju sta lahko libidna investicija (izloček kot darilo, del sebe) ali agresivna investicija (izraz jeze, maščevanja drugimi), prekrivata se težnji po zadrževanju in uveljavljanju sebe kot individuuma (potreba po kontroli/samokontroli zadrževanja/izločanja). Otrok potrebuje spoštovanje samostojnosti, vse bolj je odvisen od vase vgrajenih izkušenj, od sebe samega, vse bolj je samostojen, avtonomen (pomembno je, da starši spodbujajo otrokovo samostojno lotevanje stvari, sprejemajo otrokove poskuse, da bi obvladoval stvari in njegove prve poskuse neodvisnosti). V analni fazi se odloča, ali bo otrok razvil ustrezno stopnjo samostojnosti, ustreznosti in občutek samokontrole lastnih aktivnosti ali bo neugoden izid samovoljno vedenje ali podrejanje in občutki sramu ob vsaki samostojnejši akciji.
- Radovednost otroka vodi v prakticiranje, motorično preizkušanje, iz materinega varnega naročja v aktivnosti, ki so lahko nevarne. Zaradi lastnega gibanja in oddaljevanja doživlja separacijske bojzani, kar razrešuje s ponovnim približevanjem pomembni osebi (preverja stalnost prisotnosti pomembne osebe - objekta), s čimer krepi toleranco za separacijsko frustracijo. Napredek v zvočni komunikaciji - verbalizaciji in vokalizaciji (od 2. leta), mu omogoča kontakt s pomembno osebo tudi, ko le-ta ni v vidnem polju, kar mu olajšuje separacijo. Pomembno je, da se pomembna oseba odziva

tako, da otroka pomiri, dovoli, da se ob njej napolni z energijo za nove podvige, obenem pa ga podpre pri naslednji aktivnosti. Približevanje in oddaljevanje od pomembne osebe uravnava do 3. leta, v 3. letu začenja z utrjevanjem individualnosti. Na poti od odvisnosti v neodvisnost postaja vse bolj trmast. Pomembno je pred otroka postavljati njegovi starosti primerna in razumna pričakovanja glede vedenja (potreba po prvih oblikah omejitev, kontroli in postavljanju pravil (doslednosti, vztrajnosti), pohvali osebnosti in vedenja (vpliva na zgodnje oblikovanje otrokove samopodobe). Namesto individualnosti, iniciativnosti ob samokontroli, otrok pogosto oblikuje konformistično identiteto, pridnost namesto aktivnosti. Zato je za otroka pomembno dopuščanje in spodbujanje neodvisnosti, uveljavljanje svojega prav, sebe (postati individuuum), lastnih potreb, želja, zamisli (vpliva na razvoj empatije, prosocialnega vedenja, igre), raziskovanja, eksperimentiranja, oddaljevanja od pomembnega drugega, pridobivanje avtonomnosti.

- V tem obdobju se približuje konstantnosti objekta (pomembna oseba obstaja, tudi ko jo ne vidi ali sliši), najpomembnejša kvaliteta stalnosti objekta je ponotranjenje lastnosti pomembne osebe, ki otroku pomagajo, da se sam pomiri, ko je vznemirjen, uspa, ko je zaspan, obvlada telesne funkcije. Ta zmožnost mu omogoča takšen nivo avtonomije, da prenese daljše separacije, da bi sledil naraščajoči potrebi po igri z vrstniki. Tako se ob pojavih trme prebija iz diadnih v triadne in skupinske odnose (triangulacija), v 3. letu doseže separacijo, konstantnost objekta (psihološko rojstvo, neugoden izid je regresivno zlivanje).
- Za otroka so še vedno najpomembnejši odnosi s starši. V kolikor je mama otrokova prva pomembna oseba, je v procesu individualizacije zelo pomembna tudi vloga očeta, ob katerem se uči konkurenčnosti in obvladovanja rivalstva, sodelovanja, podjetnosti, ambicioznosti, vztrajnosti pri aktivnostih in frustracijah ob oddaljevanju od mame, oče otroka vabi iz simbiotičnih odnosov v paru v drugačne, triadne, skupinske odnose, podpira ga pri napredovanju v samostojnost in je hkrati mami v veliko pomoč, ko jo otrok zapušča (odhod v vrtec).
- Otrok potrebuje veliko igre, pomembna je aktivna udeležba pozornega, naklonjenega, stimulativnega, odzivnega in vzajemnega vedenja odraslega integralnega partnerja, ki dopušča, da tudi otrok sam daje pobude in vodi igro ter zagotavlja ustrezen material, organizira in strukturira igralne situacije, daje predloge za igro, demonstrira igralne dejavnosti, vpeljuje, povezuje, ohranja igralne teme, analizira predmete in dejavnosti, označuje in kategorizira, poenostavlja dejavnosti s predmeti, usklajuje interakcije.
- Značilne za to razvojno obdobje so: ljubkovalna igra z ljubkovalno igračo (omogoča otroku prenos vsebin iz primarnega odnosa na prehodni objekt, ko je primarna oseba fizično odsotna, otroka pomirja, znižuje bojazni, prinaša občutke gotovosti), funkcijska igra (tek, vzpenjanje po stopnicah, ravnanje s predmeti, metanje, razvrščanje predmetov po isti barvi, spuščanje predmetov skozi odgovarjajoče odprtine, govorne igre, s čimer pridobiva informacije o lastnosti predmetov, razumevanje vzročno-posledičnih odnosov, sposobnost napovedovanja in predvidevanja), konstrukcijska igra - otipavanje, tolčenje, prisluškovanje, ogledovanje predmetov (razvoj ustvarjalnosti, razumevanja prostorskih odnosov, odkrivanje vzročno-posledičnih odnosov, ohranjanje pozornosti, sledenje nameri in pomenu), simbolna igra - posnemanje, skrivanje, igranje z glasovi (razvoj od osredotočenosti nase k osredotočenosti na druge, od osredotočenosti na trenutno dogajanje k osredotočenosti na oddaljeno dogajanje, sledenje

nameri in pomenu), dojemalna igra (spodbujanje razvoja govornega izražanja in razumevanja, razumevanja vzročno-posledičnih odnosov, usmerjanja pozornosti, razvoj socialnih spretnosti, prilagajanja lastne dejavnosti partnerjevi, zavedanja učinkov lastnih dejanj na soigralca, usklajevanje dejavnosti z igračami s socialnim kontekstom).

- Otrokove boljše mišične aktivnosti se povezujejo s socialnimi aktivnostmi - druženje, interakcijah, komunikacija z vrstniki, sodelovalna in konfliktna socialna izmenjava med vrstniki (protest, samoobramba), napadalnost, tekmovalnost, uveljavljanje težnje po posedovanju stvari, ljudi (boj za pridobivanje stvari v zunanjem okolju - so otrokovi poskusi vzpostavljanja mej med seboj in drugimi)), kar vodi do poskusov samopotrjevanja in mu pomaga graditi identiteto (otrok kot bitje, ki hoče).

RAZVOJNO OBDOBJE 3 - 4 LETA (4. IN 5. LETO)

FIZIOLOŠKE POTREBE

- Potreba po redni, zdravi prehrani, spanju, izločanju, higieni, skrbi za zdravje, ustrezni negi

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

- Potreba po govorni, slušni, vidni stimulaciji, po gibanju, po manipulaciji, po osvajanju spretnosti. Pri štirih letih naj bi bil otrok že sposoben skakati po eni nogi, se oblačiti ter tudi odpenjati in zapenjati gumbe, narisati štirikotnik, po petih letih pa naj bi bil otrok sposoben skakati po dveh nogah, zavezati vezalke, narisati trikotnik, bolj natančno metati predmete v cilj.
- Otroci med 5. - 7. letom poleg tega, da znajo poimenovati različne barve, ločijo tudi ton (svetlo, temno). Med 4. in 5. letom začnejo otroci ločevati obliko predmeta kot opisni znak za določen predmet.
- Razvoj dojemanja prostorskih odnosov je močno prepleten z govornim razvojem.

ČUSTVENE POTREBE

- Potreba po ljubezni, po varnosti, po sprejemanju, po pozornosti, po odobravanju, po moči, po komunikaciji.
- Otroci se čustveno odzivajo enako intenzivno tako na resnične kot trivialne situacije.
- V zgodnjem otroštvu je število dražljajev, ki povzročajo čustvo veselja v porastu. Otroci se veselijo sodelovanja z drugimi, še posebej je veselje intenzivno, če so uspešnejši od drugih otrok. Izražanje veselja in drugih čustev je neposredno (smeh, jok, gibalni izrazi) ali posredno preko sanjarjenja, joka, govornih težav ter nevrotičnih mehanizmov (grizenje nohtov, sesanje palca). Strahovi v tem obdobju, ki jih doživlja otrok, so dokaj običajni. Pri štirih letih se pojavi strah pred temo, kasneje še strah pred fantazijskimi bitji, smrtjo, tatovi, strah pred biti sam v prostoru. Pri štiri, pet-letnikih pride do premika v načinu izražanja agresivnosti od pretežno telesne k besedni agresivnosti.

INTELEKTUALNE POTREBE

- Potreba po igri (porast sodelovalne igre in igre s pravili). Vse bolj prihaja v ospredje

igra v majhni skupini na račun individualne igre. Pojavljati se začne domišljiska igra, ki postaja vse bolj sestavljena. Otrok v igri preigrava različne vloge.

- Potreba po raziskovanju, eksperimentiranju. To pride do izraza tudi v ustvarjalni igri. Otrok potrebuje ustrezne igrače.
- Potreba po verbalni komunikaciji Otrok je v tem obdobju zelo občutljiv za učenje jezika, je tudi zelo radoveden in veliko sprašuje o svetu, ki ga obdaja, o naravnih pojavih, o sebi...
- Otrok je po Piagetu na preoperativni stopnji mišljenja, za katero je značilno: intuitivno mišljenje, da se otrok pri reševanju problemov bolj opira na zaznavo kot na spomin, da otrok še ne more prevzeti perspektive drugega, da se lahko osredotoča le na eno dimenzijo problema, ...

PSIHOSOCIALNEPOTREBE

- Potreba po druženju z vrstniki istega in nasprotnega spola. Zanimanje otrok za vrstnike narašča. Druženje z vrstniki istega spola otrokom omogoča sodelovalno ali tekmovalno igro, omogoča jim, da se učijo prevzemati perspektivo drugega, da se učijo posredovati svoje ideje in jih uveljaviti, prevzemati odgovornost za svoja dejanja, učijo se sodelovati, prepoznavati čustva drugih in nadzorovati svoja čustva...
- Potreba po identifikaciji z roditeljem istega spola - otrok razvije spolno identiteto in osvoji koncept spola. Obdobje četrtega in petega leta je v psihoanalitični teoriji falčna faza, ki jo zaznamujejo triangulacija objektnih odnosov, eksternalizacija in Ojdipov kompleks. (Triangulacija - otrok izstopi iz diade z mamo in se znajde v trikotniku skupaj z mamo in očetom; Ojdipov kompleks - otrok se s staršem istega spola bori za ljubezen starša nasprotnega spola; eksternalizacija-razvoj vpogleda vase, otrok se začne zanimati, za tisto, kar je notri, otrok raziskuje svoje telo in telo svojih prijateljev). Starši lahko podprejo razvoj otroka v tem obdobju tako, da niso ljubosumni, da otroka ne navezujejo nase.
- Potreba po prodornosti, uveljavljanju, samoiniciativnosti. Otrok je v obdobju od 3,5 do 6 let običajno radoveden, gostobeseden, poln energije, zelo aktiven in raziskuje svet. Pri svojih aktivnostih je vedno bolj samostojen, povečuje se tudi obseg oddaljevanja.
- Potreba po jasnih in smiselnih mejah, kakšna vedenja se sprejemljiva in kakšna ne, ter potreba po usmerjanju v sprejemljive in smiselne dejavnosti.

RAZVOJNO OBDOBJE 6- 12 LET

POZNO OTROŠTVO

- Obdobje umirjenosti, v katerem otrok potrebuje veliko intelektualnih vzpodbud, socialnih izkušenj, motoričnih izzivov, kjer se potrjuje, družijo, preizkuša,...

FIZIOLOŠKE POTREBE

- V vseh obdobjih je temelj skladnega otrokovega razvoja zadovoljevanje temeljnih otrokovih potreb po prehranjevanju z zdravo hrano, po zdravstveni negi, toploti, spanju, gibanju, spanju, izločanju. Le dobro hranjen, higiensko negovan, zdravstveno dobro oskrbovan otrok lahko nemoteno razvija na vseh področjih svojega razvoja.

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

- Potreba po fizičnih izkušnjah, potreba po igri, gibanju, (plavanje, vožnja s kolesom, igre z žogo), manipuliranju s predmeti, srečevanju z naravo, z naravnimi pojavi, po gibanju v skupinskih športih (lovljenje, skakanje).
- Potrebuje tudi vidno (igračice različnih barv, oblik), slušno, govorno stimulacijo, obrnjeno naravnost nanj, kontakt z lastnim telesom, okušanje, manipulacijo s predmeti - skratka potrebuje neposredne čutne izkušnje.

ČUSTVENE POTREBE

- Potreba po ustvarjalnosti, ljubezni, toplini, varnosti. Neugoden izid razvoja v tem obdobju so občutki manjvrednosti, konformistična identiteta, opuščanje samoaktivnosti.
- Otrok mora biti v tem obdobju čustveno zelo sprejet, pomembno vlogo ima družina (spodbujanje otroka) kajti pri njem se izrazito kaže želja biti sprejet skozi storilnostne dejavnike in uspeh.

IINTELEKTUALNE POTREBE

- Potreba po delu, storilnosti, samoiniciativnosti, marljivosti, potreba po fizičnih, logično - matematičnih, delovnih izkušnjah, igri (to dobiva v igrah posploševanja, igrah strategij in zavajanja, potreba po igri kot so labirinti, zloženke, sestavljanke, dopolnjevanke, igre opazovanja in razpoznavanja, logično matematične igre....
- Otrok potrebuje veliko intelektualnih vzpodbud (branje, poslušanje, videnje, pripovedovanje...), risanje, glasbene vzpodbude. Otrokovo identiteto določa " to, kar se nauči in kar zmore". Erikson-ó Otrok teži k pridobivanju konkretnih in smiselnih znanj, ki jih ceni družba.
- Delovanje intelektualnih zmožnosti od konkretnega nivoja proti abstraktnosti. Jaz"sem to, kar znam in zmorem", radovednost in lakota po učenju, v tem obdobju, ko vstopa v šolo, otrok ugotavlja, da svet in ljudje niso po njegovih fantazijah. Z otroka tega obdobja je že značilna realistična podoba sveta.

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- Potreba po: druženju z vrstniki, priznanju zaradi produktivnosti, uspehu, spoštovanju, koristnosti, tekmovalnosti, socialni podjetnosti, uveljavljanju med vrstniki, privlačnosti (deklice), pohvali, kritiki.
- Pomembni odnosi se razširijo na sovrstnike (navadno na isti spol), šolo, sosesčino. V ospredju je potreba po razvoju socialne podjetnosti, storilnosti in ustvarjalnosti.
- Osnovne psihosocialne potrebe: socialni vidik: vrstniške skupine se oblikujejo bolj načrtno in na osnovi razvojno bolj celovitih kriterijev.
- Povezava z obiskovanjem šole: pomen občutka kompetentnosti, povezuje z motivacijo za učenje (vpliv staršev v smislu spodbude ali zaviranja jasneje opredeliti). To se odraža v njegovi pozornosti in marljivem vztrajanju, spoštovanju pravil, sodelovanju... Potreba po socialnem odobravanju, po uspehu. V tem obdobju je otrok posebno občutljiv na neuspeh. Če po lastni oceni ali oceni drugih deluje manj primerno, se doživlja kot manjvreden.
- Svojo vlogo, lastno vrednost, preizkuša tudi v realnosti, v šoli, v prostem času med

sovrstniki. Otrok postaja osebno zrel za sodelovanje z vrstniki, želi si njihove družbe, kaže zanimanje zanje, mesto, ki ga ima v družbi, v razredu, je zelo pomembno za samo - vrednotenje.

RAZVOJNO OBDOBJE 12 - 14 LET

FIZIOLOŠKE POTREBE

- Potreba po zdravi prehrani, pijači, spanju, izločanju. Potreba po bivanju v urejenih prostorih, ki omogočajo zadovoljevanje teh osnovnih potreb (ustrezna temperatura v stanovanju, primerni pogoji za spanje - ležišče in nočni mir, dostopnost primerne prehrane in pijače, pogoji za opravljanje higienskih navad, ustrezen kotiček za opravljanje šolskih obveznosti).

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

- Potreba po gibanju: zaželeno tudi ukvarjanje s kakšno športno dejavnostjo, s hobijem po lastni izbiri mladostnika. (Mladostniki, ki se intenzivneje ukvarjajo z določenim športom - pomembno je, da treningi ne ogrožajo mladostnika v zdravstvenem ali psihičnem smislu; npr. visoka pričakovanja ali zahteve staršev, trenerjev).
- Potreba po dražljajih (vid, sluh, dotik, vonj, okus).
- Posameznikova potreba po spoznavanju ožjega in širšega socialnega okolja. Preko tega dobi mladostnik informacije o okolju, pridobiva izkušnje in se uči življenja v svojem okolju.
- Sodobna tehnična oprema (računalnik, internet, televizija, radio, video igrice.) Dostopnost je pomembna z vidika mladostnikove informiranosti o širšem socialnem okolju in obvladovanja sodobnih sredstev komuniciranja.
- Problem pretirane in neselektivne dostopnosti. Škodljivost v primeru pomanjkljivih ali manj primernih osebnih odnosov s primarno družino in vrstniki.

ČUSTVENE POTREBE

- Potreba po varnosti, ljubezni, pripadnosti in spoštovanju (Maslowa hierarhija potreb).
- Varnost - v fizičnem smislu pomeni: (opomba: področje fizioloških potreb, ki pa se povezuje s čustvenimi potrebami) - poskrbeti za osnovne pogoje za zadovoljevanje osnovnih mladostnikovih potreb (fiziološke), odsotnost uporabe fizične kazni, pomoč mladostniku v primeru ogroženosti (npr. bolezen).
- Varnost - v psihološkem smislu pomeni: jasna pravila vedenja in konsistentnost v odnosu staršev do mladostnikovega vedenja, odsotnost trajnejših negativnih ali neustreznih stališč, pričakovanj, vedenja ali odnosa do mladostnika, ki vključuje okrivljanje, sovražnost, grožnje, nerealno pripisovanje odgovornosti, očrnjevanje, podcenjevanje.
- Ljubezen in pripadnost: potreba po čustveni toplini po brezpogojnem sprejemanju.
- Spoštovanje mladostnika: njegovih razmišljanj, ambicij, ciljev. Zmožnost prepoznavanja in upoštevanja mladostnikove individualnosti in njegovih psiholoških mej.
- Čustveno osamosvajanje od staršev in drugih odraslih. Razvoj čustvene neodvisnosti od odraslih in sočasno oblikovanje vzajemnih odraslih odnosov z njimi. Osamosvajanje

je proces, skozi katerega se odnosi med mladostniki in njihovimi starši spremenijo tako, da postanejo mladostniki na področju vedenja, čustvovanja in vrednot samostojni ter hkrati v odnosu do staršev ohranijo zaupanje in naklonjenost. V kontekstu mladostnikovega osamosvajanja, oblikovanja identitete ter postopnega sprejemanja in preizkušanja različnih odraslih vlog odnos med starši in mladostnikom postaja vse manj strukturiran v primerjavi s tistim iz otroštva. Mladostnik ima v svojem odnosu do staršev včasih izmenično vlogi otroka in odraslega, od staršev pa izmenično pričakuje vlogi starša in partnerja. Mladostniki vse bolj sodelujejo pri oblikovanju večine družinskih dogovorov, še posebej tistih, ki se nanašajo nanj osebno (npr.: kompromisi, dogovori glede učenja, obveznosti v gospodinjstvu, izhodi...). Mladostniki preživijo manj prostega časa s starši v primerjavi z otroki.

- Starši se na osamosvajanje mladostnikov odzivajo različno. Starši, ki so izpostavljeni močnemu in dolgotrajnemu stresu, imajo togo osebnostno strukturo in čustvene težave, se manj učinkovito prilagajajo na mladostnikovo osamosvajanje, izražajo manj naklonjenosti do njega, so bolj kaznovalni, kar prispeva k večji težavnosti mladostnika. Starši, ki so s svojim otrokom v otroštvu navezali varen notranji model navezanosti, sprejmejo proces ločevanja od svojih mladostnikov kot pozitivno komponento mladostnikovega razvoja in mu zagotavljajo varnost s svojo dostopnostjo, kadar jih potrebuje.
- Primernejši vzgojni pristop: Starši, ki mladostniku hkrati zagotavljajo oporo, varnost, nadzor (spoštujejo mladostnike, jih vključujejo v odločanje, sprejemajo starosti primerno neodvisnost in zadržijo položaj avtoritete-practicirajo jo v obliki zahtev ali pravil in pri tem mladostniku navajajo racionalne razloge zanjo), spodbujajo razvoj njegove odgovornosti in samostojnosti. V interakciji staršev z mladostniki je pomembno vključevanje mladostnika v odločanje, postavljanje jasnih pravil, norm in vrednot, pripravljenost staršev za poslušanje mladostnika in pogajanje z njim, nadzorovanje njegovega vedenja, ne pa tudi osebnosti, spodbujanje mladostnika k oblikovanju njegovih lastnih stališč, usmerjanje pozornosti na pozitivne vidike njegovega vedenja, vključevanje v njegove dejavnosti in pripravljenost za pomoč, če si tega želi, izogibanje pretiranemu varovanju mladostnika pred neprijetnostmi.
- Vzgojni pristopi, ki so manj primerni: Starši, ki dajejo prednost ubogljivosti, pogosto kaznujejo, zavirajo dvosmerno komunikacijo z njim, imajo položaj absolutne avtoritete v družini, ovirajo mladostnikovo postopno doseganje samostojnosti. Starši, ki dovoljujejo nespoštovanje pravil, promovirajo pretirano enakost v odnosu z njimi, istočasno pa mu ne zagotavljajo potrebne mere varnosti in opore, ovirajo razvoj mladostnikove odgovornosti. Mladostniki staršev, ki se manj zanimajo zanje, ki le redko postavijo meje njihovem vedenju, so bolj dojemljivi za tiste vrstniške vplive, ki spodbujajo vključevanje v tvegano vedenje.
- Čas doseganja ustalitve odnosov je povezan s kulturo, v kateri mladostniki živijo.

INTELEKTUALNE POTREBE

- Značilnosti intelektualnega razvoja v mladostništvu: V mladostništvu prihaja do pomembnih kakovostnih in količinskih sprememb v spoznavnih sposobnostih posameznikov, v njihovem logičnem mišljenju, kapaciteti obdelave informacij, v razumevanju predmetnega in socialnega okolja (sovpada po Piagetovi teoriji spoznavnega razvoja z razvojem formalnoličinskih operacij). Količinske spremembe se

kažejo v naraščajoči kompetentnosti pri reševanju intelektualnih problemov, v njegovi hitrosti in moči mišljenja, kakovostne pa se izražajo kot spremembe v načinu mišljenja. Mladostništvo se začne s t.i. intelektualnim skokom (=razmeroma hitra količinska rast miselnih sposobnosti v določeni starosti) okrog dvanajstega leta starosti in približno sovpada z rastnim skokom. Med mladostniki obstajajo precejšnje individualne razlike glede časa pojavljanja intelektualnega skoka. Po raziskavah čas pojavljanja intelektualnega skoka ni toliko odvisen od šolanja, izobrazbe in socialnega položaja staršev ali intelektualnih stimulacij, temveč podpirajo hipotezo o povezanosti med nevrološkim dozorevanjem in intelektualnim skokom, nikakor pa ne izključujejo okoljskih vplivov na nevrološko dozorevanje.

- Dejavniki, ki vplivajo na intelektualni razvoj:
 - Genetski - po raziskavah naj bi se genetski vpliv na intelektualne sposobnosti s starostjo povečal.
 - Dejavniki okolja : šolanje pomembno prispeva na razvoj miselnih sposobnosti in vpliv staršev oz. otrokovih skrbnikov.

Pozitiven vpliv na intelektualni razvoj (po raziskavah): zanimanje staršev za intelektualni razvoj otrok, racionalne in demokratične razvojne tehnike. Kot ugodne dejavnike okolja razumemo stimulatívne materiale, knjige, starša kot vzor v intelektualnih dejavnostih, kakovostna besedna komunikacija. Negativen vpliv na intelektualni razvoj: manj stimulacij v okviru družinskega okolja, pretežno ekstremne vzgojne tehnike (permisivne ali avtoritarne). Vpliv teh dejavnikov je v mladostništvu manjši v primerjavi z zgodnjim otroštvom, saj mladostnik preživi več časa zunaj doma. Piaget ugotavlja, da lahko socialno okolje pospeši ali upočasni razvoj formalno logičnih operacij. Za razvoj formalno logičnih operacij so poleg vsaj poprečnih intelektualnih sposobnosti potrebne tudi izobrazba in specifične izkušnje kot npr.: soočanje s protislovji, samostojno tvorjenje in preverjanje hipotez.

- Z vidika uspešnega šolanja pa so intelektualne sposobnosti samo eden od dejavnikov, ki vplivajo na uspešno šolanje. Poleg njih na uspeh v šoli vplivajo še motivacija, osebnostne lastnosti, spodbude iz okolja. S tega vidika nezadovoljenost drugih mladostnikovih potreb (npr. čustvenih) negativno vpliva na uspešnost pri šolanju.

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- Čustveno osamosvajanje od družine in drugih odraslih (opis pri čustvenih potrebah).
- Oblikovanje novih in stabilnih socialnih odnosov z vrstniki. Interakcija z vrstniki ima pomembno vlogo v mladostnikovem razvoju, t.j. pri njegovem osamosvajanju od primarne družine, oblikovanju identitete, vzorcev moralnega presojanja in vedenja, pridobivanju socialnih spretnosti, pri vzpostavljanju odnosov z nasprotnim spolom. Posameznikom ti odnosi služijo kot prototip odraslega vedenja na področju vsakdanjega življenja. Tisti mladostniki, ki ne uspejo vzpostaviti zadovoljivih odnosov z vrstniki do obdobja zgodnje odraslosti, imajo v nadaljevanju svojega življenja značilno več težav kot mladostniki, ki so uspeli oblikovati kakovostne vrstniške odnose. V obdobju zgodnjega mladostništva posamezniki praviloma oblikujejo družbe istospolnih vrstnikov. Medtem ko komunikacija s starši postane selektivna, se mladostniki s svojimi vrstniki pogovarjajo tudi o vsebinah, o katerih se s starši ne pogovarjajo.
- Po raziskavah mladostniki želijo pripadati določeni vrstniški skupini:

- V skupini spoznavajo svoje cilje, interese, sposobnosti, osebnostne lastnosti (oblikovanje identitete kot pomembne razvojne naloge tega obdobja).
- S pripadnostjo skupini si ustvarijo socialni položaj in ugled.
- mladostnik pridobiva želene informacije in čustveno oporo.
- najde vrstnike, ki imajo podobne interese, želje in prepričanja.
- mladostnik si najde prijatelje. V primerjavi z drugimi razvojnimi obdobji so prijateljstva v mladostništvu najbolj čustveno intenzivna in intimna.
- preživlja svojo prosti čas.

- Razvoj partnerskih odnosov: v obdobju hitrih telesnih in fizioloških sprememb mladostniki še intenzivneje navezujejo stike z istospolnimi vrstniki. Okrepitev spolnih impulzov ter z njimi povezane fiziološke in psihološke spremembe mladostnike po drugi strani usmerjajo same nase in prispevajo k razvoju vsaj minimalne anksioznosti do spolnosti oz. posameznikov nasprotnega spola. Ob koncu zgodnjega mladostništva začnejo mladostniki v povprečju posvečati vse več pozornosti vrstnikom nasprotnega spola. Do interakcij prihaja običajno ob vpletanju posameznika v neko skupno dejavnost v kontekstu večjih skupin in ne v obliki individualnih srečanj. Močnejša čustvena vpletenost v odnosu z nasprotno spolnim vrstnikom ostaja redkejša, značilnejša je usmerjenost pozornosti nase, preokupacija z zunanjim izgledom in s tem, kako mladostnika zaznava partner. Preko tega se mladostnik uči učinkovitih vzorcev komunikacije z nasprotnim spolom.

- Razvoj identitete (Identiteta = koherentno in celovito organizirano pojmovanje sebe kot od drugih različnega posameznika, ki vključuje vrednote, prepričanja, cilje, za katere se je posameznik opredelil, kontinuiranost in istost teh atributov času) in z njim povezana identitetna kriza je ena izmed najbolj izstopajočih značilnosti mladostništva in pomembna razvojna naloga tega obdobja. Dosežena identiteta se kaže v splošnem sprejemanju sebe, lastne individualnosti in primernosti sebe v socialnem kontekstu. Na podlagi Eriksonove teorije psihosocialnega razvoja in rezultatov lastnih empiričnih raziskav je psiholog Marcia opredelil štiri identitetne položaje v mladostništvu, ki pa ne predstavljajo stopenjskih nizov razvoja identitete. Le-ti so sledeči:

- Razpršen identitetni položaj (mladostnik je lahko doživel nekaj krize, navadno pa niso v njej in se niso za nič opredelili in naredili pomembnih življenjskih odločitev).
- Privzet identitetni položaj (mladostnik je trdno opredeljen določenim ciljem, vrednotam in ni nikoli doživel krize. Sam ni preizkušal različnih alternativ, temveč je le sprejel načrte zanj pomembnih drugih ljudi).
- Odložen identitetni položaj - mladostnik si je vzel obdobje odloga, da pretehta in preizkusi različne življenjske možnosti, ki najbolj ustrezajo njemu samemu; obdobje identitetne krize).

- Dosežen identitetni položaj - mladostnik je preizkušal različne življenjske možnosti, bil predhodno v odloženem identitetnem položaju, nato pa se opredelil in ima izoblikovane jasne cilje glede svoje sedanosti in prihodnosti. V zgodnjem mladostništvu se posamezniki nahajajo v razpršenem, odloženem ali privzetem identitetnem položaju. Na ta izhodiščni položaj pa vpliva več dejavnikov, npr.: intenzivnost identifikacije s starši, vzgojni stil staršev, homogenost širšega družbenega okolja, njegova osebnostna struktura. Močna identifikacija s starši in avtoritarno starševstvo povečujeta verjetnost

privzemanja avtoritete, šibka identifikacija in permisivni slog starševstva pa razpršene avtoritete. Predhodno ugodno rešene psihosocialne krize v otroštvu prispevajo k oblikovanju odloženega identitetnega položaja.

- Dejavniki družinskega okolja, ki spodbujajo razvoj identitete so:
 - varna navezanost na starše,
 - avtoritativni vzgojni slog, ki mladostniku omogoča izražanje njegovih mnenj, uveljavljanje individualnih slogov vedenja v okviru obstoječih družbenih norm, spoštovanje njegovih mnenj.
- V družinah, kjer ne spodbujajo individualnosti ob sočasni vzajemni opori, poudarjajo soglašanja, devalvirajo njegova mnenja, vedenja, ga nadzirajo in omejujejo, ustvarjajo pogoje za razvoj pri mladostniku privzete avtoritete. Mladostniki z ogroženimi vzorci navezanosti, ki odraščajo v kontekstu pomanjkanja družinske komunikacije, medsebojnega zanimanja in pozornosti, večkrat razvijejo razpršeni identitetni položaj. Na razvoj identitete pa vpliva tudi mladostnik sam, njegova opremljenost za spoprijemanje z identitetnimi vsebinami.
- Poklicno odločanje: Ginzberg razvoj poklicnega odločanja skozi tri razvojna obdobja:
 - Domišljijско obdobje (čas otroštva)- njihove poklicne želje usmerjajo poznavanje poklica, blišč, imenitnost in imajo malo skupnega z odločitvijo, ki jo bodo v prihodnosti izbrali. Poklicne želje varirajo med mogočimi in nemogočimi poklici (npr. Superman) in niso povezane z njihovimi realnimi možnostmi, sposobnostmi... .
 - Obdobje preizkušanja (zgodnje in srednje mladostništvo). Gre za prehod iz domišljijškega v realistično obdobje poklicnega odločanja. Najprej ocenijo poklicne možnosti z vidika presoje njihovih zanimanj (med 11. in 12. letom), kasneje se zavedajo tudi izobraževalnih zahtev in pomembnosti individualnih značilnosti posameznika pri opravljanju posameznih poklicev, pri usklajevanju izobraževalnih zahtev z individualnimi značilnostmi pa začnejo upoštevati svoje sposobnosti (med 13. in 14. letom), in šele kasneje, v srednjem mladostništvu, pri izbiri vse bolj upoštevajo vrednote ter določenim vrstam poklicev, skladno s svojimi zaznanimi interesi in sposobnostmi, pripisuje večjo vrednost kot drugim.
 - Realistično obdobje (pozno mladostništvo). Zanj je značilno, da posameznik intenzivno raziskuje poklice, ki so mu v danem okolju dostopni, jih primerja s svojimi interesi, sposobnostmi in vrednotnimi presojami, se osredotoči na določen poklic in za specifično službo v tem poklicu.
- Pomembno je, da se izbrani poklic sklada s posameznikovo osebnostjo, saj se le-to povezuje z zadovoljstvom na delovnem mestu. Poklicno odločanje (čas, izbira, zadovoljstvo) je povezano z razvojem drugih področij (razvoj identitete, čustvenim razvojem-osamosvajanje od staršev, intelektualne kapacitete in uspešnost šolanja, vrednotni sistem..).

RAZVOJNO OBDOBJE 15 - 18 LET

FIZIOLOŠKE POTREBE

- Potreba po zdravi prehrani, pijači, spanju, izločanju. Potreba po bivanju v urejenih prostorih, ki omogočajo zadovoljevanje teh osnovnih potreb (ustrezna temperatura v stanovanju, primerni pogoji za spanje - ležišče in nočni mir, dostopnost primerne prehrane in pijače, pogoji za opravljanje higienskih navad, ustrezen kotichek za opravljanje šolskih obveznosti).

SENZO-MOTORIČNE POTREBE

- Potreba po gibanju; zaželeno tudi ukvarjanje s kakšno športno dejavnostjo, s hobijem po lastni izbiri mladostnika. Mladostniki, ki se intenzivneje ukvarjajo z določenim športom - pomembno je, da treningi ne ogrožajo mladostnika v zdravstvenem ali psihičnem pogledu; npr. visoka pričakovanja ali zahteve staršev, trenerjev.
- Potreba po dražljajih (vid, sluh, dotik, vonj, okus). Posameznikova potreba po spoznavanju ožjega in širšega socialnega okolja. Preko tega dobi mladostnik informacije o okolju, pridobiva izkušnje in se uči življenja v njegovem okolju. Sodobna tehnična oprema (računalnik, internet, televizija, radio, videoigrice.) Dostopnost je pomembna z vidika mladostnikove informiranosti o širšem socialnem okolju in obvladovanja sodobnih sredstev komuniciranja. Problem pretirane in neselektivne dostopnosti. Škodljivost v primeru pomanjkljivih ali manj primernih osebnih odnosov s primarno družino in vrstniki.

ČUSTVENE POTREBE

- Potreba po varnosti, sprejemanju, spoštovanju (Maslowa hierarhija potreb).
- Čustveno osamosvajanje od staršev in drugih odraslih. Velja isto kot na področju čustvenega osamosvajanja v zgodnjem mladostništvu. Z odraščanjem naj bi mladostniki vedno bolj sodelovali pri oblikovanju dogovorov s starši in se pogosteje samostojno odločali o nekaterih zadevah v njihovem življenju (npr. način oblačenja.). Po raziskavah v slovenskem prostoru prihaja med "srednjimi mladostniki" do nestrinjanj s starši pogosteje v primerjavi z nesoglasji "zgodnjih mladostnikov" s starši.

Ugotavljajo največ nesoglasij glede:

- kaj je nespodobno vedenje,
- kaj je uspešno življenje,
- smisel dobrih ocen,
- pomen dela,
- vera v boga.

INTELEKTUALNE POTREBE

- Isto kot pri intelektualnih potrebah v zgodnjem mladostništvu.

PSIHOSOCIALNE POTREBE

- Čustveno osamosvajanje od družine in drugih odraslih (opis pri čustvenih potrebah).
- Oblikovanje novih in stabilnih socialnih odnosov z vrstniki. V srednjem mladostništvu se razvijejo spolno mešane družbe.

- Razvoj partnerskih odnosov in priprava na družino. Prihaja do upada intenzivnosti mladostnikovega ukvarjanja s samim seboj, do porasta mladostnikove skrbnosti do drugih, upoštevanja njegovih perspektiv in usklajevanja teh s svojo, kar prispeva k razvoju tesnejših medosebnih odnosov, ki ne temeljijo le na telesni privlačnosti med spoloma ("mladostnik začne hoditi z nekom"). Mladostniki ponavadi dobijo prve spolne izkušnje v obdobju zgodnjega mladostništva, do spolnih odnosov pa prihaja nekoliko kasneje, navadno v srednjem mladostništvu. Razvoj psihološke intimnosti v odnosu z nasprotnim spolom zaostaja za telesno intimnostjo.
- Razvoj identitete - v srednjem mladostništvu (čas srednje šole) v slovenski populaciji celotno obdobje prevladuje odložen identitetni položaj, z naraščajočo starostjo se zmanjšuje delež mladostnikov, ki se nahajajo v razpršenem identitetnem položaju. Dosežen identitetni položaj je med mladostniki zastopan v manjši meri in narašča proti zaključevanju srednješolskega izobraževanja.
- Poklicno odločanje. Mladostnik se še vedno nahaja v obdobju preizkušanja, kjer pri odločanju za poklic vse bolj upošteva vrednote in določenim vrstam poklicev, skladno s svojimi zaznanimi interesi in sposobnostmi, pripisuje večjo vrednost kot drugim.

Avtorice

Čuješ Sonja, Čuk Jana, Horvat Metka, Križnik Novšak Andreja, Ogrin Aleksandra, Premzel Francka, Prosen Boštjančič Katja, Sajko Janja, Stare Ravnik Branka, Toš Koren Irena, Žugman Brigita

Literatura - Razvojne potrebe:

1. Dr. Dušan D. Dordević; *Razvojna psihologija*, GRO, Nikola Nikolič, Kragujevac, 1981
2. L.M Umek in drugi avtorji *Igra in igranje*, Zbirka cicibanove urice, ČGP Delo, 1981
3. Toličič, Smiljanič, *Otroška psihologija*, MK Ljubljana 1979,
4. P. Leach: *Otrok od rojstva do šole*, Založba CZNG, 1979
5. A.Š. Grča : *Razvoj igre v zgodnjem otroštvu*, Diplomaska naloga, Ljubljana april 1985
6. Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (2004) *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Založba Rokus.
7. Poljšak Škraban, O. (2004) *Obdobje adolescence in razvoj identitete*, Izbrane teme
8. Bastašič, Z. (1995). *Pubertet i adolescencija*. Zagreb:Školska knjiga.
9. Horvat, L., Magajna, L. (1989): *Razvojna psihologija*, DZS, Ljubljana
10. Marjanovič-Umek, M., Zupančič, M. (2004): *Razvojna psihologija*, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana
11. Praper, P. (1999): *Razvojna analitična psihoterapija*, Inštitut za klinično psihologijo, Ljubljana
12. Praper, P. (1995): *Tako majhen, pa že nervozen?!*, Educa, Nova Gorica

Literatura - Shema podatkov za oceno ogroženosti otroka:

1. Carr, A. (1998) *The Handbook of Child and Adolescent Psychology*. Routledge.
2. Coleman, J., Butcher, J., Carson, R. (ur.) (1993). *Abnormal Psychology And Modern Life*. Scott, Foresman and Company, London.
3. Department of Health, Home Office, Department for Education and Employment. *Working Together to Safeguard Children: A Guide to Inter-agency Working to Safeguard and Promote the Welfare of Children*. London, 1999.
4. Kompan Erzar L. K. (2004). *Skrita moč družine*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.
5. Rutter, M., Giller, H., Hagell, A. (1998). *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge University Press.

mag. *Simona Svetin Jakopič*

VZGOJNI UKREP "NADZORSTVO ORGANA SOCIALNEGA VARSTVA"

UVOD

Vzgojni ukrep - NADZORSTVO ORGANA SOCIALNEGA VARSTVA - (v nadaljevanju NOSV) je po številu izrekov pomemben vzgojni ukrep v Sloveniji. Po podatkih Statističnega urada RS predstavlja vzgojni ukrep NOSV v zadnjih 25-ih letih od 26-53% delež med vsemi izrečenimi kazenskimi sankcijami nad mladoletnimi prestopniki. Čeprav podatki govorijo o pomembnosti ukrepa in čeprav se ukrep izreka že več kot 40 let, pa o njem ne najdemo skoraj nobene slovenske strokovne literature. Izjemi sta le "Vestnik socialnega varstva" iz leta 1965 in raziskava, ki je bila v obdobju 1965-1968 opravljena v okviru Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti. Oba vira se nanašata predvsem na začetke uveljavljanja tega ukrepa v slovenskem prostoru.

Ukrep NOSV izhaja iz ukrepa "probation" (slov. preizkušnja), ki se je konec 19. stoletja uveljavil v Angliji in ZDA, kasneje pa so ga v različnih oblikah prevzele evropske kontinentalne države. Obsodba storilca kaznivega dejanja je bila odložena pod pogojem, da se je storilec v času, ki mu ga je določilo sodišče, primerno obnašal. Sodniki so spoznali, da bodo storilci kaznivih dejanj lažje držali obljube, in da je manjša verjetnost, da bi zabredli v povratek, če bodo v času preizkušnje pod nadzorstvom določene osebe. Jugoslavija je leta 1929 uvedla podoben ukrep z nazivom "odpust na preizkušnjo", v izpopolnjeni obliki pa leta 1959 z imenom "strožje nadzorstvo skrbstvenega organa", ki se je leta 1995 preimenoval v NOSV.

Osnovna vsebina in namen ukrepa NOSV sta bila izoblikovana že relativno zgodaj in se vse do danes nista bistveno spremenila:

- storilec kaznivega dejanja ostane v svojem okolju (mu ni odvzeta prostost);
- je pod nadzorom daljše časovno obdobje in
- nudijo mu pomoč, vodenje in usmerjanje, da bi se spremenil, poboljšal, prevzgojil.

Čeprav je v prvi vrsti poudarjena rehabilitativna - terapevtska (ne pa kaznovalna) naravnost ukrepa, ki je usmerjena predvsem v nudenje pomoči, pa se pojavljajo tudi elementi prisile, ki ukrep delajo vsebinsko konflikten. Na eni strani je izrečen kot posledica storitve kaznivega dejanja in je torej za mladoletnika obvezujoč (prisilen), na drugi strani pa mišljen kot pomoč in usmerjanje, kar se lahko izvaja na osnovi prostovoljne odločitve in motiviranosti posameznika.

V članku so prikazane teoretične metodološke in vsebinske značilnosti ukrepa ter pomembnejši rezultati raziskave o izvajanju in pojmovanju ukrepa NOSV, v katero je bilo vključenih 35 strokovnih delavcev in 95 mladoletnikov. Namen članka je osvetliti problematiko izvajanja ukrepa NOSV in dati predloge za nadaljnji razvoj in spremembe v izvajanju vzgojnih ukrepov.

NEKATERI ORGANIZACIJSKI, METODOLOŠKI IN VSEBINSKI ELEMENTI NADZORSTVA ORGANA SOCIALNEGA VARSTVA

NOSV je slovenska različica vzgojnega ukrepa, ki se je v različnih oblikah uveljavil praktično v vseh sistemih mladoletniškega kazenskega prava. Bistvo ukrepa je v tem, da mladoletnik ostane v svojem dotedanjem okolju, hkrati pa se mu zagotovi strokovna pomoč, ki vpliva na njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj. Za izrek vzgojnega ukrepa določa kazenski zakonik dva temeljna pogoja: da mladoletnik potrebuje strokovno pomoč in nadzorstvo in da je na njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj potrebno vplivati trajneje. Ker gre za ukrep, ki se izvršuje na prostosti, mora obstajati tudi splošni pogoj za uporabo, namreč, da mladoletnika ni potrebno izločiti iz njegovega dotedanjega okolja. Hkrati ta ukrep zagotavlja tudi družbeno varstvo, saj se skuša družba z izvajanjem nadzora in varstva nad mladoletnim prestopnikom zavarovati pred njegovimi (novimi) kaznivimi dejanji.

V stoletnem obstoju mladoletniškega sodstva in posebne obravnave mladoletniškega prestopništva so se uveljavili in razvijali različni modeli oziroma filozofije razumevanja in odzivanja na mladoletniško prestopništvo. Izhodišče metod dela je bilo predvsem pojmovanje mladoletnikov kot "... manj odgovornih bitij v razvoju, ki jih smemo, moremo in moramo obravnavati vzgojno, torej z več prizanesljivosti, bolj individualizirano, z namenom pomoči, usmerjanja in spodbujanja razvoja" (Dekleva, 1996: 10). Osnovna ideja, ki se je bolj ali manj obdržala vse do danes, je bila zahteva, da se mladoletnih, ki so zašli na kriva pota, ne kaznuje, pač pa jim nudi pomoč.

Iz teh pogledov se je razvila "... skrbstvena, vzgojna, rehabilitativna, izobraževalna, tretmanska ali celo terapevtska usmeritev v obravnavanju storilcev kaznivih dejanj. Ta koncept ali model obravnave, v katerega sodi tudi ukrep NOSV, je poudarjal

vzroke prestopniškega vedenja v okolju in osebnosti mladoletnika, zato so se kot odziv na prestopništvo uveljavljali individualizirani tretmani mladoletnika in družine. Dekleva (1996) ta koncept imenuje **tretmansko-rehabilitativni model**, Filipčičeva (1998) pa **zaščitni model**:

Temeljna izhodišča tega modela so (Filipčič, 1998: 36):

- prestopniško vedenje je povezano z neprimernimi družinskimi, ekonomskimi in socialnimi razmerami mladoletnika, zato mora vsaka intervencija težiti predvsem k zmanjševanju vzrokov za prestopništvo in ne h kaznovanju mladoletnika;
- mladoletnik ne izbere prestopniškega vedenja, njegovo vedenje določajo okoliščine, zato mladoletniku ni mogoče pripisati osebne odgovornosti niti ne krivde;
- mladoletnemu prestopniku mora družba pomagati v okviru t.i. medicinskega modela, to je postaviti diagnozo in najti ustrezne ukrepe za odpravo škodljivega stanja;
- razlike med prestopnikom in ogroženim otrokom so zabrisane, saj imajo vsi otroci iste osnovne potrebe, prestopništvo je le zunanji izraz ogroženosti;
- praviloma naj bi mladoletniki prostovoljno sprejemali ponujeno pomoč, le v izjemnih primerih, in če bi bilo to v interesu otroka, pa naj bi bili ukrepi tudi prisilni, torej proti volji mladoletnika.

Konec 60. in v 70. letih prejšnjega stoletja so se na račun tega modela pojavile mnoge kritike, in sicer, da je vprašljiva učinkovitost tega modela, da zanika osebno dostojanstvo oziroma vodi v infantilizacijo in patologizacijo, ne vzpodbuja osebne odgovornosti, je predrag, individualizira družbene probleme idr. (Dekleva, 1996: 11). Sočasno s temi kritikami so se pojavila močna antiinstitucionalna gibanja, prizadevanja za odvrčanje obravnav iz represivnih sistemov, iskanje alternativnih ukrepov, razvijanje modelov skupnostnega dela... To obdobje sovpada tudi z obdobjem emancipacije številnih družbenih skupin in boja za njihove pravice - npr. žensk, otrok, duševnih bolnikov, zapornikov idr.

Ukrep NOSV izvajajo centri za socialno delo oziroma strokovni delavci, med katerimi je največ socialnih delavcev. Mladoletniku pomagajo pri reševanju pglavitnih problemov, zlasti pri šolanju, iskanju zaposlitve, preživljanju prostega časa, razvijanju primernih odnosov do staršev, družine, vrstnikov in ožjega okolja, razvijanju interesov in delovnih navad, pri zdravljenju idr. Izvajanje nadzorstva obsega pomoč, vodenje in usmerjanje, tako da bi bil mladoletnik po izvršenem ukrepu sposoben samostojno sprejemati zrele odločitve, izpolnjevati obveznosti, ki jih nalaga življenje v družbi, in dejavno delovati v svojem okolju.

NOSV izrekajo mlajšim in starejšim mladoletnikom (starim 14-18 let) in izjemoma

mlajšim polnoletnim (do 21. leta starosti). Ukrep traja najmanj eno leto in največ tri leta, o njegovem prenehanju pa odloči sodišče med izvrševanjem, ko je mogoče glede na njegov uspeh presoditi, da ni več potreben, oziroma da ga je potrebno nadomestiti z drugim vzgojnim ukrepom. Sodišče lahko ob izreku ali med izvrševanjem ukrepa NOSV določi mladoletniku tudi katero izmed navodil in prepovedi. Ukrep NOSV je - takoj za ukorom - najpogostejši med vzgojnimi ukrepi, ki jih v Sloveniji uporabljajo sodišča proti mladoletnikom.

Ko načrtujemo delo z mladoletnikom in njegovo družino, ko definiramo problematiko in postavljamo cilje, se tega lotimo po posameznih področjih. V skladu s sistemskim pristopom, ki pravi, da na razvoj posameznika oziroma na nastanek in razvoj psihosocialnih motenj vplivajo različni dejavniki in sistemi, je potrebno v obravnavo vedenjsko problematičnega mladostnika zajeti čim več dejavnikov, ki motnjo pogojujejo in vzdržujejo. To pomeni, da je potrebno pri razumevanju mladoletnika in nudenju pomoči upoštevati tako njegove osebne lastnosti kot tudi bližnje in širše okolje ter zajeti različna življenjska področja - starše oziroma družino, šolo, vrstnike, interesne dejavnosti, navade in običaje, prosti čas, okolje... Navadno se izreka NOSV mladoletnikom, ki so bolj problematični in izhajajo iz manj urejenih družin, zato delo samo z mladoletnikom (brez vključitve drugih pomembnih dejavnikov) ne more obroditi posebnih rezultatov. Skalar (1965: 54) meni, da so ključne naloge v okviru NOSV:

- spreminjati osebnost delinkventa ali jo korigirati;
- spreminjati okolje ali ga korigirati;
- obvladati interakcijo med okoljem in osebnostjo delinkventa in izvajati vodenje.

Pri tem je pomembno, da obravnavo in cilje obravnave umestimo v okvir realnih možnosti. S cilji obravnave sovpadajo kriteriji, na osnovi katerih bomo lahko izvajanje ukrepa evalvirali in sodniku predlagali ustavitve ukrepa. Cilje ali kriterije je smiselno navesti v obliki posameznih nalog, ne pa v obliki končnih stanj ali rezultatov, h katerim težimo. Če pri postavljanju ciljev nismo realni, če pričakujemo preveč, smo prezahtevni ali prestrogi, lahko probleme ali težave utrjujemo in poglobljamo. S tem se poveča nezadovoljstvo in nestrpnost ter negativni pritisk na mladoletnika in družino.

Pogosto je izvajanje ukrepa NOSV usmerjeno v doseganje naslednjih ciljev:

- da mladoletnik postopno pridobiva samostojnost v konkretnih življenjskih situacijah;
- da mladoletnik postopno prevzema vsakodnevne, za samostojno življenje pomembne, obveznosti;
- da se mladoletnik uspešno šola ali najde zaposlitev;
- da mladoletnik razvija lastno vrednost, pozitivno samopodobo, zrelo in

odgovorno vedenje;

- da mladoletnik sprejema svojo družino in se dejavno vključuje v družinske obveznosti in aktivnosti;
- da se mladoletnik uči in poizkuša konstruktivno reševati vsakdanje težave in probleme;
- da se mladoletnik navaja na aktivno in smotrno porabo prostega časa;
- da mladoletnik spoznava in izkuša pozitivne načine življenja in uveljavljanja v življenju;
- da se mladoletnik zave lastne aktivne vloge v življenju (v nasprotju z vdanostjo v usodo), da se uči in nauči načrtovanja ciljev in prihodnosti idr.

Metode izvajanja ukrepa NOSV v strokovni literaturi niso jasno in enotno opredeljene. Različni avtorji navajajo različne klasifikacije metod in tehnik dela. Skaberne (1966: 60-62) je v raziskavi o izvajanju NOSV metode dela razvrstil v dve osnovni obliki - pomoč in nadzor, znotraj prve navaja materialno in praktično pomoč, psihološko svetovanje, pomoč družine in razčiščevanje problemov, znotraj druge pa opominjanje, navajanje na delovno disciplino, nadzor družine, poročanje sodniku in diskusije. V vzgojnem programu zavodov in stanovanjskih skupin so navedene naslednje metode dela: poučevanje, vzpodbujanje, usmerjanje, nudenje pomoči, nudenje opore, grajanje, kaznovanje idr. Tudi v okviru ukrepa NOSV so vsebine dela vzgojne in prevzgojne narave, zato lahko govorimo o istih ali podobnih metodah dela. Zaključimo lahko, da je prevladujoča metoda pri izvajanju ukrepa NOSV metoda svetovanja, znotraj te pa ločimo različne tehnike in oblike pomoči.

Za izvajanje ukrepa NOSV ne obstajajo formalni predpisi ali navodila, vendar v strokovni literaturi zasledimo nekaj napotkov in smernic, ki se nanašajo na organizacijo in potek ukrepa. Nekateri pomembnejši napotki so:

- z izvajanjem ukrepa je treba začeti takoj po izreku ukrepa na sodišču, ko je doživljanje kazenskega postopka in obravnave še "živo";
- kontakti z mladoletnikom morajo vsaj v začetni fazi biti čim bolj pogosti in redni;
- eden izmed nepogrešljivih elementov ukrepa je individualni načrt dela z mladoletnikom;
- ukrep naj se izvaja tudi izven pisarne, v mladoletnikovem okolju;
- potrebno je redno in dosledno sodelovanje s sodiščem.

Ta področja dela so bila pred 40. leti (v Skabernetovi raziskavi, 1966) deležna največ kritik.

NAMEN IN POTEK RAZISKAVE

V obdobju od novembra 2004 do aprila 2005 je v okviru magistrske naloge potekala raziskava o pojmovanju in izvajanju vzgojnega ukrepa NOSV, v kateri je sodelovalo 26 centrov za socialno delo oziroma 35 strokovnih delavcev. Namen raziskave je bil kritično proučiti pojmovanje in izvajanje ukrepa NOSV ter podati določene strokovne vsebinske in metodološke opredelitve ukrepa. Cilj je bil tudi primerjati nekatere ugotovitve obeh raziskav - iz obdobja 1965-68, ki jo je opravil Inštitut za kriminologijo, in iz obdobja 2004-05 ter ob koncu podati predloge za nadaljnji razvoj in izvajanje ukrepa.

Anketni vprašalnik je bil izdelan na osnovi vprašalnikov, ki so bili uporabljeni v Skabernetovi raziskavi (1966), na osnovi vprašalnika o oddaji otrok in mladostnikov v vzgojne zavode (Kranjčan, 2003) ter vprašalnikov o evalvaciji institucionalnega tretmana mladih z motnjami v vedenju (Bašić, Žižak, 1992; Žižak in drugi, 2001). Anketni vprašalnik prav tako izhaja iz teoretičnih izhodišč magistrske naloge (obstoječe literature) in poznavanja prakse. Anketni vprašalnik je bil sestavljen iz dveh delov: v prvem (splošnem) delu so strokovni delavci odgovarjali na 84 vprašanj o pojmovanju ukrepa, v drugem (posebnem) delu pa na 133 vprašanj o izvajanju ukrepa. Ta, posebni del vprašalnika, so izpolnili trikrat - za tri mladoletnike, katerim je bil izrečen ukrep NOSV. Strokovne delavce sem prosila, naj izberejo tiste tri mladoletnike, katerim je ukrep nazadnje prenehal. Tega navodila strokovni delavci niso povsem upoštevali: ankete so izpolnili za 95 mladoletnikov, od tega se je pri 62-ih mladoletnikih ukrep že zaključil, pri 33-ih mladoletnikih pa se je ukrep v času anketiranja še izvajal.

PREVERJANJE HIPOTEZ

V raziskavi so se delno ali povsem potrdile tri hipoteze in sicer: Značilnosti mladoletnika in njegove družine so v povezavi z:

- izvajanjem ukrepa,
- s subjektivno oceno uspešnosti ukrepa in
- s prognozo mladoletnikovega vedenja.

Bolj ko je problematična družina mladoletnika in višja ko je stopnja kriminalnosti pri mladoletniku, slabše je izvajanje ukrepa, slabša je ocena uspešnosti ukrepa in slabša je prognoza mladoletnikovega vedenja in prihodnosti. Slabše izvajanje se izraža skozi manjše število kontaktov med strokovnim delavcem in mladoletnikom, skozi njun slabši medsebojni odnos, slabše sodelovanje mladoletnika v izvajanju ukrepa, drugačen izbor ciljev in slabšo doseganje izbranih ciljev. Po mnenju strokovnih delavcev bodo mladoletniki iz bolj problematičnih družin v prihodnosti večkrat (kot mladoletniki iz bolj urejenih družin) imeli težave, pogosteje se bodo

preživljali s kriminalom, finančno bodo odvisni in imeli težave z odvisnostjo. Te negativne zveze ne presenečajo, saj bolj ko ima posameznik izoblikovan stil življenja in utrjeno pot, bolj vztraja v svojih navadah in odklanja drugačna usmerjanja.

Dve hipotezi se nista potrdili in sicer:

- V pojmovanju vzgojnega ukrepa NOSV obstajajo med različnimi podskupinami strokovnih delavcev (glede na starost, spol, izobrazbo...) statistično pomembne razlike.
- Izvajanje ukrepa NOSV se ne razlikuje od pojmovanja ukrepa NOSV.

Menim, da se prva hipoteza ni potrdila zaradi premajhnega števila. Predvidevam, da bi vzorec z večjim številom strokovnih delavcev omogočil smotrnejšo tvorjenje podskupin, to pa bi dalo drugačne rezultate. Kot zanimivost naj omenim le, da se je največ statistično značilnih razlik pokazalo pri spremenljivki dodatnega izobraževanja. Strokovni delavci brez dodatne izobrazbe so izkazovali višje strinjanje z bolj represivnimi načini izvajanja ukrepa, strokovni delavci z dodatno izobrazbo pa so bili bolj permissivno naravnani.

Pri oblikovanju druge hipoteze sem izhajala iz predpostavke, da teoretične predstave o ukrepu, ki jih ima vsak strokovni delavec, vplivajo na njegovo izvajanje ukrepa. Predvidevala sem, da ukrep izvajajo tako kot ga razumejo, kot si ga v teoriji predstavljajo. Vendar hipoteza se ni potrdila, kar pomeni, da strokovni delavci ukrep izvajajo drugače kot mislijo, da je prav ali najbolje. Pomembne razlike med pojmovanjem in izvajanjem ukrepa so se pokazale pri izdelavi individualnega načrta dela in pisnega dogovora (večina misli, da je oboje potrebno narediti, vendar v praksi tega ne izdelajo), pri številu kontaktov z mladoletnikom (v praksi jih imajo manj kot se jim zdi potrebno) in pri mestu izvajanja ukrepa (čeprav strokovni delavci menijo, da je potrebno ukrep izvajati tudi izven pisarne, to premalokrat realizirajo). Menim, da je preobremenjenost strokovnih delavcev eden pomembnejših vzrokov, ki povzročajo razlike med pojmovanjem in izvajanjem ukrepa.

PREGLED GLAVNIH UGOTOVITEV IN IMPLIKACIJE ZA PRAKSO

STROKOVNI DELAVCI

Ukrep NOSV izvajajo pretežno ženske (86%). Večina strokovnih delavcev ima visoko izobrazbo (74%), največ je socialnih delavcev (80%). Približno 60% strokovnih delavcev ima opravljeno dodatno izobraževanje (v obsegu 60 ali več ur) in približno 60% strokovnih delavcev opravlja relativno specializirane naloge na centru za socialno delo. To pomeni, da poleg obravnave mladoletnih storilcev kaznivih dejanj nad 14 let izvajajo naloge, povezane s socialnim varstvom otrok,

mladostnikov in družin. V primerjavi s predhodno raziskavo lahko na tem področju ugotovimo pozitivne spremembe: višjo izobrazbeno strukturo, primernejšo izobrazbeno strukturo in večjo specializacijo dela strokovnih delavcev.

MLADOLETNIKI

V 31% primerov je ukrep NOSV izrečen mladoletnikom v 17. letu starosti, v 37% primerih pa je ukrep izrečen že polnoletnim mladostnikom. Vidimo, da se ukrep izreka v relativno visoki starosti, to pa izvajanje ukrepa otežuje, saj je težje delati in prevzgajati starejše, osebno in vedenjsko že precej izoblikovane mladostnike. Smiselno bi bilo pospešiti postopke, izrekati ukrepe čim prej, polnoletnim pa NOSV izreči le izjemoma.

Strokovni delavci so ocenili stopnjo kriminalitete mladoletnikov, pri čemer pomeni 1. stopnja najblažjo kriminaliteto: enkratno kaznivo dejanje situacijske narave, 4. stopnja pa najtežjo kriminaliteto: težka, organizirana, ponavljajoča se kazniva dejanja. Za 54% mladoletnikov so ocenili 3. stopnjo kriminalitete, za 25% mladoletnikov 2. stopnjo, 13% mladoletnikom so pripisali 1. stopnjo in 8% 4. stopnjo kriminalitete. Na izrek ukrepa vplivajo predvsem mladoletnikove osebne lastnosti, duševna razvitost, vzgoja in razmere, v katerih živi, manj pa teža in narava kaznivega dejanja, vendar lahko okvirno trdimo, da NOSV ni primeren ukrep za mladoletnike 1. in 4. stopnje kriminalitete. Ukrep je bil torej v 21% izrečen neustrezni populaciji, vendar takšno zaključevanje bi nujno potrebovalo natančnejše analize (okoliščin, osebne strukture mladoletnikov, uspešnosti ukrepa itd.). V raziskavi 1965-68 so ugotovili, da je bil v 42.5% ukrep izrečen tistim mladoletnikom, katerim glede na njihovo osebno strukturo ne bi smel biti izrečen. Ker v moji raziskavi nisem proučevala osebne strukture mladoletnikov, ni mogoče ugotoviti, ali danes izrekajo NOSV osebno bolj primernim mladoletnikom ali ne. S tem vprašanjem je tesno povezana usposobljenost strokovnih delavcev, in sicer ustrezno diagnosticiranje in sodelovanje s sodiščem. Ker je usposobljenost višja, prav tako pa je boljše sodelovanje s sodiščem, predvidevam, da so tudi na tem področju pozitivne spremembe. Vendar se po drugi strani NOSV pogosteje izreka zaradi krize zavodov in splošne permisivne (ne-represivne) tendence. 60% strokovnih delavcev je menja, da se ukrep NOSV izreka tudi tistim mladoletnikom, za katere bi bil primernejši zavodski ukrep.

V 80% primerov mladoletniki pred NOSV niso imeli izrečenih drugih vzgojnih ukrepov. To pomeni, da je bil za 80% mladoletnikov NOSV prvi vzgojni ukrep. Ugotovimo lahko, da se ukrep NOSV ne izreka kot strožja sankcija, kot posledica predhodno neuspešnih ukrepov. Sklepamo lahko, da se torej v večini primerov ne zasleduje načela postopne kaznovanosti. Menim, da bi pri določenem delu populacije, ki ima izrečen NOSV, lahko vzgojne ali prevzgojne učinke dosegli že ob milejših ukrepih - ukoru ali navodilih, vendar je problem v tem, da nekatera navodila v prak-

si ne (za)živijo in pa v tem, da se starejšim mladoletnikom ne more samostojno izreči navodila, ampak le v kombinaciji z NOSV. 94% strokovnih delavcev meni, da se ukrep NOSV pogosteje izreka zato, ker nekateri vzgojni ukrepi v praksi niso razviti.

V 48% je poleg NOSV izrečeno tudi navodilo, največkrat poravnati se z oškodovancem, temu pa sledi opravičilo oškodovancu. Pri starejših mladoletnikih se pogosto NOSV izreka zato, ker ni možno izreči navodila kot samostojnega ukrepa. To določilo kazenskega zakonika bi bilo smiselno spremeniti.

V 61% mladoletnikovih družin so prisotni sociopatološki pojavi (alkoholizem, nasilje, zlorabe, depresije idr.); 79% mladoletnikov odrašča brez ustreznih vzgojnih okvirjev (ker so prepuščeni sami sebi ali pa so starši vzgojno nemočni); 68% mladoletnikov se druži z vrstniki, ki so negativno orientirani; 64% mladoletnikov v času izreka NOSV obiskuje šolo.

VSEBINA IN IZVEDBA UKREPA

Strokovni delavci vzpostavijo prvi kontakt z mladoletnikom po izreku ukrepa prepozno. V samo 19% primerov je prvi kontakt vzpostavljen v 14 dneh po izreku, v 7% v obdobju 15 - 30 dni po izreku, v 31% pa v obdobju 30-60 dni po izreku. V kar 43% pa preteče med izrekom ukrepa in prvim kontaktom več kot dva meseca. Vzrokov za prepozno vzpostavljanje prvih kontaktov je več:

- sodišča pozno pošiljajo pravnomočne sklepe (v raziskavi se je pokazalo, da je v povprečju preteklo 42 dni od izreka ukrepa do prispetja pravnomočnega sklepa na CSD);
- večina strokovnih delavcev počaka na pravnomočni sklep sodišča, in tudi ko ga prejme, mladoletnika ne povabi takoj na razgovor, ampak preteče v 24% primerov še 0-14 dni, v 20% primerov od 15-30 dni itd. Nekaj strokovnih delavcev (19%) vzpostavi kontakt z mladoletnikom še pred prejemom pravnomočnega sklepa;
- včasih se mladoletniki na prva vabila ne odzovejo, kar še podaljša prazno obdobje med izrekom in začetkom izvajanja ukrepa.

Na tem področju ni pozitivnih sprememb v primerjavi z obdobjem 1965-68, ko so ugotovili, da so socialni delavci pri skoraj treh četrтинah mladoletnikov vzpostavili prve stike z njimi po preteku 14 dni od izreka ukrepa, pri skoraj tretjini pa šele po več kot dveh mesecih. V bodoče bi bilo smotrno, da bi se strokovni delavec z mladoletnikom dogovoril za termin prvega kontakta kar na sodišču (takoj po izreku ukrepa, termin pa določil čim prej), seveda pa je to možno le v tistih primerih, ko se mladoletnik na izrek sodišča ne pritoži. Predvidevam, da bi tudi sodišča lahko skrajšala rok odpošiljanja pravnomočnih sklepov in s tem prispevala k hitrejšemu vzpostavljanju kontaktov med strokovnim delavcem in mladoletnikom.

V okviru ukrepa NOSV je med strokovnim delavcem in mladoletnikom vzpostavljeno premajhno število kontaktov. V 28% primerov se je strokovni delavec srečal z mladoletnikom enkrat na dva meseca ali redkeje, v 49% primerov enkrat na mesec, samo v 23% primerov pa so bili kontakti (dovolj) pogosti (2-3-krat in več na mesec). Pogosto srečevanje strokovnega delavca in mladoletnika pozitivno vpliva na njun medsebojni odnos in zaupanje, omogoča lažje in hitrejše doseganje ciljev in intenzivnejše spremljanje mladoletnika. Vsaj v začetku bi morali kontakti potekati zelo pogosto: prve tri mesece najmanj na 14 dni, kasneje pa lahko bolj poredko, npr. 1x na mesec. Pogostost kontaktov ni pomembna samo zaradi učinkovitosti tretmana in vzpostavitve medsebojnega odnosa in zaupanja, ampak tudi z vidika ekonomičnosti, saj bi se ukrep NOSV ob intenzivnejšem tretmanu lahko izvajal krajše obdobje. Kritike na račun prereditih stikov so izrekli tudi pred 40-imi leti, saj so ugotovili, da so imeli socialni delavci le pri slabi tretjini mladoletnikov po en in več razgovorov na mesec, pri pretežni večini pa redkeje.

Za 77% mladoletnikov ni bil narejen načrt dela, do podobnih ugotovitev pa so prišli tudi v raziskavi iz obdobja 1965-68, in sicer da so pri večini mladoletnikov (za najmanj tri četrtine) socialni delavci vodili NOSV stihijsko, brez načrta. Na tem področju torej ni zaznati kakšnih pozitivnih sprememb, razen če upoštevamo podatek, da je 49% mladoletnikov podpisalo dogovor o NOSV. Ta sicer ne more (povsem) nadomestiti načrta, lahko pa vsebuje osnovna pravila in informacije o izvajanju ukrepa. Načrtovanju tretmana bi v bodoče morali namenjati več pozornosti in ga tudi dosledno izvajati. Podatki raziskave kažejo, da so strokovni delavci sicer mnenja, da je načrt dela potrebno narediti. Predvidevam, da pri tem potrebujejo le določene strokovne usmeritve in vzpodbude.

Ukrep NOSV se je v 98% primerov pogosto ali vedno izvajal v pisarni strokovnega delavca, redko pa na drugih mestih. Strokovni delavci menijo, da bi se moral ukrep izvajati predvsem v pisarni, še kar pogosto v raznih društvih, organizacijah ali ob raznih dejavnostih, občasno na domu mladoletnika, sploh nikoli pa v šoli, v službi, na ulici, v lokalni ali kje drugje, kjer se mladoletnik zadržuje. Ukrep se premalokrat izvaja izven pisarne, v raznih društvih in na domu. To bi lahko izboljšali z vključitvijo so-izvajalcev, na primer prostovoljcev ali javnih delavcev, ki bi se z mladoletnikom srečevali ob raznih dejavnostih in v njegovem neposrednem okolju.

Ena od ugotovitev raziskave iz obdobja 1965 - 1968 je bila, da so strokovni delavci premalo pozornosti namenjali sanacijskemu delu z družinami. V moji raziskavi se je pokazalo, da so strokovni delavci v 80% pritegnili družinske člane k sodelovanju, v 82% pa so njihovo sodelovanje ocenili kot zadovoljujoče ali dobro. Oba deleža sta precej visoka, vendar ne povesta nič o tem, ali so strokovni delavci dejansko delali z družino oziroma pri čem so družinski člani sodelovali. Možno je, da se sodelovanje nanaša predvsem na pripravljalni postopek, spremljanje izvajanja ukrepa in

evalvacijo, manj ali nič pa na njihovo spreminjanje v vzgojnem ravnanju ali na drugih področjih. V izvajanje ukrepa je bilo vključenih zelo malo (v 4% primerov) drugih pomembnih oseb iz mladostnikovega življenja (trenerji, učitelji, partnerji, prijatelji...).

Izbira ciljev v okviru tretmana NOSV kaže na (pre)majhno intenziteto dela z družinami, saj so se vsebine tretmana le redko dotikale področja družine - medsebojnih odnosov, vzgoje, reševanja težav idr. Najbolj pogosto so zasledovali cilje na področju mladostnikovega šolanja, zaposlitve in spremembe vedenja v smislu samokontrole in prenehanja izvrševanja kaznivih dejanj. V bodoče bi bilo potrebno več pozornosti namenjati oblikam pomoči in delu z družinami. Izbira ciljev je precej odvisna od tega, kako lahko ali težko uresničljivi se posamezni cilji zdijo strokovnim delavcem, ki ukrep izvajajo.

Strokovni delavci so v prvem delu anketnega vprašalnika ocenjevali, kako lahko ali kako težko se jim zdi uresničiti specifične cilje NOSV (navedenih je bilo 18 ciljev). Vse specifične cilje je več kot 50% strokovnih delavcev označilo za težko dosegljive. Trije cilji, ki so po mnenju strokovnih delavcev najtežje dosegljivi, so:

- da se v družini mladostnika vzpostavijo dobri medsebojni odnosi,
- da mladostnik nima več težav z odvisnostjo in
- da družina mladostnika spremeni vzgojni stil.

Po mnenju strokovnih delavcev je torej najtežje doseči spremembe v funkcioniranju družine. Tudi težave z odvisnostjo so največkrat neposredno povezane z odnosi in razmerami v družini. Trije cilji, ki se zdijo strokovnim delavcem najlažje dosegljivi, pa so:

- da mladostnik ne izvršuje več kaznivih dejanj;
- da mladostnik aktivneje preživlja prosti čas in
- da mladostnik dosega v šoli boljši uspeh.

Dosega teh ciljev je vezana na individualno delo z mladostnikom.

Najpogostejša metoda dela v okviru izvajanja NOSV je po navedbi strokovnih delavcev svetovanje, to pa zajema: razgovore, intervju, usmerjene pogovore, informiranje, podporo, pohvalo, vzpodbudo, soočanje, načrtovanje in spremljanje ciljev itd. Tej metodi sledi pomoč mladostniku pri vključevanju v različne aktivnosti (tsv, tabori) in nato delo s starši / družino. V predhodni raziskavi so ugotovili, da so socialni delavci čutili močno potrebo po psihološkem vodenju in svetovanju in so verjetno menili, da to tudi izvajajo, ker niso izražali posebne potrebe po sodelovanju s psihološko službo. Socialnim delavcem so tudi očitali, da mladostnikom niso nudili neposredne pomoči, ampak so se prvenstveno zadovoljili z dajanjem nasvetov, kar ni doprineslo k uspešnosti ukrepa, premalo pozornosti pa so tudi namenili odstranjevanju problemov in sanacijskemu delu z družinami mladostnikov. Menim, da so metode dela danes bolj jasne in izoblikovane kot pred 40 leti, ne morem

pa na osnovi rezultatov moje raziskave zaključevati, ali so socialni delavci primer-
no usposobljeni za svetovanje ali ne. Menim, da osnovna znanja o svetovanju pri-
dobijo v času študija, nadgradnja pa je odvisna od dodatnega izobraževanja,
prizadevanja in razvijanja prakse vsakega posameznika.

Pozitivna sprememba je opazna pri stalnosti izvajalcev ukrepa. V obdobju 1965-68
so ugotovili, da so se pri približno polovici primerov socialni delavci menjavali.
Ukrep sta vodila dva ali celo trije strokovni delavci, kar ne more ugodno vplivati na
uspešnost ukrepa. V moji raziskavi se je pokazalo, da je ukrep NOSV v 79% pri-
merov izvajal isti strokovni delavec.

USPEŠNOST UKREPA IN PREDVIDENA PRIHODNOST MLADOLETNIKOV

Boljšo in objektivnejšo oceno učinkovitosti oziroma uspešnosti ukrepa bi dobili, če
bi raziskovali vedenjske in osebnostne lastnosti ter življenjske razmere mladoletni-
ka pred in po izvajanju ukrepa, vendar sem v raziskavi ugotavljala uspešnost ukrepa
le na osnovi mnenja strokovnih delavcev. Ob upoštevanju različnih dejavnikov -
splošna ocena ukrepa, dosežene spremembe, kako je mladoletnik sodeloval in
doživljal ukrep, ali bi ponovno predlagali ta ukrep - lahko ugotovimo, da je ukrep v
70-80% primerih uspešen, v 20-30% primerih pa neuspešen.

Delež neuspešnih ukrepov sovпада tudi z negativno prognozo mladoletnikovega
vedenja. Za približno 20-30% mladoletnikov so strokovni delavci napovedali, da
bodo imeli v življenju težave, da se bodo preživljali nezakonito (s kriminalom), da
bodo imeli težave z odvisnostjo (droge, alkohol), da ne bodo zaposleni, da bodo
finančno odvisni od drugih, in da bodo do drugih agresivni.

Delež uspešnosti bi lahko povečali z ustrežnejšo izbiro oziroma izrekom vzgojnih
ukrepov, kar pomeni, da bi bil za nekatere mladoletnike namesto NOSV primernej-
ši milejši, za druge pa strožji ukrep. Izrek vzgojnih ukrepov je sicer v pristojnosti
sodišč, vendar ob dobrem medsebojnem sodelovanju in ustrezni usposobljenosti
diagnosticiranja lahko tudi strokovni delavci prispevajo k izrekanju primernejših
ukrepov. Seveda je pomembno tudi to, da vsi vzgojni ukrepi v praksi dejansko
živijo, ne da so dani le kot teoretična možnost.

Delež uspešnosti pa bi lahko povečali tudi z boljšim izvajanjem ukrepa, predvsem:

- s čim zgodnejšo vzpostavitev prvega kontakta po izreku ukrepa;
- z izdelavo individualnega načrta dela;
- s pogostejšimi kontakti;
- z večjo intenziteto dela z družinami;

- s sodelovanjem in vključevanjem mladoletnika v različne podporne službe (skupine, dejavnosti, društva);
- s stalnim izobraževanjem, razvijanjem samokritičnosti, sodelovanjem z drugimi strokovnimi institucijami idr.

Raziskava o izvajanju ukrepa ni dala takšnih rezultatov ali zvez, na osnovi katerih bi lahko predpisali ali oblikovali enoten model izvajanja ukrepa. To ne pomeni zelene luči za metodologijo po principu poskusov in napak. Okvirne organizacijske značilnosti bi morale biti v vseh izvedbah ukrepa enake (hitra vzpostavitev prvega kontakta, pogostost kontaktov, izdelava načrta dela, pisanje poročil idr.), posebne metode dela pa odvisne od individualnih potreb mladoletnika in koncepta dela strokovnega delavca. Vsak strokovni delavec bi moral biti sposoben strokovnega (teoretičnega) utemeljevanja svoje metodološke prakse.

PREDLOGI ZA NOVE OBLIKE DELA

Menim, da bi uspešnost ukrepa NOSV lahko bistveno izboljšali z uvedbo **pomočnikov / sodelavcev** - prostovoljcev ali javnih delavcev, ki bi sodelovali pri izvajanju ukrepa. Pomočnik bi bil vključen v sodelovanje že od samega začetka - pri načrtovanju dela in pri konkretnem delu z mladoletnikom. Z njim bi se srečeval 2-3-krat tedensko z namenom nudenja pomoči na šolskem področju, pri zaposlovanju, organizaciji in preživljanju prostega časa, urejanju formalnosti in na drugih področjih. To so neposredne oblike pomoči mladoletniku, za katere - predvidevam - strokovnim delavcem primanjkuje časa. V raziskavi 1965-68 so socialnim delavcem očitali, da teh oblik pomoči v okviru ukrepa ne izvajajo, pa bi jih morali. Ob vključitvi pomočnika / sodelavca bi strokovnemu delavcu ostale strokovne, koordinacijske in administrativne naloge.

Sodelovanje pomočnikov bi pomenilo več stikov z mladoletnikom, torej večjo intenziteto dela, pomoči in nadzora in s tem hitrejšo in učinkovitejšo doseganje ciljev. Z vključitvijo pomočnikov bi dosegli tudi večjo fleksibilnost tretmana - hitrejšo in lažje prilagajanje individualnim potrebam, zmožnostim in željam mladoletnika. Stiki bi v večji meri potekali v neposrednem mladoletnikovem okolju - na domu, igrišču, v društvih, s čimer bi realizirali načelo dela v skupnosti in vključevanja v socialno sredino.

Z vidika pozitivne identifikacije bi bili primernejši predvsem pomočniki moškega spola, osebno zreli in izoblikovani, zdravih pogledov in načinov življenja, z afiniteto do dela, s pedagoškim erosom in primerno usposobljenostjo. Glede na vrsto pogojev, intenziteto in zahtevnost dela bi morali za svoje delo prejemati plačilo. Menim, da takšnega obsega dela in odgovornosti ne bi smeli naložiti prostovoljcem za brezplačno delo ali skromno, simbolično plačilo.

Na podoben način je na nekaterih centrih za socialno delo organizirana socialno-varstvena storitev "pomoč družini za dom". Javni delavci (predvsem javne delavke) prihajajo v družino večkrat na teden in pomagajo pri opravljanju različnih vsakdanjih nalog: učenju, gospodinjenju, ravnanju z denarjem, reševanju težav, higieni, organizaciji prostega časa, urejanju formalnosti itd. V večini primerov se je takšna oblika dela in pomoči izkazala za izredno učinkovito in med družinami tudi priljubljeno. Pomembna razlika med ukrepom NOSV in storitvijo PDZD je ta, da je ukrep prisilne narave, storitev pa povsem prostovoljna, a ne glede na to sem mnenja, da bi bilo potrebno v okviru ukrepa uvesti eksperimentalni projekt pomočnikov / sodelavcev. V prvi fazi bi zadoščalo, da bi projekt poskusno uvedla dva centra za socialno delo, na osnovi izkušenj in primerjav pa bi projekt izboljšali in razširili na druge centre. Pri tem bi se lahko zgledovali tudi po modelih dobre prakse v tujini. Pozitivne izkušnje z vključevanjem zunanjih sodelavcev v izvajanje ukrepa imajo na Hrvaškem (Uzelac, 1988).

Na osnovi rezultatov raziskave in praktičnih izkušenj ugotavljam, da v Sloveniji manjka "polzavodski" program, ki bi mladoletnikom v njihovem okolju zagotavljal prevzgojne, pomočne in sprostivne vsebine. V mislih imam **vmesno obravnavo (tretman)**, kakršne poznajo v tujini. Navadno so to centri, ki v popoldanskem času zaposlijo mladoletnike na različnih področjih: učenje, šolske obveznosti, priprava obrokov, skupinske dejavnosti, trening socialnih veščin ipd. Bistveno je to, da mladoletnik ostane v svojem okolju, hkrati pa je nadzorovan, koristno zaposlen in nudena mu je pomoč. V takšne programe so vključeni tako storilci kaznivih dejanj na osnovi sodnih odredb, kot tudi mladoletniki na osnovi prostovoljne odločitve. Programi so različno intenzivni - od obvezne prisotnosti nekaj ur na teden do prisotnosti vseh dni v tednu (Bottoms in drugi, 1990; The Howard league's good practice guide..., 1994). Menim, da bi bilo potrebno tudi pri nas eksperimentalno uvesti vmesni tretman s takšno ali podobno strukturo in vsebinami.

V Sloveniji deluje kar nekaj mladinskih centrov s podobnimi vsebinami, vendar ovire vidim v tem, da so le redki odprti v popoldanskem in večernem času, da v njih niso zaposleni strokovno usposobljeni in izkušeni delavci, ampak predvsem prostovoljci, študentje, javni delavci, da so ti centri brez ustrezne finančne podpore (prepuščeni lastni iznajdljivosti), in da ne želijo delati z mladoletniki, ki se ne vključijo na osnovi prostovoljne odločitve.

Mladinski centri bi lahko predstavljali pomembno izhodišče za uvedbo vmesnega tretmana, ne morejo pa tega enostavno nadomestiti, če se ne odpravijo navedene ovire in pomanjkljivosti.

Vmesni tretman sodi po svoji organizacijski strukturi in intenziteti med ambulantno in zavodsko obravnavo, torej je primeren za mladoletnike, ki ne sodijo v zavod, hkrati pa je zanje ambulantna oblika obravnave neučinkovita.

SKLEPNE MISLI

Na osnovi primerjave rezultatov obeh raziskav lahko zaključimo, da ukrep NOSV v svojem 40-letnem obstoju bolj ali manj stagnira. Čeprav so bile v raziskavi iz obdobja 1965-68 ugotovljene mnoge slabosti in pomanjkljivosti izvajanja ukrepa, te v nadaljnjih letih niso bile načrtno ali sistematično odpravljene. Raziskovalci so takrat predlagali, da se v nadaljnjem razvoju vzgojnega ukrepa NOSV pomanjkljivosti odpravijo z izrekanjem tega ukrepa ustrežnejšim storilcem kaznivih dejanj, z boljšo organizacijo dela v okviru socialnega varstva, z dodatnim izobraževanjem strokovnih delavcev, ki izvajajo ta ukrep, ter z nadaljnjim izgrajevanjem mreže dodatnih služb. Pozitivni premiki so opazni predvsem na področju izobraženosti izvajalcev ukrepa, saj danes ukrep izvajajo le primerno (fakultetno) izobraženi strokovni delavci, včasih pa so bili med njimi tudi laični delavci s srednješolsko izobrazbo. Brez poglobljene raziskave lahko trdimo tudi, da je danes mreža programov za mladostnike kar dobro razvita (vsaj v večjih krajih), vendar je problem v tem, da se je strokovni delavci pri svojem delu premalo poslužujejo. Menim, da ima ukrep NOSV še veliko neizkoriščenih kapacitet, oziroma da ponuja različne možnosti dela z mladostniki. Ukrep bi po 40-ih letih obstoja potreboval prevetritev ter nove strokovne opredelitve in "investicije".

Sklepne misli in predloge za prihodnji razvoj podajam v naslednjih točkah:

1. Potrebno je izboljšati izvajanje ukrepa: čim prej vzpostavljati prve kontakte, izdelati načrte dela, povečati število stikov idr..
2. Potrebno je razvijati mrežo različnih dejavnosti in programov za mladostnike in prenesti že obstoječe ukrepe (TSV, delo v korist humanitarnih organizacij) v prakso.
3. Potrebno je poskusno uvesti in evalvirati nove oblike dela: pomočnike / sodelavce pri izvajanju ukrepa in vmesno obravnavo.
4. Potrebno je medsebojno sodelovanje institucij, ki delajo na področju mladostniškega prestopništva; stalno strokovno usposabljanje strokovnih delavcev ter stalno evalviranje in nadziranje ukrepa. Navedene aktivnosti niso pomembne samo z vidika rasti kvalitete in strokovnega napredovanja, ampak tudi z vidika zagotavljanja enakih in s tem pravičnih oblik tretmanov vsem mladostnikom.

LITERATURA IN VIRI

- ◆ Bašić, J., Žižak, A. (1992). *Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju*. Zagreb: Zavod grada Zagreba za socijalni rad; Republički fond socijalne zaštite.
- ◆ Bottoms, A. in drugi (1990). *Intermediate Treatment and Juvenile Justice: key findings and implications from a national survey of intermediate treatment policy and practice*. London: HMSO.
- ◆ Dekleva, B. (1996). *Nove vrste vzgojnih ukrepov za mladoletnike - predvsem poravnavanje z oškodovancem, opravljanje koristnega dela za skupnost ter programi socialnih treningov*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- ◆ Filipčič, K. (1998). *Obravnavanje mladoletnih delinkventov: primerjalnopravni vidik*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- ◆ Kranjčan, M. (2003). *Analiza kriterijev oddaje otrok in mladostnikov v vzgojne zavode (doktorska disertacija)*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- ◆ Skaberne, B. (1966). *Analiza o izvajanju ukrepa strožjega nadzorstva skrbstvenega organa*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- ◆ Skalar, V. (1965). *Tretman z mladoletnikom v procesu strožjega nadzorstva*. Vestnik socialnega varstva SRS, IV (5-6), str. 49-68.
- ◆ Svetin Jakopič, S. (2005). *Analiza izvajanja vzgojnega ukrepa nadzorstvo organa socialnega varstva (magistrsko delo)*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- ◆ *The Howard league's good practice guide on Working with young offenders*. (1994). London: Bellew Publishing.
- ◆ Uzelac, S. (1988). *Priručnik za voditelje odgojne mjere pojačana briga i nadzor*. Zagreb: SR - Biblioteka.
- ◆ Žižak, A. in drugi (2001). *Od rizika do intervencija*. Zagreb: Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet sveučilišta u Zagrebu.

opomba: originalni članek je bil objavljen v *Socialni pedagogiki*, 2006/1

Natalija Šintler

ODVISNOST OD ODNOSOV V RAZLIČNIH TEORIJAH IN PRAKSAH OPISOVANJA SVETA MEDOSEBNIH ODNOSOV

POVZETEK:

Članek govori o različnem poimenovanju, opisovanju, definiranju problematike, ki jo Sanja Rozman imenuje odvisnost, zasvojenost z odnosi.

Na to različnost pokažem s pomočjo kontrolne teorije Wiliama Glasserja, transakcijske analize Erica Berna in psihosocialne družinske terapije Walterja Kemplerja.

V jeziku kibernetike II. reda opišem našo lastnost razlikovanja, preko katerega zaznavamo svet in ga opisujemo. Ker pa imamo omenjeni proces razlikovanja in njegove proizvode - razlike zelo različno organizirane, ustvarjamo raznovrstne zaznave, opise, interpretacije, ki povedo več o našem načinu zaznavanja sveta, kot pa o svetu samem.

*

Zaradi našega načina zaznavanja in opisovanja sveta največkrat predpostavljamo, da je naša resnica tudi edina možna. Pri tem pozabljamo, da je samo ena od možnih, in se prehitro spustimo v različna dokazovanja o pravilnosti, točnosti, ustreznosti naših izjav, trditev, definicij. Prepir o pravilnejši "realnosti" zaradi različno organiziranih načinov zaznavanja je brezploden. Realnost se po mojem razumevanju ustvari med dvema, tremi in več ljudmi, ki se o njej dogovorijo.

V članku govorim o različnem poimenovanju, opisovanju, definiranju problematike, ki jo Sanja Rozman imenuje odvisnost, zasvojenost z odnosi. To sem storila s pomočjo kontrolne teorije Wiliama Glasserja, transakcijske analize Erica Berna in psihosocialne družinske terapije Walterja Kemplerja. Navedene pristope sem med seboj primerjala z namenom nakazati obstoj različnih zaznavanj sveta, interpretacij, ki se kažejo skozi raznovrstne poglede, metode, tehnike.

V jeziku kibernetike II. reda opišem našo lastnost razlikovanja, preko katerega zaznavamo svet in ga opisujemo. Ker pa imamo omenjeni proces razlikovanja zelo različno organiziran, ustvarjamo raznovrstne zaznave, opise, interpretacije, ki povedo več o našem načinu zaznavanja sveta, kot pa o svetu samem.

V tem kontekstu vidim kontrolno teorijo, transakcijsko analizo in psihosocialno družinsko terapijo, kot tudi specifični pojem "odvisnosti, zasvojenosti z odnosi", kot primere skupne, dogovorjene podlage za boljše (spo)razumevanje pri opisovanju sveta in dogodkov.

1. OPREDELITEV KONCEPTA ODVISNOSTI OD ODNOSOV SANJE ROZMAN

Rozmanova v svojem definiranju problematike nastanek odvisnosti od odnosov vidi v nevrotični osebnosti, ki se razvije skozi osnovno tesnobo, katere koncept je razvila psihoanaliza. Psihologi ta strah imenujejo separacijski strah ali osnovna anksioznost, ki nastane s starševskim zagotavljanjem skrbi otroku, da preživi. Otroka strah, da bo ostal prepuščen sam sebi, povsem prevzame in preneha razvijati svoje potenciale, posveti se izdelavi načinov, kako bo strah premagal.

Vsi ljudje nosimo v sebi nekaj tega strahu, saj starši niso vedno reagirali na vsako našo stisko, naš jok, niso vedno izkazovali ljubezni tako, kot bi si mi to želeli, bi potrebovali ... Problemi, težave, stiske povečujejo osnovno tesnobo.

Rugelj (v Rozman 1999: 3) v skladu s psihoanalitičnim konceptualnim okvirom pravi, da le-te skoraj ni zaznati pri majhnem otroku, ki je zdrav in se razvija v naslednjih optimalnih pogojih:

- Zdrava starša, ki živita v ljubezni in slogi.
- Od moža ljubljena žena in mati, ki se lahko brez zadržkov preda simbiozi z otrokom v prvem letu starosti.
- Spodbudno vzdušje do sedmega leta starosti, da otrok čimbolj razvije svojo radovednost.

Nevroza je tako čustvena težava, ki nastane zaradi raznovrstnih prikrajšanosti in potlačenih travm v zgodnjem psihosocialnem razvoju otoka. Njena temeljna značilnost je osebna nezrelost, ki se kaže kot pomanjkanje modrosti za smotrno načrtovanje in uresničevanje vsakodnevnega življenja. Posledice pa so nezrelo vedenje in reakcije v odnosih z ljudmi, s katerimi nevrotik živi in dela. Človek globoko v sebi čuti nekakšno dušečo tesnobo, strah, da ga bodo zapustili starši, ki pa je pri odraslemu neutemeljen, zato zavzema različna obrambna vedenja, da zakrije ranljivo notranjost. Ker pa takšno vedenje zahteva veliko energije, človek išče bližnjico do

boljšega počutja ter jo najde v projekciji. Projekcija je psihološki proces, ko človek doživi razbremenitev ob veri, da so tesnobni občutki prišli od zunaj ter tako navidezno razreši notranji konflikt. Če torej dobro in zlo prihajata od zunaj, bo nevrotik skušal na ljudi narediti vtis, jih kontrolirati, kaznovati, pridobiti njihovo naklonjenost, pozornost... Sanja Rozman (1995: 57) meni, da takšno vedenje nujno vodi do odvisnosti od drugih ljudi, ki se od drugih odvisnosti razlikuje po tem, kakšno reakcijo odvisni od odnosov potrebuje od svojega partnerja, da se dobro počuti.

1.1 Dejavniki, ki vplivajo na nastanek odvisnosti od odnosov

Odvisnost od odnosov nastane zaradi specifične prilagoditve neustreznim pogojem v otroštvu in se manifestira večinoma v odraslosti, v odnosih s "primernim" partnerjem. Dejavniki, ki vplivajo na razvoj odvisnosti od odnosov so:

- Nefunkcionalni družinski odnosi
 - Način vzgoje: okrnjenje so otrokove spontanosti. Tako se določi primerno vedenje, neprimerno pa se kaznuje. Otrok se zato, da bi ga imeli starši radi, odreče lastnim potrebam.
 - Spolna zloraba, telesno, čustveno nasilje
- Dedna nagnjenost - posebna nevrokemična ranljivost živčnega sistema, ki se prenaša iz staršev na otroke.
- Način življenja, družbene vrednote - način razmišljanja, izpostavljenost sredstvom za omamljanje v vsakodnevnem življenju, družine razpadajo.

1.2 Kriteriji za prepoznavanje odvisnosti od odnosov:

- Dolgotrajna odvisnost od občutka lastne vrednosti do sposobnosti, da kontrolira sebe in druge. (Pomankanje samozavesti ali grandioznost, potrebuje druge, da mu držijo "ogledalo", pomankanje samoinciative, življ. energije...)
- Prezemanje odgovornosti za izpolnjevanje potreb na račun zanemarjanja ali nezavedanja lastnih potreb.
- Tesnoba in težave pri postavljanju funkcionalnih meja v zvezi z bližino in ločenostjo.
- Zapletanje v razmerja z osebnostno motenimi, kemično odvisnimi, soodvisnimi in čustveno nekontroliranimi ljudmi (partner z "napako", mit o srečni družini).

V mednarodni klasifikaciji bolezni je takšno vedenje označeno kot kategorija "osebnostnih motenj". Rozmanova vidi prednost poimenovanja "Odvisnost od odnosov" v tem, da takšnega vedenja družba ne stigmatizira več kot čudaškega, norega, pač pa se ga obravnava kot ostale odvisnosti ter se za zdravljenje lahko uporabi ista

načela kot pri drugih zasvojenostih. "Vse zasvojenosti so enaka bolezen. Razlikujejo se le v sredstvu, ki je uporabljeno za utopitev notranje bolečine. V neki meri je odvisnost od odnosov normalna. Za patološko jo štejem, ko postane prisila." (Rozman 1995: 223)

Za razumevanje bistva zasvojenosti je za Rozmanovo (1998: 39) ključnega pomena to, da se za omamo ne zlorablajo le psihoaktivne snovi. To postavko razloži z vgrajenim sistemom za omamljanje, ki ga imamo ljudje v svojem živčevju in ki v določenih okoliščinah sproži izločanje morfiju podobnih snovi, ki jim pravimo endorfini. Te snovi povzročajo otopitev telesne in duševne bolečine in omamo. Endorfini se sproščajo v čustveno zelo intenzivnih situacijah in jih zmore izločiti telo slehernega človeka, če ga ustrezno vzdražimo.

Rozmanova je na podlagi znanja in izkušenj ter poglobljenega študija literature, svojega primera, kot tudi primerov drugih, razvila metodo postopnega samouresničevanja, ki jo izvaja v svoji terapevtski skupini.

"Biologija nas tudi uči, da lahko svoje področje spoznavanja širimo. Do širjenja prihaja prek nove izkušnje, do katere prihajamo z mišljenjem, prek srečanja s tujcem ali, bolj naravnost povedano, prek izražanja biološke medosebne usklajenosti, ki nam omogoča videti drugega človeka in odpira prostor, v katerem lahko v sožitju živimo z njim." (Možina in Kordeš 1998: 244)

2. KONTROLNA TEORIJA ALI TEORIJA IZBIRE

Glasser je svetovalno metodo, ki jo je razvil najprej na izkušnjah v delu s psihotičnimi osebami in mladoletniki z vedenjskimi težavami, poimenoval "realitetna terapija". (Lojk 1994: 236, 237)

Povezavo med odgovornostjo, obsojanjem in kaznovanjem je izumil človek, sama po sebi ne obstaja. Če kaznovanja in obsojanja opustimo, lahko človeku mirno vrnemo odgovornost za njegova ravnanja in za posledice, ki jih njegovo ravnanje prinese.

Realitetna terapija je metoda svetovanja, ki temelji na kontrolni teoriji, kot danes skrajšano imenujejo teorijo kontrolirajočih sistemov, s ciljem pomagati svetovancu, da bi razvil učinkovitejšo kontrolo nad zadovoljevanjem svojih potreb, in to na način, ki je odgovoren do njega samega in do drugih ljudi. Sloni na prepričanju, da ljudje sami izbiramo (odločamo), kaj bomo storili s svojim življenjem, in da smo za te izbire tudi odgovorni. Osnovna svetovalna metoda realitetne terapije je ustvariti takšno svetovalno vzdušje, v katerem je moč prepričati svetovanca, naj pogumno pogleda, kaj si želi v življenju in kaj počne, da bi to dosegel. Če svetovanec ugotovi,

da ga dosedanje vedenje ne vodi k ciljem, ki si jih je v življenju zastavil, svetovalec skupaj z njim poišče učinkovitejše oblike vedenja in mu v njegovih naporih nudi oporo.

3. TRANSAKCIJSKA ANALIZA

Transakcijska analiza, ali krajše TA, je nastala sredi petdesetih let. Začetnik te šole je ameriški psihiater Eric Berne. Njegovo glavno izhodišče je psihoanaliza.

"TA daje nov odgovor ljudem, ki se raje želijo spremeniti kot pa prilagoditi. Je blizu stvarnosti, ker sooča človeka z dejstvom, da je odgovoren za to, kar se dogaja v bodočnosti, ne glede na to, kar se je zgodilo v preteklosti. Pomaga oz. omogoča ljudem, da se spremenijo, učvrstijo samokontrolo in razpolaganje s samim seboj ter odkrijejo realnost svobode izbora. Enota družbenega odnosa se imenuje transakcija. Transakcijska analiza pa je metoda izpraševanja te posamezne transakcije, v kateri "jaz tebi nekaj dajem in ti meni nekaj vračaš"; in s pomočjo nje se potrjuje, kateri del osebe nastopa, se reprezentira." (Harris 1990: 12)

Kar združuje transakcijske analitike, je način razmišljanja. To je uporaba pojmov TA, ki služijo, da se definira npr. patologija in zdravje. Pot od enega do drugega pa je zelo fleksibilna. Zdravje pomeni prenehanje simptomov, kar spremlja notranja sprememba, sprememba prepričanja, načina razmišljanja, za katere je terapevt prepričan, da so privedli do nastanka simptoma. Po definiranju dogovora nastopi faza, ki se imenuje informiranje in dekontaminiranje stanja odraslega. Cilj je, da je en del osebnosti klienta očiščen in da ve, kaj je realnost.

Medtem ko so druge šole polne različnih "strokovnih" in "baročnih izrazov", TA uporablja enostavne besede. Kaj stoji za tem? Prepričanje očeta TA Berna, da več ko se ljudje izobražujejo o osnovnih psiholoških principih, bolj bodo postali sposobni, bolj se bodo zavedali in bolj bodo odgovorni. Tedaj bo ta svet postal mnogo boljše mesto za življenje. Najprej klient prevzame kontrolo nad vedenjem, šele nato gredo T-analitiki na predelavo preteklosti oz. na delo z ego stanjem otroka in starša, kar je lahko podobno psihoanalitičnim interpretacijam itd.

Gre za psihološko revolucijo in Berne je menil, da je pri delu z ljudmi potrebno uporabljati pojme, ki jih lahko razume šestletni otrok, kot tudi ego stanje otroka pri odrasli osebi. Ko se stvari tako jasno postavijo, prihaja do ozaveščanja. (Vodopivec-Kralj 1996: 24, 25)

V TA obstaja formula ZIS:

1. Zavedanje realnosti - Na prvem mestu se mora človek zavedati realnosti. Imeti mora točen zemljevid drugih, sebe in sveta.
2. Intimnost - ljubezen v širšem smislu (podobno Freudovi tezi, da je del zdravja sposobnost za ljubezen).
3. Spontanost - biti spontan pomeni obnašati se v skladu s svojim notranjim impulzom, biti kreativen.

Med temi referenčnimi točkami se po TA giba idealni človek. Toda ko imamo opravka z realnim življenjem in z realnimi klienti, ki pogosto izhajajo iz zelo nizkih začetnih pozicij, je cilj psihoterapije pomagati tem ljudem, da izboljšajo kvaliteto življenja, da živijo življenje na način, ki zanje ne bo moteč.

TA je danes individualna psihoterapija. Uporablja pa se tudi v terapiji parov, zakonski terapiji, kot družinska terapija in tudi skupinska terapija - zaradi tega, ker je tudi teorija komunikacije. Tako tudi v individualni terapiji transakcijski analitik ne razmišlja o klientu, ampak o transakcijah. Kaj to pomeni? To pomeni, da ko vidi klienta v bistvu vidi sebe in sebe v komunikaciji. Torej jaz komuniciram s klientom, hkrati pa stojim ob strani in opazujem, kaj se dogaja. (Vodopivec-Kralj 1997: 22- 24)

4. PSIHOSOCIALNA DRUŽINSKA TERAPIJA

Ameriški psihiater Walter Kempler je v petdesetih letih razvil model izkustvene družinske terapije. Od gestaltističnega gibanja, v katerem je bil udeležen, je prevzel poudarek na izkustvu kot ključu terapevtske aktivnosti. Prvi je prenesel koncepte Fritza Perlsa v družinsko terapijo, vendar je v to "prevajanje" že vnesel element, ki ga je dokončno razločil: namesto na gestalt tehnikah njegova terapija temelji na osebni srečanju (encounter) in soočenju s pacientom. Ena temeljnih Kemplerjevih postavk je, da sta bogastvo in trajnost terapevtske izkušnje odvisni od stopnje osebne udeležnosti vseh, tudi terapevta. Izkustvena družinska terapija je namenjena družinam, ki v nekem obdobju skupnega življenja obstanejo pred problemi, konflikti, ki jih z znanjem in izkušnjami, ki jih imajo na razpolago, ne morejo rešiti in zato potrebujejo pomoč.

O neproblematični situaciji govorimo, ko so življenjska področja med seboj povezana na tak način, da notranji, ločeni procesi vsakega posameznega področja krepijo iste procese na drugih življenjskih področjih človeka. V takem primeru govorimo o ustrezni vzajemni odvisnosti, ki je koristna tako za sestavne dele kot za celoto.

O problematični situaciji govorimo takrat, kadar se zgodijo stvari, ki slabijo to ustrezno vzajemno odvisnost. Notranji ločeni procesi na različnih življenjskih področjih niso več povezani med seboj tako, da bi drug drugega krepili, temveč začnejo drug drugega ovirati v nemotenem delovanju. Ti procesi torej ne morejo več optimalno funkcionirati po lastnih notranjih zakonih in negativno vplivajo na celoto.

S problemi in težavami se srečujemo na različnih življenjskih področjih. Ta so:

- somatično področje - telesni svet;
- psihično področje - osebni svet razmišljanja in doživljanja;
- socialno področje - medosebni svet odnosov;
- materialno področje - svet stvari, od katerih je odvisno naše materialno stanje;
- družbeno področje - kontekst, ki stoji neposredno nad medosebnim področjem (večje kulturne, politične in verske skupnosti ter odnosi med njimi; socialna, politična in ekonomska gibanja...)

Med življenjskimi področji ni neposredne vzročne povezave (linearne vzročnosti). Nikoli ni mogoče trditi, da so točno določene napetosti v odnosu povzročile ravno te specifične telesne težave. Procesi krožno vplivajo drug na drugega. To pomeni, da je razlika med vzrokom in posledico izginila in da izhajata drug iz drugega.

Na primer: "nevrotična psiha" je lahko vzrok za probleme v partnerskem odnosu. Toda problemi v tem odnosu lahko tudi povzročajo "nevrotično psiho".
(De Vries, Bouwkamp 1995: 17, 18)

5. KAJ SEM PRIMERJALA

V primerjavi enega koncepta z drugimi so mi bile v pomoč in oporo pri primerjanju naslednje točke oz. komponente:

- **Poimenovanje** - proučevala sem, kako določena teorija, analiza in terapija, problemski sklop po Sanji Rozman poimenovan odvisnost od odnosov, prepoznava in obravnava ter kakšne rešitve ponuja. V teoriji, analizi in terapiji nisem zasledila poimenovanj odvisnost, zasvojenost, soodvisnost od odnosov. Zato sem pri primerjanju različnih stališč sledila vedenju, ki ga Rozmanova opisuje pod imeni odvisnost od odnosov, zasvojenost z odnosi, soodvisnost.
- **Dedni vplivi** - zanimalo me je, ali upoštevajo dejavnik dednosti kot vpliv na nastanek problematike "odvisnosti od odnosov".
- **Privzgojeno** - kolikšen je po mnenju teorije, analize, terapije, vpliv vzgoje in priučenega vedenja. Ker se dejavnika dednosti in privzgojenega vedenja nista nepo-

sredno vezala na problematiko t. i. odvisnosti od odnosov, saj nihče ne uporablja takšnega imenovanja, sem preverila, kaj o dejavnikih dednosti in privzgojenega vedenja menijo na splošno.

- **Vzrok za nastanek težav** - primerjala sem, kateri so glavni vzroki za nastanek problematičnega vedenja (odvisnosti od odnosov).
- Rešitve - primerjala sem, kaj vidijo in predlagajo za rešitev obravnavane problematike.
- **Metode in tehnike** - primerjala sem metode in tehnike, ki jih pri svojem delu uporablja kontrolna teorija, transakcijska analiza in psihosocialna družinska terapija.

6. PRIMERJAVA

6.1. Poimenovanje

Metoda postopnega samouresničevanja:

- odvisnost od odnosov, zasvojenost z odnosi,
- potrebno poimenovati kot zasvojenost zaradi načina zdravljenja.

Kontrolna teorija:

- kreativno vedenje,
- je proti poimenovanju (s tem odrešimo ustvarjalca odgovornosti).

Transakcijska analiza:

- motnja doživljanja ego stanja odraslega.

Psihosocialna družinska terapija:

- odsotnost potrebe po avtonomiji,
- postavljanje diagnoze ni predhodno opravilo, je kontinuiran proces.

6.2 Dedni vplivi:

Metoda postopnega samouresničevanja:

- posebna šibkost živčnega sistema, ki se prenaša iz staršev na otroke.

Kontrolna teorija:

- geni kot osnovni izvor seksualnih signalov, oskrbujejo nas z biološkimi navodili, katere izpolnjujemo, da preživimo,
- rodimo se s sposobnostjo jezenja.

Transakcijska analiza:

- preko vedenja se predpostavlja psihična dogajanja,
- odsotnost dednih dejavnikov.

Psihosocialna družinska terapija:

- simptomi kot zmes psihološke in telesne ranljivosti posameznika, na katerega vpliva tudi okolje.

6.3 Privzgojeno:

Metoda postopnega samouresničevanja:

- različna sporočila staršev, po katerih nato otrok deluje.

Kontrolna teorija:

- kako skrbeti zase, tešiti potrebe, se naučimo od staršev, slike teh zadovoljevanj posnamemo in shranimo v "album".

Transakcijska analiza:

- odnosi med starši in otroki se internalizirajo kot stabilne psihične strukture.

Psihosocialna družinska terapija:

- otroci se od staršev naučijo kako vzgajati in o partnerstvu.

6.4 Vzrok za nastanek težav:

Metoda postopnega samouresničevanja:

- prilagoditev neustreznim pogojem v otroštvu,
- nefunkcionalni družinski odnosi,
- telesno, čustveno nasilje,
- dedna nagnjenost,
- način življenja, družbene vrednote.

Kontrolna teorija:

- vzpostavljanje izgubljene kontrole na neracionalen način,
- za potešitev svojih potreb človek zbira bolj/manj učinkovite oblike vedenja.

Transakcijska analiza:

- nerazvit ego stanje odraslega,
- prevladujeta ego stanji dete, roditelj, ki pa temelji na preteklih izkušnjah.

Psihosocialna družinska terapija:

- odsotnost avtonomije,
- človek se ni naučil, kako poskrbeti zase,
- energija v zastalih interakcijah najde izhod v nadomestni rešitvi.

6.5 Rešitve

Metoda postopnega samouresničevanja:

- sprejeti odgovornost,
- zavreči obrambne mehanizme,
- zdravljenje po metodah, tehnikah zasvojenosti.

Kontrolna teorija:

- razširiti repertoar "slik",
- poiskati učinkovitejša organizirana vedenja.

Transakcijska analiza:

- dekontaminiranje, azspojitev ego stanja odrasli.

Psihosocialna družinska terapija:

- ugotoviti posameznikov občutek pripadnosti in mu pomagati k individualni svobodi.

6.6 Metode, tehnike

Metoda postopnega samouresničevanja:

- pisanje življenjepisa,
- pisanje dnevnika,
- biblioterapija,
- tek,
- planinarjenje,
- terapevtska skupnost.

Kontrolna teorija:

- svetovalec razišče klientove želje,
- povpraša ga po izbiri vedenja za doseg cilja,
- sprejetje odgovornosti za svoje vedenje,
- klient presodi vedenje, ki ga bo uporabil za cilj,
- svetovalec in klient skupaj naredita načrt.

Transakcijska analiza:

- ključnega pomena so psihične strukture,
- definiranje problema,
- informiranje,
- dekontaminiranje ego stanja odraslega,
- predelava preteklosti.

Psihosocialna družinska terapija:

- odprtje, določitev problema,
- pogovor o problemu,
- reševanje problema,
- obravnavanje problema,
- zaključek.

7. REZULTATI ANALIZE

7.1 Nobeden od naštetih primerjalnih okvirov ne uporablja poimenovanja "odvisnost od odnosov", katerega Rozmanova najpogosteje uporablja.

Kontrolna teorija je proti poimenovanju ter pravi, da s tem odrešimo človeka odgovornosti za svoje vedenje. Vsa "odklonska", moteča vedenja ima za kreativna, za poskus povrnitve izgubljene kontrole v svojem življenju.

Transakcijski analitiki pri imenovanju, definiranju pojmov in svojem delu

uporabljajo enostavne izraze, ki jih lahko razume šestletni otrok, kot tudi ego stanje otroka pri odrasli osebi.

Psihosocialna družinska terapija postavljanje diagnoze vidi kot proces, ki poteka med vso obravnavo.

Pri vseh treh lahko vidimo, da se samemu procesu poimenovanja, definiranja, izogibajo. Ali definiranja sploh ne uporabljajo ali pa uporabljajo enostavne izraze, ki jih postavljajo med samo obravnavo.

7.2 Dedne dejavnike večina vidi sekundarnega pomena.

- Kontrolna teorija v genih vidi biološka navodila, ki so pomembna za preživetje. Smoter človeškega vedenja je poleg preživetja še potešitev osnovnih človeških potreb, ki so vgrajene v našo genetsko strukturo. Človek se vedno vede tako, da poteši svoje potrebe. Kako se naučiti zadovoljevati svoje potrebe (zapisane v genski strukturi), pa se človek nauči od prvih bližnjih - ponavadi staršev. Za zadovoljevanje potreb se torej naučimo določenega vedenja, ki pa ga lahko spreminjamo.
- Transakcijska analiza se ne ukvarja z vplivi dednosti, pač pa jo zanima le vedenje, na katerem se predpostavlja psihična dogajanja, ki pripeljejo do določenega vedenja.
- Psihosocialna družinska terapija pa rezultat človeških dejanj vidi v povezavi dednih in privzgojenih dejavnikov ter okolja.

7.3 Vzgoja je pri vseh ključnega pomena - kakšno bo posameznikovo vedenje, reakcije, kako bo vstopal v odnose in na kakšen način bo tešil svoje potrebe.

7.4 Vzrok za nastanek težav, problemov, ki nastajajo v odnosih, kontrolna teorija vidi v neracionalni izbiri vedenja, ki ga človek izbere za zadovoljitev svojih potreb, transakcijska analiza s svojo delitvijo osebnosti na tri ego stanja v nerazvitosti odraslega, psihosocialna družinska terapija pa v odsotnosti avtonomije ter nadomestni rešitvi.

7.5 Prav tako po svojem načinu opisovanja, interpretiranja in obravnavanja vse tri ponujajo rešitve

- Kontrolna teorija vidi rešitev v izbiri "boljšega" vedenja, ki bo učinkovitejše in manj moteče tako za posameznika kot tudi njegovo okolico.
- Transakcijska analiza vidi rešitve v dekontaminaciji Odraslega od drugih dveh ego stanj.
- Psihosocialna družinska terapija pa vidi rešitev v večji samostojnosti, avtonomiji, kot eni od dveh temeljnih potreb vsakega posameznika.

7.6 Metode in tehnike razkrivajo način interpretiranja in opisovanja sveta določene teorije, analize in terapije ter so bistveni ključ za razumevanje teh načinov.

Vsaka od naštetih metod, tehnik v svoji znanosti, metodah in tehnikah dela deluje na način "svojega" opisovanja sveta. Zato ne obstaja enotna opredelitev realnosti (v tem primeru problematike "odvisnosti od odnosov"), pač pa je le-ta zaradi različnih zornih kotov opazovanja in uporabe besed, imen za stvari in dogodke, drugačna.

Kako to, da obstaja tako zelo veliko vrst resničnosti, tako zelo veliko različnih opisov za dogodke, za stvari, ki nas obdajajo? In kako je potem sploh mogoče, da se sporazumemo in preživimo skupaj v tako zelo "različnem" svetu?

V nadaljevanju skušam to razložiti v jeziku kibernetike II. reda, ki pri opisovanju stvari, pojavov vključuje tudi tistega, ki opazuje te stvari, pojave, torej opazovalca samega.

8. SPOZNAVANJE SVETA V JEZIKU KIBERNETIKE II. REDA

Kibernetiko II. reda sem kot jezik opisovanja fenomena spoznavanja, zaznavanja sveta izbrala zato, ker jemlje za izhodišče katerikoli jezik opisovanja in me opominja, da kadarkoli kaj opisujem, opisujem predvsem sebe. Kibernetiki razlagajo opazovalčev opis nekega sistema, na primer družine, kot izraz njegove (opazovalčeve) povezanosti s tem sistemom. Povezanost razumem v smislu njegovega (opazovalčevega) vzorca, načina povezovanja, organiziranja opažanj v neko zakonitost, ugotovitve, razlage, kar nas razlikuje v našem "bistvu", da nastajajo tako različni opisi in razlage sveta, ki so večkrat razlog za prepir o pravilnejših razlagah, dognanjih. V jeziku kibernetike II. reda opišem značilnost, katera nam omogoča opazovanje, zaznavanja sveta in dogodkov, ki jih nato opisujemo, razlagamo na samo nam spoznaven način. Ime te lastnosti prevzemam po Spencer-Brownu, Batesonu in Keeneyu, ki jo imenujejo razlikovanje.

Po Batasonu opazovalec spoznava svet le skozi razlikovanje, za to pa sta potrebni vsaj dve entiteti (dve stvari). Meni, da obstoja ene same entitete ne zaznamo.

"Da torej nekaj zaznamo kot nekaj, moramo to nekaj, razdvojiti, ločiti, razlikovati od nečesa, kar zaznavamo kot nekaj drugega. Podlaga spoznavanju je razlikovanje." (Š. Bohinc 1997: 291)

Na podlagi različnih vzorcev razlikovanj ljudje različno organiziramo dele celote, ki jih razlikujemo kot dogodke, in s tem vzpostavljamo različne resničnosti, opise, modele sveta.

Tudi okolje, v katerem živimo, predpisuje, kaj naj bi bila resničnost, ki jo razumem v določanju normalnosti, pravilnosti, ustreznosti.

Človek gradi svojo zaznavo na podlagi svojih interpretacij - svojih sedanjih in preteklih izkušenj, svojih misli in čustvenih stanj, svojih teženj, potreb in pričakovanj, svojega jezika, osebne zgodovine in družbenih ter kulturnih interpretacij, razlikovanj, določil. (Š. Bohinc 1997: 297)

9. METODA POSTOPNEGA SAMOURESNIČEVANJA, KONTROLNA TEORIJA, TRANSAKCIJSKA ANALIZA IN PSIHOSOCIALNA DRUŽINSKA TERAPIJA KOT OKVIRI OPISOVANJA RAZUMEVANJA SVETA

Ljudje imamo tako v znanosti kot v vsakdanjem življenju neizogibno opraviti z našimi različnimi razlikovanji sveta. Skozi ta temeljna razlikovanja z vsemi rekurzijami razlikovanj oživljamo različno modelirane, opisovane, risane, imenovane resničnosti naših razlikovanj, obenem pa se nagibamo k samoumevnosti, s katero svoja razlikovanja in njihove opise, na katere smo "obsojeni", zamenjujemo z neko predpostavljeno "stvarnostjo", svoje zemljevide imamo za "ozemlja", imena stvari za "stvari" same. (Š. Bohinc 1996: 74)

Brezplodno se lahko ujamemo v prepričevanje in dokazovanje drugim o (naj-) boljšem vidiku, pogledu ali o definiciji, ki je pravilnejša ali celo edino pravilna splošna resnica. Lahko pa se dogovorimo o načinu, jeziku izražanja, ki ga bomo uporabili pri opisovanju svojega razumevanja sveta. V tem kontekstu razumem tudi kontrolno teorijo, transakcijsko analizo in psihosocialno družinsko terapijo kot jezik in metode, tehnike - nekakšne skupne podlage, po katerih strokovnjaki opisujejo, obravnavajo in delujejo na račun lažjega sporazumevanja med sabo. Razumevanje problematike, ki jo Sanja Rozman imenuje soodvisnost, zasvojenost, odvisnost od odnosov, vidim kot enega izmed načinov, vzorcev, modelov razlikovanja, opisovanja, interpretiranja sveta odnosov, ki zadnje čase dobiva nove razsežnosti v smislu podobnih mnenj tudi na slovenskih tleh.

10. DVE TEMELJNI IZHODIŠČI ZA SVETOVALNO IN TERAPEVTSKO DELO

Lea Š. Bohinc (1996: 99) pravi, da imamo v svetovalnem in terapevtskem delu vselej - pa če se tega zavedamo ali ne - opraviti z odločanjem med dvema temeljnima izhodiščema:

- ali si bomo človeka, ki se je na nas obrnil po pomoč, prizadevali normalizirati, ga prilagoditi družbeno opredeljeni resničnosti;
- ali pa mu bomo poskušali pomagati, da se bo oblikoval v skladu z vizijo sebe za prihodnost.

V prvem primeru stranki predpisujemo doživljanje in vedenje glede na izbrani referenčni okvir, v drugem primeru pa jo podpiramo pri njenem ustvarjanju novega, v njeni negotovosti na poti v nepredvidljivo, neznano. V prvem primeru smo po Rortyjevi definiciji epistemološki (objektivistični); v drugem hermenevtični.

Besedi hermenevtik in hermenevtika izhajata iz grščine, kjer "hermeneus" po Hermesu - bogu zagovornosti, nekakšnem božjem odposlancu, ki je smrtnikom interpretiral sporočila bogov - pomeni razlagalca starih tekstov oz. nauk o njihovem razlaganju, v splošnem smislu pa pomeni način razlaganja česa.

Avtorji, kot so Wilhelm Dilthey, Warren McCulloch, Gregory Bateson; Heinz von Foerster, Gordon Pask idr., so znanost hermenevtike povezali z znanostjo kibernetike. V tem smislu so hermenevtiko opredelili kot raziskovanje interpretacij doživetij, idej, ki jih ljudje podelijo v razgovoru. (Š. Bohinc 1996: 16, 17)

Ko smo - po Rortyu - **epistemološki**, predpostavljamo enotno referenčno matriko, skupno podlago, na osnovi katere se ljudje v konverzaciji lahko dogovarjajo o vprašanih, ki so tema pogovora, saj so vsi prispevki udeležencev razgovora primerljivi - omenjena skupna podlaga omogoča njihovo prevedljivost v enotni, enoznačno definirani jezik. Predpostavka o takšnih skupnih temeljih (na primer "bivanje" nasproti "postajanja", odkrivanje Resnice prek razumevanja lastnega "duha", "skupni jezik") nam omogoča, da lahko drugim predpisujemo družbeno zaželeno doživljanje in ravnanje (v klasičnem svetovalno-terapevtskem razgovoru terapevt prevaja osebni jezik klienta v svoj teoretični jezik). Biti razumen pomeni biti sposoben doseči soglasje z drugimi (nadarjen in ubogljiv klient se na primer nauči terapevtovega teoretičnega jezika, kar si slednji lahko razlaga kot uspešnost terapije).

Upanje, da bodo udeleženci v razgovoru uspeli doseči sporazum, je v epistemološki perspektivi znak oziroma dokaz za obstoj skupne podlage, ki ljudi združuje v skupni racionalnosti. Rorty (1996: 100) navaja Michaela Oakeshotta, ki skupino ljudi katero povezujejo vzajemni interesi za doseganje skupnih ciljev, imenuje "universitas".

Ko smo **hermenevtični**, dvomimo v obstoj tovrstnih skupnih temeljev in naše upanje za dosego soglasja - razumevanja ali pa vsaj vznemirljivega, plodnega nesoglasja je upanje, ki traja, dokler traja razgovor. Biti razumen pomeni biti pripravljen vzdržati se epistemologije, ideje o skupni podlagi, enotnem sistemu pravil, enoznačnem jeziku sporazumevanja in namesto poskusa prevesti sogovornikov osebni jezik v predpostavljene skupne, vzeti njegov in svoj jezik kot pogovorno izhodišče za medsebojno spoznavanje (v primeru svetovalno terapevtskega pogovora je izhodišče strankin osebni jezik, ki se ga terapevt uči, da bi stranko spoznal in znotraj njenega jezika doživljanja ter ravnanja skupaj z njo iskal možnosti za ustvarjalno, učinkovito spremembo). Podlaga medsebojnega spoznavanja je torej razumevanje, ne pa sledenje in prilagajanje predpostavljeni matrični povezanosti. Oakeshott (1996:101) imenuje povezovanje ljudi kot oseb, katerih življenjske poti so v danem trenutku sovpadle, "societas" - bolj kot skupni cilj in predpostavljena skupna podlaga jih združuje civilnost.

11. ZAVEDANJE RAZLIČNIH NAČINOV OPISOVANJ KOT PREDLOG

Menim, da je v okviru opisovanja psihosocialnega - svetovalnega, terapevtskega dela izjemnega pomena izhajati iz razumevanja, da ljudje spoznavamo svet skozi različne vzorce, modele razlikovanj, interpretacij. Ti modeli, vzorci se lahko spreminjajo, s tem pa se spreminja tudi naša zaznava. Uporabniku bomo v večjo pomoč in oporo na njegovem delu življenjske poti, čim bolj se bomo približali njegovemu načinu spoznavanja, razumevanja sveta.

G. Pask (v Š. Bohinc 1999: 4) pravi, da si lahko svetovalci ali terapevti skozi razgovor prizadeva soočiti klienta z raznolikostjo (za razliko od običajne zdravorazumske samoumevnosti) temeljnih predpostavk, na katerih je utemeljeno njegovo/njeno (do)sedanje doživljanje in ravnanje, zaradi česar se je obrnil na svetovalca ali terapevta po pomoč.

V prakso bi bilo potrebno vpeljati takšno metodo, ki bi temeljila na občasnem zavedanju obstoja različnih načinov opisovanj, poimenovanj, definicij. S tem bi pripomogli k večji učinkovitosti dela, saj bi strokovnjaki pri svojem delu lahko uporabljali različne metode, pristope in tehnike v situacijah, kjer bi bile le-te najbolj potrebne.

Zmožnost upoštevanja, preverjanja in menjave konceptov je ena od zelo pomembnih sposobnosti v socialnem delu, kjer imamo opraviti z osebnimi pogledi, teorijami, jeziki, prek katerih klienti opisujejo svoje "realnosti", saj nam v primeru sta-

gnacije v določenem klientskem sistemu ta sposobnost omogoča večjo izbiro pri odločitvah in akcijah. Tako v klientski sistem stopimo s širšo paleto možnosti obravnavanja in reševanja problemov skupaj z njimi.

LITERATURA:

- ◆ Harris, T (1990). *Ja sam OK ti si OK*. Beograd, Zagreb: Medicinska knjiga.
- ◆ Lojk, L. (1997). *Realitetna psihoterapija*. *Panika*, 2,3: 49-50 Ljubljana: Društvo študentov psihologije Slovenije.
- ◆ Možina, M., Kordeš, U. (1998). *Obiranje sadov z drevesa spoznanja, spremna beseda*. Ljubljana: *Studia humanitatis*.
- ◆ Rozman, S. (1995). *Zaljubljeni v sanje*. Ljubljana: Dan.
- ◆ Rozman, S. (1998). *Peklenska gugalnica*. Ljubljana. Ljubljana: Vale-Novak
- ◆ Rozman, S. (1993). *Sanje o rdečem oblaku*. Ljubljana: dan.
- ◆ Šugman Bohinc, L. (2000). *Kibernetika spremembe in stabilnosti*. *Socialno delo* 39,2: 93-108.
- ◆ Šugman Bohinc, L. (1996). *Razgovor o razgovoru razumevanja v jeziku kibernetike drugega reda*. Ljubljana, magistrska naloga.
- ◆ Vodopivec-Kralj, m. (1997). *Transakcijska analiza-pogovor z dr. med. Zoranom Milivojevićem*. *Panika*, 2,3:22-24 Ljubljana: Društvo študentov psihologije Slovenije.

Natalija Šintler

POMEN ZAUPANJA V KONJA PRI PROCESU IZVAJANJA HIPOTERAPIJE

(osebna izkušnja 2004)

"...in potem me je odneslo dol, čez oviro. Nisem vedela, kaj se dogaja... bil je le trenutek in nato bolečina v križu. Noge nisem čutila. Strah, nemoč, vse to je bilo v meni in razočaranje. Inštruktor mi je dejal, da moram takoj gor, nazaj v sedlo, da z nadaljevanjem pozabim slabo izkušnjo, sama pa sem si le želela stran. Kobila pa je zdirjala. Silila je samo še v hlev. Ujeli so jo in jo mirili. Do nje nisem čutila več nobene simpatije. "Nikoli več nočem jahati!" Tudi inštruktorjevo prigovarjanje, da so padci nekaj običajnega v tem športu, me ni potolažilo. Na poti na urgenco sem bila prepričana, da sem s tem klubom opravila. Po mesecu dni se mi je ponovno stožilo po ježi. Želja je bila velika, toda poguma od nikoder. Kljub temu sem ponovno poskusila, toda že pri samem dvigovanju v sedlo sem bila čisto trda, noge so se mi tresle. Zaradi nekajletnih izkušenj nisem želela priznati, toda bilo me je resnično strah. Nekaj časa sva s konjem samo hodila. Počutila sem se kot na začetku, kot prvo uro. O kakšnem skakanju čez ovire si niti pomisliti nisem upala. Predvidljivo vedenje ubogljivega šolskega konja pa mi je vlilo samozavest. Po dveh šolskih urah sva že galopirala. Do prejšnje kobile nisem kazala interesa. Toda prigovarjanje deklet, ki tudi trenirajo, me je spodbudilo, da sem ponovno poskusila. Ko sem jo prišla očistiti v boks, je bila kot vkopana. Živčno je strigla z ušesi. Ponudila sem ji jabolko in se je dotaknila. Toplina njenega vratu me je privabila, da sem ji skrtačila grivo. Z obračanjem glave je sledila mojemu gibanju v boksu. Pri zategovanju sedelnega pasu je nemirno odskočila. Bila sem potrta, kajti nekaj mesecev sem že trenirala na njej, sedaj, po nerodnem padcu, pa se je vedla kot čisto drug konj. V maneži, ob prisotnosti drugih konj, je bila bolj sproščena. Vseeno pa sem prosila, da mi jo pridržijo, ko sem jo zajahala. Začeli sva s hodom. Po desetih minutah sem bila mirnejša. Tudi sama je umirila dihanje in striženje z ušesi. Skozi kas in galop sva šli brez posebnosti....Toda skakala z njo nisem nikoli več."

V raziskavah, razpravah ter literaturi o terapiji s pomočjo konja je v slovenskem prostoru zaslediti v večini le osredotočanja na terapevtske učinke ter pomen in pojmovanje tovrstne terapije. Zanemarjena pa je stopnja pripravljenosti otroka in staršev na začetek izvajanja te terapije, se pravi, ko se otrok in starši vključijo ter pomembnost vzdrževanja pozitivne klime, ko se terapija nadaljuje. Kot ključni dejavnik sproščenega vzdušja, ozračja, počutja pri terapiji s konjem, sem s svojim raziskovanjem in razmišljanje skušala nakazati pomen dejanskega zaupanja. Predlagam ustvarjanje zaupanja med terapijo kot model sproščanja.

UVOD

V zgodovini so živali igrale različne vloge v človeškem življenju. Postale so legende, del človeške religije. Primitivna ljudstva so odkrila koristnost odnosa človeka z živaljo v boju za preživetje. Uporabljali so jih za razna dela, lov, varnost in drugo. V današnjem času porast udomačevanja živali odseva težnjo po stiku z naravo, po intimnosti, in med drugim kaže na nezadovoljstvo velike urbane populacije. (Medical Support, cop. 1998)

Jahanje in uporaba konja v terapevtskem procesu je dejavnost, ki je zaradi pozitivnih vplivov na gibalne in psihosocialne funkcije razširjena po vsem svetu. Začetek medsebojnega sodelovanja med človekom in konjem sega daleč v preteklost. Konja je človek uporabljal v različne namene: za lov, delo, šport in vojskovanje. Že stari Grki so neozdravljivim bolnikom predpisovali jahanje, da bi jim razveselili dušo. Zadnji dve desetletji se terapevtski teami strinjajo, da imajo živali v procesu rehabilitacije pomembno vlogo. Predstavljajo integralni del pri terapevtski obravnavi oseb z motoričnimi, senzoričnimi ali senzomotoričnimi motnjami ter prizadeti osebi omogočajo tako fizično, socialno, kognitivno kot tudi emocionalno sprostitev oziroma napredovanje.

1. REHABILITACIJA ZA DOSEGO OPTIMALNE SOCIALNE INTEGRACIJE

Pomoč slabotnemu in manj sposobnemu človeku ni nova zamisel družbe, temveč je obstajala že v davnini v različnih stopnjah in oblikah, kar je bilo vedno odvisno od pogledov na sočloveka in od njegovega ekonomskega stanja. Rehabilitacija pomeni usposobitev bolnika do najvišje dosegljive telesne, duševne in družbene prilagoditve. Vključuje vse ukrepe za zmanjšanje prizadetosti in invalidnosti, ter omogoča invalidnim osebam doseči optimalno socialno integracijo (Ačimovič-Janežič, 1989).

Vsaka prizadeta oseba, bodisi telesno ali duševno, je individualnost zase in jo je

potrebno obravnavati kot osebnostno identiteto. K temu je potrebno dodati še okolje prizadetega, kjer le-ta nastopa kot enakopravni in enakovredni član oziroma aktivni faktor družbe ter pomen terapevta v procesu zdravljenja in rehabilitacije. Tu ne gre samo za zdravljenje bolezni ali hibe prizadetega, temveč za mnogo več: razviti mu poskušamo vse njegove preostale fizične in psihične zmožnosti do take mere, da se lahko vrne v normalno življenjsko okolje in si s tem zagotovi tudi ekonomsko samostojnost. Vse to je tisto, kar naredi kompletno rehabilitacijsko enoto celovito, uspešno in konstruktivno.

Ker se psihološko in psihodinamsko v rehabilitaciji prizadetih ne sme razdvajati ne od somatskega ne od socialnega, mora skupaj z njima razvijati kompleksno, humano, celovito in uspešno rehabilitacijo prizadetih oseb (Klanjšček-Neuman, 1983)

2. TERAPIJA S POMOČJO ŽIVALI

Že Homer poroča o Asklepiosu, ki je svojo čudežno moč zdravljenja dopolnjeval s psi in kačami.

Plinij v prvem stoletju in John Keyes, ki je bil zdravnik v šestnajstem stoletju, poročata o ugodnem občutku, ki ga doživlja človek, ki ima v naročju psa. V zavetišču York Retreat v Angliji, ki je bilo ustanovljeno 1790. leta, so pacientom dajali v oskrbo različne živali. Tako naj bi se pacienti naučili večje samokontrole. (Tušak-Tušak, 2002). Leta 1792 so prav tako v Angliji, začeli porabljeni konje za zdravljenje mentalno prizadetih z namenom manjše porabe medikamentov in za razvedrilo prizadetih.

Uporaba psa v terapevtske namene sega v leto 1919, kjer so v bolnišnici ST. Elizabeth zdravili psihiatrične bolnike. Po letu 1940 so v ZDA ustanovili center za zdravljenje vojnih veteranov. Po drugi svetovni vojni (1944-1945) pa so psi asistirali vojnim žrtvam. Pri odpravljanju negativnih posledic vojne so uspešno vlogo odigrale tudi različne živali (poleg psov še mačke, konji, kače, kokoši, žabe, želve).

Po letu 1970 se uporaba živali v terapevtske namene naglo povečuje, kar zagotavlja učinkovitejši holistični razvoj (Medical Support, cop. 1998).

V tovrstni terapiji nastopata človek in žival v aktivni zvezi ter se s sodelovanjem medsebojno dopolnjujeta. Je individualizirana in prilagojena posameznim prizadetim osebam, določena je glede na vrsto potreb prizadetega ter glede na terapevtske cilje. Je ciljno usmerjena dejavnost, v katero je žival vključena kot sestavni del v rehabilitacijskem procesu. Zagotavlja možnosti za motivacijske, vzgojne, terapevtske in rekreacijske pridobitve ter na ta način izboljšuje kvaliteto življenja. Izvaja se s specialno izurjenimi strokovnjaki, prostovoljci in vodniki, skupaj s specifično izbranimi in izurjenimi živalmi, ki morajo ustrezati določenim merilom. Na ta način preizkušene živali delujejo kot katalizatorji prav tako dobro kot terapevtski

medij. Terapija s pomočjo živali je oblikovana tako, da ciljno vzdržuje in izboljšuje fizične, socialne, emocionalne in kognitivne funkcije prizadetih oseb s senzoričnimi, motoričnimi in senzomotoričnimi motnjami v zdravstvenih in socialnih ustanovah. Uporablja se samostojno (terapija s pomočjo konjev, delfinov, psov), kot asistirana terapija (terapija s pomočjo psov, mačk) ali služi kot katalizator učinkovitejše dopolnitve k ostalim tradicionalnim terapevtskim tehnikam v rehabilitacijskem procesu (Delta Society, 1998). Lahko je skupinska ali individualna, glede na posameznikove potrebe in cilje, ki jih želimo doseči (Gonser, cop. 1998)

2.1 Prednost terapije s pomočjo živali

Terapija, ki vključuje živali v rehabilitacijski proces prizadetih, nudi številne prednosti (Paws for Health, 1998). Te so sledeče:

1. Živali kot terapevtski medij pomagajo socializirati skupino s stimuliranjem interakcij.
2. Živali pomagajo ljudem odstraniti ovire, zavore, ki se pojavljajo pri vsakodnevni aktivnosti in služijo kot katalizator med prizadetimi, osebjem in obiskovalci.
3. Pomoč pri premoščanju emocionalnih težav, pri čemer živali delujejo kot medij vključevanja prizadetih v okolje in na ta način pomagajo najti izhod iz izolacije osame; spodbujanje medsebojnih stikov, prilagajanje živali prizadetemu s posledičnim povečanjem samozavesti prizadetega.
4. Živali ne delijo ljudi glede na socialni standard, statusni položaj ali vizualni izgled, tako so vedno na voljo za igro ali "pogovor" (Pet Facilitated Therapy, cop. 1997). Žival se ne more pretvarjati, se maščevati, kaznovati (Zadnikar, 1997). Zagotavlja toplo, prijetno atmosfero (Hume, 1998) in na tak način nudi svojevrstno oporo v socialnem, intelektualnem, emocijskem in fizičnem smislu, še posebno pri otrocih.
5. Druženje z živalmi, bodisi v terapevtskem smislu ali pri vsakodnevni aktivnosti, pripomore k učinkovitejši sprostitvi po dnevnih opravilih ali stresnih situacijah.

2.2. Terapija s pomočjo konjev

Theodor Quellmalz je 1735. iz Leipziga poročal o terapevtskem jahanju kot o zdravem na novo izumljenem načinu gibanja. Eno od prvih študij o pomembnosti jahanja pri terapiji različnih obolenj je opravil Chassigne (1875). Največja učinkovitost je pri pacientih s hemiplegijo, paraplegijo in drugimi nevrološki obolenji (Tušak-Tušak, 2002).

Uporabo konja za terapevtske namene je prvič predstavila Liz Hartel na Danskem, leta 1943. Hartelova je spremljala ugodne vplive jahanja konj kar na sebi, oziroma na svojih paraliziranih spodnjih okončinah in je rezultate tudi javno posredovala. (Haskin et al, 1974, Henriksen, 1971).

Na celotno problematiko pa je opozorila najbolj odmevna srebrna medalja na olimpijskih igrah v Helsinkih, kjer je leta 1952. leta Liz Hartel kljub motnjam gibanja zaradi poliomielitisa osvojila drugo mesto.

Že dolgo ni več cilj medicine samo ohranjati življenje, ampak je pomembno tudi izboljšati kvaliteto življenja. Da pa bi lahko to dosegli, mora svojo vlogo odigrati rehabilitacija prizadetih oseb, katere osnovni cilj je vključevanje prizadetih oseb v vsakodnevno življenje, v delo, družbo in v okolje. Da bi te cilje dosegli, skuša terapevtska gimnastika na novo vzpostaviti in izboljšati motene funkcije. Gibanje predstavlja eno od pomembnih področij.

Izraz terapevtsko jahanje v literaturi uporabljajo za vse oblike uporabe konja, ki izboljšuje kvaliteto življenja ljudem, ki imajo neke posebne potrebe.

Ločimo tri kategorije terapevtskega jahanja:

- a.) rekreativno jahanje,
- b.) zdravilno jahanje,
- c.) zdravljenje s pomočjo konja (Tušak-Tušak, 2002).

3. HIPOTERAPIJA - ZDRAVLJENJE S POMOČJO KONJA, ZDRAVLJENJE S KONJEM IN NA KONJU

To je posebna oblika terapevtske gimnastike oziroma fizioterapije, ki jo predpiše zdravnik. Pri prizadetostih, ki predstavljajo indikacijo za uporabo hipoterapije, prevladujejo otroci, katerih gibanje je prizadeto zaradi cerebralne paralize, in nevrološka obolenja odraslih (multipla skleroza, hemiplegija). Pri vseh predstavlja glavni cilj izboljšanje gibalnih motenj. Konj (gr. Hippos) pri tem služi kot terapevtsko sredstvo za prenos gibov v koraku. Dražljaji nihanja, ki se s konjskega hrbta prenašajo na pravilno sedečo, dobro zravnano prizadeto osebo, so sorodni človeški hoji. S konjskega hrbta se v koraku prenaša 90-110 tridimenzionalnih nihajnih dražljajev na minuto. Prav tako delujejo pospeški in centrifugalne sile, ki nastajajo pri gibanju naprej in pri spremembah smeri. Prizadeta oseba pri hipoterapiji največkrat sedi brez sedla neposredno na konjskem hrbtu, pri tem pa ga terapevt, ki hodi poleg konja, popravlja. Pri majhnih, močno prizadetih otrocih/odraslih, terapevt sedi na konju za njimi in jim pomaga, da se prilagodijo ritmičnemu gibanju (hemiplegiki, amputacije zgornjih udov in drugi). Da pa lahko fizioterapevt pravilno uporablja svojega sodelavca - konja, potrebuje še dodatno izobrazbo. Nestrokovno izvajanje bi lahko gibalne motnje še poslabšalo. Pri stalnem prilagajanju gibanja vadimo tiste funkcije, ki jih pacient potrebuje v svojem vsakodnevnem življenju - kot normalna zravnost in drža telesa. Nošenje na štirih zdravih nogah v ritmu koraka, prizadeti ljudje, ki sami hodijo s težavo ali pa sploh ne, doživljajo s prav posebnim zadovoljstvom. (Zadnikar, 1997)

3.1 Primernost konja

Pri izbiri moramo imeti v vidu takega jahalnega konja, ki bo za določeno delo najbolj primeren. Med kriterije primernosti spada tudi njegova velikost. Najugodnejše je, da je konj manjše rasti, tako da lahko terapevt hodi ob njem, da ima lahko iztegnjeno roko za sedečim pacientom in omogoča maksimalno varnost in nadzor. Temperament konja je zelo pomemben. Na spremembe v okolju, na hitre gibe ali zvoke, ne sme nervozno reagirati. Tudi različnih pripomočkov, od bergel do invalidskih vozičkov, se ne sme bati. Naslednji kriterij je starost konja. Primernejše je, da so to starejši, preverjeni konji. Taki konji imajo običajno stabilen in dobro izoblikovan odnos do ljudi. Najbolj primerni se zdijo stari "upokojeni" konji. Tisti trenutek, ko jih ponovno aktiviramo, pridobijo na svoji vitalnosti, vendar jih nikoli ne muči višek energije, ki bi ga radi zdivjali. Konstitucijska zgradba mora biti prav tako ustrezna. Imeti mora primerno raven, širok in mišičast hrbet, tako da je na njem mogoče sedeti tudi brez sedla. Njegovi hodi naj bi imeli sledeče značilnosti: dolg hod, mehek hod, enakomeren hod in zanesljiv hod.

Seveda pa imajo odločilno vlogo pri izboru konja njegove psihične značilnosti. Biti mora umirjen, vodljiv, prilagodljiv, zanesljiv, pozoren in željan stikov s človekom. V terapevtskem programu je jasno definirano, kaj želimo doseči in glede na zahteve in osebnost pacienta skušamo izbrati njemu primerne konja. (Tušak-Tušak, 2002)

3.2 Instinkti

Darwin (1859) je bil prvi, ki je predlagal objektivno definicijo za instinkt v terminih živalskega vedenja. Zanj so bili instinkti zapleteni refleksi, ki so bili sestavljeni iz enot, ki so se ujemale z mehanizmi dedovanja. Instinkti so bili produkt naravne selekcije in so se prepletali skupaj z drugimi vidiki življenja živali. Darwinov koncept instinkta je tako podoben Descartesovemu, razlika je le v tem, da vlogo boga zamenjuje evolucija. Brezpogojni refleksi so enostavne reakcije, medtem ko so instinkti bolj ali manj zapleteni vzorci vedenja. Sprožajo pa jih različni vzorci notranjih ali zunanjih dražljajev. Potekajo hitro, gladko in stereotipno. Neki vzorec dražljajev vzbudi vrojene sprožilne mehanizme in sproži specifični akcijski potencial in utrjeni akcijski vzorec vedenja. Konj zelo dobro zazna vsake najmanjše spremembe v miškulaturi in celotnem telesu človeka, še zlasti, če gre za jezdeca. Iz teh sprememb zazna tudi odločnost ali neodločnost, oziroma strah ali omahljivost jezdeca in tem zaznavam ustrezno tudi sam ravna. Iz tega stališča imamo lahko pred očmi temeljno značilnost konja, ki ni predator, ampak žrtev. To moramo pri delu vedno upoštevati. Ves čas se moramo zavedati, da ima pogostokrat njegovo panično reagiranje razlog ravno v tem spoznanju. "Konja moramo ves čas miriti, relaksirati in mu dvigovati zaupanje." (Tušak-Tušak, 2002)

Sproščenost na konjskem hrbtu je torej ključnega pomena, saj so tudi konjeve reakcije vzporedne z jezdecem:

- jezdec je napet; konj postane oprezen, možnost nepredvidljivega vedenja je večja,
- jezdec je sproščen; sproščenost se prenaša na konja.

3.3 Učinki hipoterapije

Učinke razdelimo v naslednje skupine: fiziološki učinki, - psihološki učinki, socialni učinki in vzgojni učinki.

Fiziološki učinki (Burja, 1997):

- normalizacija mišične napetosti - zagotovitev pravilnega položaja, izkoristek toplote konja pri jahanju brez sedla,
- razvoj avtomatskih reakcij drže in gibanja - vzravnalne in ravnotežne reakcije,
- izboljšanje koordinacije gibanja - konj je idealno sredstvo za takojšen "feedback" jezdecu,
- pridobivanje občutka za telesno simetrijo,
- krepitev mišične moči - individualno, glede na potrebo,
- povečanje gibljivosti - vzporedno z nižanjem povečane mišične napetosti se povečuje obseg gibljivosti,
- izboljšanje kardiorespiratornega sistema - povečana poraba kisika, izboljša se cirkulacija, porast ventilacije, pospeši se izmenjava plinov - posledično zmanjšanje vnetnih obolenj,
- povečanje apetita in izboljšana prebava (Special Equestrian Riding Therapy, 1996).

Psihološki učinki (Burja, 1997,ibid.):

- boljša motivacija,
- izboljšanje koncentracije, podaljšanje pozornosti,
- izboljšanje prostorske in telesne predstavljalnosti,
- pridobitev občutka ugodja,
- pridobitev samozavesti in spoštovanja,
- povečan interes za "zunanji" svet, lastno življenje, tveganja,
- kontrola čustev in samodisciplina.

Socialni učinki (ibid.)

S terapevtskim jahanjem vplivamo na tri glavna področja funkcioniranja in sicer:

- senzomotorično področje - razvoj kvalitetnih gibalnih funkcij,
- kognitivno področje - razvoj miselnih funkcij,
- emocionalno področje - temelji na psiholoških osnovah razvoja in socializacije.

Vzgojni učinki (ibid.)

- povečanje sposobnosti za branje, spoznavanje, kot del igre,
- naučijo se vzorčnosti, motoričnega planiranja,

- vizualna prostorska percepcija,
- izboljšanje diferenciacije (ločevanje).

4. DOSEGANJE UČINKOV SKOZI ZAUPANJE

Na podlagi opazovanja izvajanja hipoterapije ter s pogovora z udeleženim staršem sem zaznala različno obnašanje otrok in staršev med potekom samega terapevtskega procesa, kot reakcijo oz. odziv na konjevo vedenje.

Zavedam se, da sem pisec, opisovalec, ki ustvarjam skozi lastno spoznavanje, od katerega pa nisem ločena. " Fenomena spoznavanja ni mogoče pojmovati tako, kakor da bi nas obdajala trdna "dejstva" ali predmeti, ki bi jih lahko zgrabili in shranili v svoji glavi. Izkušnjo vsega, kar je okrog nas, na poseben način ovrednoti človekova struktura, ki šele omogoča " stvar", ki se pojavlja v opisu.

Ta krožnost, ta povezanost med delovanjem in izkušnjo, ta neločljivost med določenim načinom bivanja in sliko, ki jo ustvarimo o svetu, nam pravi, da sleherno spoznavno dejanje poraja svet... Vse kar je rečeno je rekel nekdo." (Maturana, Varela 1998:21)

Terapijo sem opazovala z udeležbo v Kranju ter Novem mestu, v kateri se redno ali občasno vključujejo otroci s cerebralno paralizo, z Dawnovim sindromom in s poškodbo glave po nesreči, oz. zaradi nesreče.

"Prvi teden v aprilu, prvo aprilsko srečanje udeleženih staršev in otrok. Najbolj zgodni so že tu, čeprav je še dvajset minut do začetka. Dan je lep, sončen, tako da se zbirajo kar pri klopih poleg odprte maneže. Zbiranje poteka slabe pol ure. Med seboj se pozdravljajo in pogovarjajo o preteklem srečanju ter obveznostih in ostalih vsakdanjih rečeh. Pride Peter (terapevt), Jure (vodič) pripelje konja. Nekateri so začudeni, ker bo danes poleg Benota (islandskega konja-hladnokrven konj, nižje rasti) še Niloš (slovenski toplokrven, visok konj). Ena od udeleženk pove ostalim, ki jih zadnjič ni bilo, da se je Luna (kobila nižje rasti, ki so jo prej uporabljali za hipoterapijo), zadnjič malo čudno obnašala in zdaj je ne bo več. Mamica, ki stoji zraven mene, polglasno reče bolj zase: "Ja, ne vem, če bo šla naša na visokega, težka bo." Vprašam jo zakaj gre, pa mi odgovori: "Luna je bila bolj primerna zaradi nižje rasti, na tega visokega pa bo problem koga spraviti gor, pa še poznajo ga ne. Gotovo bo hotel, da Sandra (hči) jaha Niloša, ker že bolj samostojno sedi."

(opazovanje z udeležbo)

Konj predstavlja terapevtski pripomoček na področju dela s telesno in duševno prizadetimi ter osebami s socialnimi disfunkcijami. S sodelovanjem terapevta, vodiča, staršev ter drugih sodelujočih na področju tovrstnega udejstvovanja, omogoča hitrejšo rehabilitacijo. Ta se kaže skozi že naštete fiziološke, psihološke, socialne in vzgojne učinke. A čeprav nam že navedeni in skozi številne raziskave dokazani učinki nakazujejo uporabnost te terapije v širšem področnem spektru

rehabilitacijskega napredovanja, so pogoji dela dostikrat predstavljeni v luči zane-marljive vrednosti, saj jih kot bralci, opazovalci in akterji doživljamo kot samoumevne v procesu zdravljenja, kot nekaj, kar pač naj bi obstajalo, da se tera-pija lahko začne. Da poenostavim - za terapijo s konjem potrebujemo poleg licenc in dovoljenj za delo še ustreznega konja, primerno izobraženega terapevta, special-nega pedagoga ali psihologa, vodiča, terapevtski program (individualen za posameznika) ter primeren prostor za delo. Seveda so tu še nekateri drugi dejavni-ki, vendar bi na tem mestu raje poudarila tudi pomembno osebno pripravljenost za tovrstno udejstvovanje, kar se mi zdi izjemnega pomena za uspešnost terapije. Npr. hipoterapija se ne more izvajati, če se otrok konja boji ali ga celo zavrača:

"Prvič, se spomnim, sva bila 3 metre daleč od konja, sin sploh ni šel zraven. Na začetku je bilo dovolj, da ga je gledal, pobožati si ga še ni upal, to je bilo šele potem drugič, se mi zdi, ne, tudi drugič sva bila še bolj od daleč. Nekateri so konja že drugič božali, moj pa še ne. Nisem vedel, kaj naj naredim, prisiliti ga ne morem. Nič, sem si rekel, mogoče pa potrebuje več časa. Ja, prvič sva samo gledala konja," (pogovor z udeležnim staršem).

V raziskavah, razpravah ter literaturi o terapiji s pomočjo konja je v slovenskem prostoru zaslediti v večini le osredotočanje na terapevtske učinke ter pomen in poj-movanje tovrstne terapije. Zanimarjena pa je stopnja pripravljenosti otroka in staršev na začetek izvajanja te terapije, se pravi, ko se otrok in starši vključijo, ter pomembnost vzdrževanja pozitivne klime med nadaljevanjem terapije.

"Petnajst minut ježe je mimo, velik konj je še vedno na sredini, nihče ga še ne jaha. Terapevt s Tadejem razjaha Benota, nanj ponovno posadijo majhno deklico. Vodič in terapevt se približujeta z Niloško - velikim konjem - mamici in hčerki, ki sta poleg mene prej opazovali jahanje. Terapevt predlaga mami, da bi danes poskusili na novem konju, da je Sandra že precej samostojna in da ni nič drugače, le višina je druga. Mama ni čisto nič zadovoljna, pravi, da bi raje Benota. Terapevt vztraja.

Mati nagovarja hčer: "Bova probali danes novega konja, saj ni nič takega."

Sandra: "Lej, me gleda, pa je visok"

Mama: "Saj te bom držala, zraven tebe bom."

Terapevt dvigne Sandro iz vozička, jo odnese v manežo ter posadi na konja. Popravi ji držo, nato ji pokaže, kje se ga lahko prime.

"Kar tu za ročaj ga primi, tu se lahko fino primeš." Sandra gleda mamo, ki jo drži za desno nogo: "Nič se bat lubica, te držim, kar sprosti se."

"Ne me tako močno držati, mami, drž". Mama je zaskrbljena, kar naprej jo gleda, kako se drži, medtem pa se konj začne premikati, terapevt z mirnim glasom opozar-ja deklico, naj se drži bolj naravnost, pa naj se drži samo z levo roko, nato z desno. Dekličina drža zgleda na konju toga, vendar se čez nekaj časa sprosti. Tudi mama je ne drži za nogo tako krčevito. Po treh krogih in neprestanem popravljanju drže se deklica prvič nasmehne in pravi: "Fin konjček, priden."

Pri samem vključevanju v terapijo sem na začetku opazila precejšnjo negotovost, zaskrbljenost zaradi možnosti padca ali drugih poškodb:

"Videl sem zadovoljstvo drugih, ki so si upali več in so bili nasmejani. Jaz sem bil pa še zadržan, saj si sin ni toliko upal. Sploh si nisem predstavljal, da ga bo sin kdaj zajahal. Potem pa je prišla tudi ura, ko je zajahal konja. Na začetku sem ga držal močno, bal sem se, da bo padel dol, tudi sam se je zelo močno držal za sedlo. Bal sem se nepredvidljivih situacij, reakcij, da bi konj brcnil, se povzpел, odskočil. Ne vem, počasi sva se s sinom približala, potem, ko sva ga že nekaj časa prej že gledala. Z vedno manjše distance sva šla bližje."

Toda skozi terapijo so se ti občutki manjšali.

"Bil sem čisto skoncentriran na vsak premik, zdaj mi pa že pravi, da naj ga spustim, da bo sam. Zdaj tudi velikokrat odmislim, nisem več toliko z mislimi tam. Zdaj je to samo navadna ura terapije, nič posebnega, kot npr. pri drugih terapijah, kot so logoped, fizioterapija.."

"Po dveh krogih na konjskem hrbtu je opazna sprememba drže telesa. Deklica se še vedno oprijema ročk, vendar izgleda njeno telo bolj sproščeno in usklajeno z gibanjem konja kot na začetku. Konjeva glava se umiri. Mama je več ne drži za nogo tako krčevito. Hči se ji celo nasmehne, mamin obraz je bolj sproščen, s terapevtom se začneta pogovarjati. Po še enem krogu deklica ročko za trenutek spusti, nato se ponovno prime. Ponovno jo izpusti za dlje časa."

Doseganje neogrožujočih, ustaljenih in predvidljivih konjevih reakcij vzpostavi določeno stopnjo zaupanja, skozi katero akterji dosejajo namen tovrstne terapije. Pozitivne izkušnje doprinesejo k sprejemanju terapije:

"Včasih sva imela tudi težavo, da je rekel, da ne bo šel, ampak to samo preden smo se odpravili od doma, potem sva se pregovarjala, povedal sem mu, zakaj je to potrebno, pa sem ga prepričal. Ko je videl konja, pa ni bilo več "ne grem", sploh je na to čisto pozabil. Sedaj kaže precej zadovoljstva."

Udeleženi starši se poleg hipoterapije, ki poteka v skupini, med seboj družijo tudi v drugih aktivnostih, tako je pretok informacij bolj zgoščen in omogočen večkrat.

"Družim se tudi z ostalimi člani, izmenjujemo izkušnje, se pogovarjamo. Druge terapije so individualne, tu pa nas je več. Imamo tudi terapevtsko plavanje, pa kolonijo, delavnice v prostorih društva, občni zbor in druga občasna srečanja. Veliko se srečujemo med sabo. To mi je zanimivo.... Ko se navadiš, ti pride v navado in sodeluješ v terapiji skupaj z drugimi. Tako je boljša motivacija, če nas je več. Otrok je bolj

pozoren tudi na okolico okoli njega. Ko je ura terapije, se posvetiš, takrat je odvisno od trenutka in ne razmišljaš dosti. V bistvu lahko rečem, da je ta terapija zdravljenje in dopolnilo pri zdravljenju hkrati, pa še lepo se imamo."

Druženje ima vpliv na posameznika, saj zagotavlja socialne odnose, izmenjavo informacij ter nenazadnje samo-integracijo. Predvidevam, da s tem posameznik širi svoj krog ljudi, s tem zmanjšuje izolacijo ter prihaja do novih virov, do novih ljudi, ki mu nudijo koristne nasvete in opozorila.

"V Topolščici so nekateri otroci to že poskusili. Kaj pa vem, nekaj novega, ki naj bi koristilo otroku. O učinkih še nisem bil seznanjen. Mislim to, ali so izboljšave ali ne. Saj veš, poskusiš vse možno, samo da pomagaš, ali poskušaš pomagati otroku izboljšati njegovo stanje. Ampak prav prvič še nisem vedel, slišal sem od drugih, da pomaga, da je dobro, pa sem si rekel, da bom poskusil, čeprav nisem bil čisto gotov, kaj je s tem. Sem malo bral knjige o tem, pa če je bilo kdaj po TV-ju. Drugače pa so mi tisti, ki so že poskusili, povedali mnogo dobrih izkušenj."

Eden od staršev, ki se v terapiji sam aktivno udeležuje, je podpornik otroku, saj ga najbolje pozna in ve, na kakšen način ga lahko stimulira za aktivnejše vključevanje ter samo sodelovanje v terapiji. Tako otroci skupaj s starši in drugimi udeleženci v hipoterapevtskem procesu ustvarjajo tako imenovano posebno socialno "nišo", kjer si preko takšnih in drugih srečanj namenjajo pozornost ter podporo skozi spodbujanje in sodelovanje.

Človek in konj sovplivata drug na drugega in skupaj tvorita enoto, skozi katero dosegajo navedene učinke hipoterapije. Dejavniki, ki sovplivajo, so poleg otroka tudi starši, terapevt in drugi sodelujoči. Tudi sama jezdim konje in vem, koliko energije je na začetku potrebno, ko se odločaš, da boš konja zajahal in koliko poguma, da se na konjskem hrbtu obdržiš. Kljub nekajletni praksi in naučenim dejstvom, s katerimi na konja vplivam, me včasih še vedno preseneti in naredi drugače, kot mu velim. Spomnim se strahu, ki sem ga doživela ob prvem padcu in časa, da sem ponovno obnovila zaupanje.

Pri prizadetih osebah pa je varnost v dobesednem pomenu še bolj pomembna.

5. MODEL SPROŠČANJA KOT PREDLOG ALI METODA

- Informiranje: kvaliteta in točnost informacij za zmanjševanje negotovosti pri vključevanju v terapijo.
- Postopno približevanje (od oddaljenosti h konju): postopno predelovanje nove situacije zmanjšuje občutke negotovosti.
- Aktivno udeleževanje staršev: podpornik otroku, večanje občutka varnosti.

6. SKLEP

Izhajamo iz dejstva, da ne gre samo za zdravljenje bolezni ali hibe prizadetega, temveč za mnogo več: razviti mu poskušamo vse njegove preostale fizične in psihične zmožnosti do take mere, da se lahko vrne v normalno življenjsko okolje in si s tem zagotovi tudi ekonomsko samostojnost, potem lahko vidim zaupanje, ki se vzpostavi v hipoterapiji, kot ključni dejavnik za uspešen začetek in nadaljevanje terapevtskega procesa.

Le to se vzpostavlja postopoma s približevanjem od oddaljenosti bližje, od opazovanja k dotikanju in sedenju na konjskem hrbtu. Ker je drža na začetku največkrat toga, je potrebno veliko umirjenega sproščanja vseh sodelujočih, da dosežemo primerno držo jezdeca, ki nam šele omogoči zdravilne učinke hipoterapije skozi dražljaje nihanja na pravilno sedečo, dobro zravnano prizadeto osebo ter druge že navedene učinke te terapije.

LITERATURA

- ◆ *Aćimović - Janežič R. (1989), Delo in vloga zdravniškega konzilija pri opremljanju prizadetih oseb s pripomočki. In: Ortopedski in rehabilitacijski pripomočki. Ljubljana: rehabilitacijski dan. UZRI, (7-9)*
- ◆ *Burja C. (April 1997), Učinki terapevtskega jahanja. In: Osnove terapevtskega jahanja (skripti zbranih predavanj-za interno uporabo). (22-26)*
- ◆ *Delta Society. (1998), Animal-assisted Therapy Therapeutic Interventions, Animal-assisted Therapy: <http://petsforum.com/deltasociety/dsj020.htm>.*
- ◆ *Gonser P. (1998), Animal-assisted Therapy: A real Health care Option : http://www.ktvi.com/news/nf04_02_98.html,cop.*
- ◆ *Haskin R. M. et.al. (Oct 1974), Therapeutic Horseback Riding for the Handicapped. Arch Phys Med Rehabil, Vol 55: 473-474*
- ◆ *Hume I. (1997), General Guidelines for Visiting Patients. Northeast Rehabilitation Hospital: <http://www.rehabnet.com/aft/aftvisit.htm,cop>.*
- ◆ *Kljanjšček - Neuman (1983), Invalidnost, rehabilitacija in deinvalidizacija. Ljubljana, (207)*
- ◆ *Maturana, Varela. (1998), Drevo spoznanja. Ljubljana, (21)*

- ◆ *Medical Support (1998), Pet Therapy. The role of Pets in cardiovascular Health: <http://www.delphi.com/medsup/pet.html>, cop.*
- ◆ *Medle (1999), Možnost uporabe konjev, psov in delfinov v terapevtske namene- dipolomsko delo, Novo mesto, (13-14)*
- ◆ *Paws for Health (1998), The Health Benefits of Pet Ownership: <http://views.vcu.edu/mcv/benefit.htm>.*
- ◆ *Pet Facilitated Therapy. Pets and People (1997), <http://www.intecon.com/sicsa/services/pft.html>, cop.*
- ◆ *Special Equestrian Riding Therapy (1996), Inc. The benefits of Therapeutic Riding.. Physical benefits: <http://www.instanet.com/sert/physical.html>.*
- ◆ *Š. Bohinc (1996), Razgovor o razgovoru. Ljubljana, (5)*
- ◆ *Tušak-Tušak (2002). Psihologija konja, Ljubljana*

